

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

EROL GÜNGÖR'DE MODERNLEŞME VE DİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Selma DÖNMEZ

Danışman
Yrd.Doç.Dr. Fahri ATASOY

TEMMUZ-2017

Kırıkkale

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

EROL GÜNGÖR'DE MODERNLEŞME VE DİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Selma DÖNMEZ

Danışman
Yrd.Doç.Dr. Fahri ATASOY

TEMMUZ-2017

Kırıkkale

KABUL- ONAY

Fahri Atasoy danışmanlığında Selma Dönmez tarafından hazırlanan “Erol Güngör’de Modernleşme ve Din” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim dalında Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

29/09/2017

Doç. Dr. Erdal AKSOY

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL

Yrd. Doç. Dr. Fahri ATASOY

Yukarıda imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2017

Prof. Dr. İSMAİL AYDOĞAN

Enstitü Müdürü

KİŞİSEL KABUL SAYFASI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum Erol Güngör'de Modernleşme ve Din adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

19.07.2017

Selma Dönmez

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın amacı din ve modernleşme ilişkisine Erol GÜNGÖR'ün penceresinden bakmaktır. Modernleşebilmek için dini yok etmek mi gerektiği, dinin modernleşmeye engel olup olmadığı ve toplumun gittikçe dine yönelmesinin sebebi sorgulanmıştır.

Araştırma esnasında Erol GÜNGÖR'ün eserlerini satın alamamak benim için tezin en büyük sınırlılığı olmuştur. Daha önce Ötüken Yayınlarından basımı yapılan kitapların, tezimi hazırladığım zaman diliminde basımı yapılmamıştır. Kırıkkale Üniversitesi Kütüphanesi kitaplığından ödünç alarak yürüttüğüm çalışmada, almış olduğum kitapların iade süresi otuz gün olmasından ötürü bir yıl süren çalışma esnasında sık sık kaynak sıkıntısı yaşanmıştır.

Akademik çalışmalarına yardımlarından ötürü değerli hocam Yrd.Doç.Dr. Fahri Atasoy'a saygı ve şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca anlayışından ötürü eşim Ömer Faruk Dönmez'e, kızım Sümeyye Ece Dönmez'e ve kızıma bakarak ders çalışmama olanak sağlayan annem Şerife Bademci'ye teşekkürlerimi sunuyorum...

ÖZET

Dönmez, Selma, “Erol Güngör’de Modernleşme ve Din”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2017.

Bu araştırma Erol Güngör’e göre, Türkiye’nin büyük çoğunluğunun iman ettiği İslam dininin, diğer dinlerin aksine modernleşmeye engel olmadığını, modernleşebilmek için dini baskılamaya, yok etmeye gerek olmadığını göstermek amacı ile hazırlanmıştır. Ayrıca toplumun modernleştikçe dinden uzaklaşmaları beklenirken, gittikçe dine yönelmesinin sebepleri de sorgulanmıştır. Bu çalışma yapılırken Erol Güngör’ün kaleme aldığı kitaplar rehber edinilmiş, Erol Güngör üzerine yazılan makalelerden, yapılan sempozyumlardan faydalanılmıştır.

Bu araştırmanın sonucunda, İslam dininin modernleşmeyi sağlayacak bilimsel ve teknolojik gelişmelere engel olmadığı, aksine bunları teşvik ettiği sonucuna varılmıştır. Din insanların varlıklarına anlam katan bir kurum olarak insanlara huzur vermektedir. İnsanları modern bir yaşam ile dini hayat arasında çelişkide bırakmak yerine, istenildiğinde aynı çatı altında yaşayamamalarının sebebi olmadığı gösterilmiştir. Ayrıca modernleşme adına dini yok etmeyi ve onun yerine ideoloji vermeyi amaç edinen sistemlerin insanları tatmin edemeyişi üzerine, insanların tekrar dine yöneldiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erol Güngör, Din, Modernleşme, Kültür Değişmeleri, Batılılaşıma

ABSTRACT

Dönmez Selma, Modernisation and Religion according to Erol Güngör, Post Graduate Thesis, Kırıkkale, 2017

This research has aimed to prove that according to Erol Güngör; Islam, which is believed by most of the people in Turkey, to the contrary to other religions, does not prevent modernisation and to show there is no need to religious suppression and destruction. Moreover it is expected that societies get away from religion while getting more modern, reasons why they increasingly tend to religion have been interrogated. While this study is done, the books written by Erol Güngör have been taken as guides and the advantages of the articles and symposiums on Erol Güngör have been taken.

At the end of this study, the Religion Islam does not hinder scientific and technological developments which provide modernisation, to the contrary it has been deduced that Islam encourages these developments. Religion, as an institute which gives meaning to people's lives, makes them peaceful. Instead of putting people in dilemma between modern living and religious life, it has been shown, if wished, there is no reason that they cannot be experienced under the same roof. Besides it has been concluded that people head for religion again when systems, which destroy religion and aim to impose ideology on behalf of modernisation, do not satisfy them.

Key Words: Erol Güngör , Religion , Modernisation , Cultural Changes, Westernisation

İÇİNDEKİLER:

ÖNSÖZ.....	I
TÜRKÇE ÖZET SAYFASI.....	II
İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT) SAYFASI.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV

GİRİŞ.....	1
------------	---

1. BÖLÜM: MODERNLEŞME VE DİN KAVRAMLARININ TEORİK ÇERÇEVESİ.....	6
I. MODERNLEŞME OLGUSU	6
A. Modern Kavramı	6
B. Modernizm Kavramı	7
C. Modernleşme Kavramı	9
II. DİN OLGUSU	13
A. Din Kavramının Tanımı	13
B. Din, Toplum ve Değişme	15
C. Laiklik – Sekülerleşme	17
III. TÜRKİYE’DE DİN VE MODERNLEŞME.....	21
2. BÖLÜM: EROL GÜNGÖR’ÜN SOSYOLOJİSİ	25
I. KÜLTÜR	25
A. Medeniyet Unsurları- Kültür Unsurları Ayırımı	27
B. Kültür Değişmesi.....	29
C. Kültürlerin Yayılışı.....	31
D. Kültür Alış Verişinde Seçicilik	32
E. Teknoloji- Kültür Bağı	33
II. MİLLİYETÇİLİK	34
A. Milli Kültür Ayırıcı mı Birleştirici mi?	36
B. Tarihsel Bağlamda Milliyetçilik.....	38

III. BATILILAŞMA	39
A. Taklitçi Modernleşme.....	41
B. Modernleşme Yolunda Kimliğini Kaybetmiş Aydınlar	44
3. BÖLÜM: EROL GÜNGÖR’DE MODERNLEŞME VE DİN.....	50
I. MODERNLEŞME	50
A. Modernleşmede Medeniyet Kültür Ayrımı	54
B. Modernleşmenin Sorunları	56
C. Modernleşme Adına Batı’dan Aldıklarımız	58
D. Modernleşmenin Kültür Üzerindeki Etkileri.....	59
II. DİN.....	62
A. Dine Karşı Olumsuz Hareketler	64
B. Türkiye’de Din Eğitimi Demokrasinin Gereğidir.	66
C. Dinin Sosyal Hayattaki Yeri Ve Önemi	67
D. Modern Dinler	69
III. MODERNLEŞME VE DİN	73
A. Dinde Reform ve Laiklik.....	73
B. Modernleşme, Hıristiyanlık ve İslam	76
C. Güç Dengesini Bozacak İslam Birliği ve Önündeki Engeller	79
D. İslam’ın Modern Dünyaya Uyanışı	82
E. İslam’ın Modern Hayata Uyumu.....	85
F. Modern Bilim İlerledikçe, Dinin Etkisi Azalır Varsayımı Üzerine... ..	89
G. Din Modern Topluma Uyum Sağladığı Müddetçe Yaşar Varsayımı Üzerine.....	93
H. Pozitif Yöntemin Tatminsizlikleri ve Dine Yöneliş.....	94
İ. Türkiye’de Din Modernleşmeye Engel Değildir.....	97
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA.....	104

GİRİŞ

Modernleşme Rönesans ile İtalya'da filizlenen, Batı'da gelişen, zamanla bir şekilde tüm dünyayı etkisi altına alan, durdurulması imkânsız bir itici güç olarak, geleneksel yapıyı kendine rakip edinip, onu ezerek hatta yok ederek kendine yer açan, her şeyin akıl yolu ile yeniden anlamlandırıldığı bir yeniden yapılanmadır. Modern olmak demek ezici çoğunluğa göre geleneksel olandan kurtulmak, modern ve yeni olanı benimsemektir. Batı'nın açık ara her alanda gösterdiği gelişimden sonra geleneksel yapısı bozulmamış, değişimin dinamiğini yakalayamamış ve modern olmaktan geri kalmış tüm ülkelerin en büyük hayali, modernleşebilmek olmuştur. Modernleşme çalışmaları kimi zaman ülkelerin kendi isteğiyle kimi zaman ise iç veya dış baskıların zorlaması ile başlamıştır. Ancak modernleşmeye geçiş sanıldığı kadar kolay bir durum değildir. Siyasi, ekonomik ve en önemlisi kültürel yaptırımları hatta dayatmaları olan bir sistemdir modernite. Siyasi olarak demokrasiyi, ekonomik olarak iş bölümü ve uzmanlaşmanın artışı ve gelişen teknolojik imkânlarla ileri teknolojinin kullanımını, toplumsal olarak geleneksel otoritenin etkisini yitirmesi ile okuryazarlığın artmasını, kentleşmenin artmasını, kültürel olarak ise laikleşmeyi ve ulusçu ideolojilere bağlılığı gerektirir. Rasyonalizmin ve pozitivistin ışığında gelişen modernleşme Batı'nın kendi ihtiyaçlarından doğan bir yeniden yapılanma olarak, Batı dışı ülkelerde, gelişen bilim ve teknolojiyi yakalamak adına taklit edilmiş, Batı'nın modern olma serüveninin aynısı, tarih, toplum ve kültür farkı gözetmeksizin kendilerinde de yaşanması beklenmiştir. Ancak yaşananlar göstermiştir ki Batı dışı ülkelerin çoğu sadece Batı'yı taklit etmişler hatta bazıları onu bile başaramamıştır. Modern olmayı gerektirecek bilim ve teknoloji üretimi yapmak bir yana dursun ithal edilen bilimin, teknolojinin ve bilim anlayışının kültürel bünyelerine zarar vermesinin önüne geçememişlerdir. Gözünü karartarak ne olursa olsun yine de modernleşmeliyiz anlayışında olan ülkelerin handikapı kimlikleri olmuştur. Modern olmak Batı dışı toplumlarda, Batı'da gelişen modernlik anlayışından farklı şekilde tanımlanmıştır. Kendi kimliği ile değişen ve ulaştığı bilim anlayışını kültürel bünyesine kazandırarak Modernleşen Batı karşısında, Batı dışında kalan neredeyse tüm ülkeler, kimliğinden vazgeçerek ve Batı'nın ulaştığı bilim anlayışının kültürel bünyesini yok etmesine müsaade ederek Modernleşmek değil Batılılaşmak zorunda kalmıştır.

Batı'da modernleşme, din ve gelenek engellerinin yıkılması ile olmuştur. Hâkim olan baskıcı din, rasyonalist tavır ile yıkılmış ve bilim zihniyetinin gelişmesine zemin hazırlanmıştır. Bundan sonra hızla gelişen Batı, tüm dünya tarafından izlenmiştir. Batı'nın gelişmesine olanak sağlayan ve modernleşmeyi tek bir model olarak gören, tüm dünyanın bu aşamalardan geçerek modernleşebileceğine inanan pozitif anlayış, tüm dünyaya yayıldıktan sonra, bilimsel dayanağı olmayan manevi kültür alanında ve değerler sisteminde tahribatlara yol açmıştır. Din, gelenek, örf ve adetlere akıl dışı olduğu gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Bu durum ahlaki olarak da çöküntülere, toplumsal buhranlara sebep olmuştur. Her şeyi akıl ile temellendirme girişimi, bilimsel olarak temellendirilemeyen her alanda az ya da çok tahribata yol açmıştır.

Batı modelinde modernleşme, din ve gelenek engellerinin yıkılması ile olmuştur. Bu su götürmez bir gerçektir. Ancak tüm dünya Batı ile aynı kültüre, aynı dine, aynı geleneğe ve aynı tarihe sahip olmadığına göre her ülkenin modernleşme sürecinin de modernleşmeye destek olacak kurumların ve engel olacak kurumların da farklı olması çok doğal bir durumdur. Ayrıca modernleşmek için kültürümüzden, geleneğimizden, dinimizden vazgeçtiğimizde modernleşmiş mi oluyorduk yoksa biz, biz olmaktan çıkıp başka bir şey mi oluyorduk?

Batı'da yaşanan hızlı değişimlerden sonra Batı dışında kalan ülkeler modernleşmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. Türkiye de modernleşebilmek için yüzyıllarca uğraşmıştır. Bazılarına göre daha da modernleşememiştir. Modernleşmek için girilen yolda Batı örnek alınmıştır. Özellikle Cumhuriyet döneminde ateşli tartışmalara yol açan Batılılaşma tezlerinde Batı'nın nelerinin alınıp nelerinin alınmayacağı konusunda bile uzlaşılammıştır. Gökalp'in, Turhan'ın ve Güngör'ün medeniyet diye ifade ettiği, bilimsel ve teknolojik gelişmenin yol açtığı modern unsurların hepsi, kültür ile iç içeydi. Oluşan bir gelişme dil, din, gelenek görenek, sanat, edebiyat, tarih gibi kültürel unsurlardan ayrı düşünülemezdi. Kültür icat edilen şeyi hem etkileyen hem de ondan etkilenen bir değer olarak medeniyetten ayrılması, sınırlarının çizilmesi çok zordu. Modernleşebilmek için Batı model almak istendi ancak bazıları Batı'nın kültürel değerlerinin alınmasına karşı çıkıyordu. Çünkü Batı'da gelişen pozitif bilim anlayışının her alana bakışı belirlemesinin ardından, manevi kültür alanları tahrip edildi. İnsanlar dinin, geleneğin yerine bilimi, ideolojileri koymayı denediler ancak hiçbir ideoloji onları tatmin edemedi, buhrana

sürüklendiler. Erol Güngör, modernleŖebilmek amacı ile kendi kültürümüzden geleneğimizden koparak Batı'yı taklit etmeye karŖı çıkar. ModernleŖme kendi kültür geleneğimize dayanmalıdır. Güngör'e göre, Cumhuriyet İnkılap ıları kendi kültürümüzü beğenmediler ve deđiŖtirmek için ellerinden geleni yaptılar. Onların modernleŖmek adına anladıkları pozitivizm ve laiklikti. Tek amaçları Türkiye'de kültürel deđiŖmeyi sağlamak, Batı'ya benzeyerek deđiŖime toplumu hazır hale getirmektir.

Batı modelinden hareketle modernleŖme giriŖimleri, manevi kültür alnında tahribatlara yol a mıŖtır. Akıl dıŖı olması sebebiyle yok edilen kültürel değerlerin yerine yenilerini koymaya bilimin gücü yetmemiŖtir. Zira bu bilimin alanı, konusu değildir. Tahribata uğrayan kültür ögelerinden biri de din olmuŖtur. Din insanların varlıklarını anlamlandıran bir ahlaki değerler sistemidir, yok edilmeye  alıŖıldıđında toplumsal anomaliler baŖ göstermektedir. Peki din ve modernlik aynı çatı altında olamazlar mı?

Bu tezde kültür, kültür deđiŖmesi, milliyetçilik, milli kültür, batılılaŖma ve din üzerine değerli eserleri bulunan Erol Güngör' n bu konulardaki d Ŗ nceleri üzerine  alıŖma yapılmıŖtır. Batı modernlik modelinde dinin akıl dıŖı ve gerilik unsuru sayılmasından hareketle, bu tezde ilk olarak "Erol Güngör'e göre Türkiye'de modernleŖebilmek için dini yok mu etmek gereklidir?" sorusunun daha sonra, modernleŖme ve sek lerleŖme tezlerinin aksine "Toplumun gittikçe dine yönelmesinin sebebi nedir?" sorusunun cevabı aranmıŖtır. Din ile modernleŖme iliŖkisi araŖtırılırken manevi ögelere çatı olan kültürün de modernleŖme ile iliŖkisi üzerinde durulmuŖtur.

Bu araŖtırmada belirlediğimiz hipotezler çerçevesinde kavramsal  er eve olarak modernleŖme ve din olguları belirlenmiŖtir.  nce modern, modernizm, modernleŖme kavramları tanımlanmıŖ, dođuŖu ve özelliklerine yer verilmiŖtir. Daha sonra dinin farklı tanımlamalarına yer verilmiŖ, laiklik ve sekülerlik farklı bakıŖ açılarından a ıklanmıŖ, dinin toplumsal deđiŖmeye etkisi ve toplumsal deđiŖmenin dine etkisine deđinilmiŖtir.   nc  bölüm olarak Türkiye'de modernleŖme aŖamalarına kısaca deđinilmiŖ daha sonra Türkiye'de modernleŖme farklı bakıŖ açılarından ele alınmıŖtır.

İkinci bölümde hem Erol Güngör'  daha iyi kavramak hem de araştırılan konuya destek sağlaması  n görülen bazı kavramlar araştırılmıştır. Bu kavramlar: Kültür, milliyetçilik, ve Batılılaşma olarak belirlenmiş ve alt başlıklarında kültür değişmesi, kültür yayılışı, kültür alışverişinde seçicilik, milli kültür, aydınlar gibi önemli konulara da yer verilmiştir. Bu kavramlar açıklanırken, kavramların modernleşme ve din ile ilişkileri çerçevesinde açıklanmıştır.

 c nc  bölümde Erol Güngör'de modernleşme ve din başlığı altında hipotezlerimiz araştırılmış, araştırma  c bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Erol Güngör'e göre Türkiye'de modernleşme, modernleşme tezleri açıklanmış, modernleşmede medeniyet kültür ayırımına ve modernleşmenin sorunlarına yer verilmiş, modernleşmek için Batı'dan aldıklarımızın daha çok kültür unsurları olduğuna ve modernleşmenin kültür üzerindeki etkisine değinilmiştir. Tüm bunlar araştırılırken modernleşme ve din çerçevesinden ayrılmadan çalışma s rd r lm ştir. İkinci bölümde Erol Güngör'e göre din açıklanmış, dine yapılan olumsuz hareketlerden bahsedilmiş, Türkiye'de din eğitiminin demokratik bir istek olduğu vurgulanmış, Güngör'e göre dinin vazgeçilmez bir kurum olduğunu açıklamak için dinin sosyal hayattaki yeri ve önemine değinilmiş, son olarak Güngör' n modern dinler olarak açıkladığı ideolojilere de kısaca yer verilmiştir.  c nc  bölümde dinde reformlara ve laikliğe değinilmiş, Hıristiyanlık ve İslam'ın farklı olduğu vurgulanmıştır. Dini merkeze alıp birlik oluşturup, g c dengesini bozacak Şekilde ilerlemenin önündeki engellere değinilmiştir. İslam'ın modern hayata uyumu, değişime engel olup olmadığı araştırılmıştır. Modernitenin fitili olan bilim ilerledikçe dinin etkisinin azalacağı tezi sorgulanmış, pozitif yöntemin tatsizliklerine, dine yönelişe yer verilmiş, nihayet modernleşme ve din konusuna değinilip araştırma sonlandırılmıştır.

Araştırmada benzer ve değişik görüşlere yer vermek prensip edinilmiş, özellikle birinci bölümde Berkes ile Gökalp'in, Turhan'ın, Güngör'  n düşünceleri karşılaştırılmıştır. Daha az olmak kaydı ile ikinci ve  c nc  bölümde de yer yer benzer ve farklı görüşlere yer verilmiştir.

Bu çalışmada modernleşme ve din konusu üzerine yazılmış kitap, makale, yazı ve sempozyumlardan faydalanılmıştır. Hipotezler sorgulanırken özellikle Erol Güngör' n eserlerinden istifade edilmiştir. Erol Güngör  zerine yapılan

sempozyumlar, konuyla ilgili yazılan kitaplar, makaleler, yazılar incelenmiştir. Erol Güngör zerine yazılanlar ufkumu açmış ve çalışmamı kolaylaştırmış olsa da bunlara araştırmada çok yer verilmemiş ve alıntı yapılmamıştır. Erol Güngör'n dili günümüzde iyi anlaşılır olduğundan, kendini çok iyi ifade eden sosyal psikolog ve sosyolog olarak, anlaşılmak için tefsirine gerek duyurmamıştır. Turhan'ı anlamak için zakpınar'dan yararlanmış olunmasına rağmen Güngör' anlamak için orijinal eserlerinden yararlanılmıştır.

Erol Güngör Türkiye'de milliyetçilik, modernleşme, Batılılaşma, kültür değişmesi denilince ilk akla gelen isimlerden biri olmuştur. Bu konularda yapılan araştırmalarda kıymetli eserlerine başvurulmuştur. Erol Güngör anısına sempozyumlar düzenlenmekte, makaleler ve kitaplar yazılmaktadır. Özellikle Kültür Ocağı Vakfı, Erol Güngör' kendisine ilmi rehber edinmiştir. Bu vakıf her yıl Güngör'n öldüğü nisan ayında anma toplantıları düzenlemektedir. lmnn 25. yılı olan 2008'de bu anma toplantıları 4 ilde düzenlenmiş ve Güngör geniş halk kitlelerine tanıtılmıştır. Aynı yıl Rengharenk dergi Erol Güngör zel sayısı çıkartmıştır. Kültür Ocağı Vakfı her yıl düzenlediği bu anma toplantılarını "Kültür Ocağında bir Mütefekkir" adı ile bastırarak lmszleştirmiştir. Bu vakıf her beş yılda bir Güngör zerine daha kapsamlı etkinlikler düzenlemekte, makale yarışmalarını yapturmaktadır. 2010 yılında Gazi Üniversitesi Erol Güngör'n anısına Türkiye'de Değişim Sempozyumu düzenlemiş, Ankara Yıldırım Beyazıt niversitesi de 2017 yılı nisan ayında Erol Güngör Sempozyumu gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Murat Yılmaz editörlüğünde Erol Güngör zerine yazılan makalelerin toplandığı bir kitap da bulunmaktadır.

1. BÖLÜM: MODERNLEŞME VE DİN KAVRAMLARININ TEORİK ÇERÇEVESİ

I. MODERNLEŞME OLGUSU

A. Modern Kavramı

Latince kökenli bir sözcük olan “modo” son zamanlar, tam şimdi anlamına geliyordu. Bu kelimedenden türetilen “modernus” (modern) ise düşüncedeki açıklık, özgürlük, otoritelerden bağımsızlık ve en yeni en son dile getirilmiş düşünceler anlamında sıfat olarak kullanılır (Cevizci, 2005: 1178).

Modern kavramı ilk kez m.s. V. yüzyılda antika kelimesinin karşıtlığını oluşturacak şekilde, Hıristiyanlığı putperest pagan kültürden ayırmak için kullanılmıştır. Buna göre eski dünya karanlık, putperest, pagan dünyayı nitelerken, yeni dünya Tanrının oğlu İsa ile modernleşmiş Hıristiyan dünyasına işaret eder. Modern kavramı şimdiki, yeniyi olumlarken, eski olanın aleyhindedir (Cevizci, 2005: 1178).

Modern kavramındaki esas değişim Rönesans’la birlikte oluşur. Tarihi antik dönem, orta çağ ve modern dönem diye üçe ayrılan periyodikleştirmede modern dönem karanlık ve uzun bir uykudan uyanmayı temsil eder. Buradaki modernleşmeden kastedilen şey daha iyi bir gelecek değil antik olanın yeniden canlandırılmasıdır. XVI. yüzyıl modernizmi aslında bir geçiş dönemidir. XVII. yüzyıldan itibaren modern kavram, antik olandan üstün olan yeniyi ve şimdiki olumlayan bir döneme atıfta bulunmak için kullanılır (Cevizci, 2005: 1178).

Giddens modernliği, XVII. yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret edecek şekilde tanımlar. Bu tanımlama belli bir zaman sürecine ve coğrafi çıkış noktasına işaret eder (Giddens, 1998: 11).

Modernliğin önemi sadece tarihsel tanımlamalarla değildir, spesifik bir tarihsel bağlam içerisinde anlam kazanır. Yer, zaman, toplum, ülke, ulus devlet ya da yaşam alanı sorunu, modern kavramının ifade ettiği şekliyle şimdi ya da son zamanlar baz alınarak problemler çözülür. Bu açıdan bakılınca modernliğin oluştuğu tarihselliğin mekânı Batı'dır ve bu kavram geçici ve dünyevi olana dayanır (Yıldırım, 2012: 15).

Modernliğin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

✓ Modern kavramı Ortaçağ ve Skolastiğin karşıtıdır. Ortaçağın ve Skolastik dönemin bilim ve felsefe anlayışına karşılık, modern bilim ve felsefe anlayışını niteler. Bu anlayış Bacon ve Descartes ile başlayan yeni felsefe ve Galile ile başlayan yeni bilim anlayışdır. Bu yeni bilim anlayışlarını modern kılan öge ise deneysel yöntemi kullanıyor olmalarıdır.

✓ Descartes ile başlayan modern felsefe ise nesne ya da varlıktan değil öznen hareket etmiş, Tanrı yerine insanı merkeze almış, bilimlerdeki gelişmeyi temellendirmeyi amaçlamıştır.

✓ Aydınlanma geleneğini ve rasyonel bilim anlayışını yöntemini her alana uygulamayı amaçlamıştır.

✓ Kültürün bilim yoluyla kazandığı birikimin, günlük hayatın zenginleştirilmesi ve rasyonelleştirilmesi için kullanılmasıdır.

✓ Teknolojinin üretilmesi ve yaygınlaştırılmasıyla ekonomik örgütlerin yeni bir biçim kazanma sürecidir.

✓ Soyut devletten burjuva devletine dönüşüm sürecidir (Cevizci, 2005: 1178).

B. Modernizm Kavramı

Modernizm kavramının sözlük anlamına bakıldığında, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde, çağdaşlık, çağdaşlaşma akımı olarak geçmektedir (Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, 2011: 1693).

Sosyoloji sözlüğünde ise daha çok sanatta, edebiyatta olan yenileşmeye işaret edilmektedir. Buna göre modernizm genelde, XIX. yüzyıl sonu ile ikinci dünya savaşının başlangıcına kadar olan zaman diliminde özellikle sanat ve

edebiyatta meydana gelen değişimleri tanımlar, denilmektedir. Ayrıca modernizmin ne zaman başladığı, ne zaman bittiğı konusunda ya da özelliklerinin neler olduğu konusunda çok az görüş birliğı bulunmaktadır. Buna karşın biçimsel olarak modernizm genellikle derinleşme, üslupçuluk, içe dönme, teknik gösteriş, içsel olarak kendinden kuşku duymaya yönelik bir hareket olarak tanımlanmıştır. Modernizm, müzikte atonalizm, şiirde vers libre, romanda bilinç akışı tekniğı ile karakterize edilirken, mimaride işlevselcilik ile ilişkilendirilmiştir. Modernizm sadece sanatla ilgili bir şey değildir. Zamanının ideolojik, teknolojik siyasal boyutlarını etkilemiş ayrıca bunlardan etkilenmiş bir harekettir (Marshall, 2009: 508).

Felsefe sözlüğünde ise modernizm dört farklı anlamda ele alınmıştır. Bunlardan birincisi geleneksel olanı yeni olana tabi kılma eğilimi, yerleşik ve alışılmış olanı yeni olana uydurma eğilimi veya düşünce tarzı olarak belirtilmiştir. İkinci olarak bir inanç sistemini ya da öğretiyi değişen koşullara uyarlama hareketi olarak belirtilmiştir. Batı'da XIX. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan Kilisenin öğretilerinin, geleneksel otoritenin çöküşü liberal/demokratik düşüncelerin yükselişini, modern bilimin etkisi ile dünya görüşünde ortaya çıkan değişimlerin sonucu olarak ortaya çıkan yeni toplumsal koşullara uymayı amaçlayan hareket olarak tanımlanmıştır. Üçüncü olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın ilk otuz yılına kadar süren klasisizme bilinçli olarak karşı çıkan, Avrupa realist geleneğinden kopuşu temsil eden sanat hareketi olarak açıklanmıştır. Dördüncü olarak daha geniş perspektiften bakılmış ve genellikle Aydınlanma ile ilişkilendirilen şeyler için kullanılır denilmiştir. Aydınlanmanın entelektüel dönüşümün ortaya çıkardığı dünya görüşünü, hümanizm, dünyevileşme ve demokrasi temeli üzerine yükselen bilimci, akılcı, ilerlemeci ve insan merkezci ideolojiyi ifade ettiği şekilde açıklanmıştır (Cevizci, 2005: 1184-1185).

Değişimin, yeni olanın kabullenilmesi ve bu yeni bilim anlayışının yerleşmesi tüm sosyal ve kültürel alana bakışı etkileyecektir. Modernliğin bakış açısı hem yaşam ve düşünce tarzlarını değiştirmiş hem de bilimde, sanatta ve edebiyatta da değişikliklere yol açmıştır. İnsanın yaşam alanları birbirinden kopuk olamayacağı için bir kurumdaki değişiklik diğerlerini etkiler. Zaten insan ile ilişkili her şey bilincinden, düşüncesinden, tutumundan bağımsız olamaz. İnsanın bakış açısını değiştiren modernizm, tam da bundan ötürü, insanın tüm yaşam alanında değişikliklere neden olmuştur. Modernizm önüne geleni değiştirip kendi bakış

açısıyla yeniden yorumlayan durdurulması imkânsız bir değirmen haline dönüştüğünde, insanlar da bundan nasibini almıştır.

Her şey o kadar hızlı bir değişim içindedir ki bazen insan bu değişimin nesnesi mi yoksa öznesi mi olduğunu sorgulamaktadır. Berman modernizmi, modern insanların modernleşmenin nesnesi oldukları kadar öznelere de olmak, modern dünyada sıkıca tutunabilecekleri yer bulmak ve kendilerini bu dünyada evde hissetmek için girişilen çaba, olarak tanımlamaktadır (Berman, 2005: 11).

C. Modernleşme Kavramı

Modernleşme kavramı genelde XIX. yüzyıl ile birlikte anılmaya başlanmış olsa da arka planı çok daha gerilere uzanabilmektedir. Birden modernleşme ihtiyacı belirmemiş, zamanla toplum yapısında meydana gelen değişikliklerle bu ihtiyaç belirmiştir. Bu değişikliklerin belirgin şekilde başladığı dönem Rönesans dönemi, yer ise belirgin olarak İtalya'dır.

İtalya'da başlayan bu değişim, Kuzey Avrupa ülkelerine yayılmış Fransız Rönesansı, İngiliz Rönesansı gibi başka Rönesansları da ortaya çıkarmıştır. Bu yaşanan değişimler sayesinde XV. yüzyıl sonlarında Avrupa, önemli konularda, dünyanın öteki kıtalarına oranla önemli bir üstünlük içerisindeydi. Bu dönemde skolastik düşünce yıkılarak özgür düşünce ortamı doğmuştur. Bilimsel verilerin temelini oluşturan deney gözleme dayalı pozitif düşünce bu dönemde ortaya çıkmış, kilisenin otoritesi zayıflatılmış, bilim sanat ve edebiyat alanlarında önemli gelişmeler sağlanmıştır (Tazegül,2005: 36,37).

Avrupa'da yayılan, Rönesans'ın getirdiği yeni koşullar reform hareketlerinin doğuşunu hazırlamıştır. Martin Luther'in etkisi ile Hıristiyan dünyası bölünmüştür. Bu dönemde Hıristiyan kilisesi eski gücünü kaybetmiş, din artık dünyevi işleri yönetememeye başlamıştır (Tazegül, 2005: 37). Rönesansın ve Reformun etkisi ile bilimde, edebiyatta, felsefi düşüncede yaşanan gelişimler başka gelişimlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. İngiltere'de baş gösteren Endüstri Devrimi XVIII. Yüzyıl başından itibaren tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Bu dönemde Avrupa'da gelişen teknoloji sayesinde köprü, kanal, demiryolu hızla artmaya

başlamıştır. Tarım makineleşmiş, insanlar kent sanayisine yönelmiştir (Tazegül,2005: 38,39).

Aklın egemen olduğu Aydınlanma dönemi XVIII. yüzyılda Avrupa’da ve Amerika’da etkili olmuştur. Fransız devrimine zemin hazırlayan bu dönem aklın ve bilimsel bilginin önemi keşfedilmiş, insanı etkileyen tüm kurumlar bu çerçevede yeniden şekillendirilmiştir (Tazegül,2005: 39).

Modernleşme kavramının sözlük anlamlarına baktığımızda, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde “çağdaşlaşma” olarak açıklandığını görürüz (Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, 2011: 1693). Sosyoloji sözlüğüne göre ise, ABD’deki bir grup gelişme uzmanının, Marx’ın toplumsal gelişme kuramına bir alternatif gelişme oluşturabilmek için, 1960’larla birlikte kullanılan yaklaşım ve terimdir. Modernleşme pek değişik yollarla başlatılabilecek bir süreçtir ancak en muhtemel olanı teknoloji ve değerlerdeki değişme ve gelişmelerle başlatılmasıdır (Marshall, 2009: 509). Felsefe sözlüğünde modernleşme kavramı eski ve geleneksel toplumların modern olma süreçlerini açıklayan terim olarak ifade edilmiştir. Modernleşme kapitalist dünya pazarının hızlandırdığı bilimle, teknolojide yeniliklerin, sanayide ilerlemenin, nüfus hareketlerinin, sosyo-ekonomik değişikliklerin birlikteliğidir (Cevizci, 2005: 1185).

Bunlara göre farklı açılardan modernleşmenin getirdiği değişiklikleri şöyle sıralayabiliriz:

- ✓ Siyasi bakımdan modernleşme demokratik kurumların, katılımcı karar verme süreçlerini destekleyen kurumların varlığını destekler.
- ✓ Kültürel açıdan modernleşme, laikleşme ve ulusçu ideolojilere bağlılıkla ilişkilidir.
- ✓ Ekonomik açıdan modernleşme, iş bölümü ve uzmanlaşmanın artışı, gelişen teknolojik imkânlarla ileri teknolojinin kullanımını ifade eder.
- ✓ Toplumsal açıdan modernleşme, geleneksel otoritenin etkisini yitirmesi ile okuryazarlığın artmasını, kentlileşmenin artmasını ifade eder (Cevizci, 2005: 1185).

Modernleşme bazı temel unsurları taşımaktadır. Bu unsurlar modern toplumların karakteristik özellikleridir. Bu unsurlar: endüstrileşme, sekülerleşme, kentleşme, demokratikleşmedir (Tazegül, 2005: 41).

Göle ise modernleşme kavramını açıklamaya çağdaş kavramından başlamaktadır. İlerleme ile ifade edilen çağdaş kelimesinin “eşzamanlı” demek olduğunu, çağdaşlaşmanın ise “çağa uygun olmak” anlamına geldiğini söyler. Aslında bizim için ilerlemek demek olan ve geleceğe atıfta bulunan çağdaşlaşma kavramının kökü, bu güne ait değildir. Nilüfer Göle, modernleşme tanımını yapmadan önce Habermas’ın modernizm tanımının “Bu güne ait olan bilincimizin bileşmesi” (Göle,2010:7) olarak aktarıyor. Zamanla çağdaş kavramı Batılı, medeni gibi değerlerden sıyrılarak bu günkü zaman dilimine ilişkin olarak kullanılır oldu (Göle,2010: 8). Göle modernlik kavramını açıklarken kavramın anlamının dinamikliğine dikkat çekiyor. “Kendimize mal ettiğimiz, uyarladığımız, yeniden ürettiğimiz, tamamlanmayan dinamik bir süreç olarak karşımıza çıkmakta ve sürekli olarak etik ve estetik değerlerin potasında şekillenmektedir” (Göle, 2010:15).

Modernleşme aklın aydınlanması sonucunda bilimde ve teknolojiadaki ilerleme sayesinde ulaşılan, kusursuz ve mükemmel bir ütopya değildir. Modernleşmenin getirdiklerini olumlayanlar olduğu kadar modernleşmenin getirdiği olumsuzluklar da sosyologların dikkatini çekmiştir. Berman modernleşmenin sürekli olarak hayatımızda parçalanmalara, yenilenmelere, mücadele ve çelişkilere yol açtığını bundan ötürü modernleşmenin bizi belirsizlik ve acının girdabına sürüklediğini söyler (Berman, 2005: 27). Modern olmayı çelişkilerle dolu olarak görür. Çağdaşlık, ortak yaşamları kontrol eden ve hatta onu yok edebilecek güce sahip olan bürokratik örgütlerin altında yaşamak ama bu güçlerin karşısına çıkmaktan korkmamak, dünyayı değiştirmek ve bizim kılmak için savaştan vazgeçmemek demektir. Aynı zamanda hem devrimci hem muhafazakâr olmak yeni deneyim ve serüvenlere kucak açarken bir yandan da modern serüvenlerin yol açtığı nihilistçe derinlikler karşısında korkuya kapılmak, her şey buharlaşıp giderken bile gerçek bir şeyler yaratıp ona tutunmak istemiyle yanıp tutuşmak demektir (Berman, 2005: 24). “Modern olmak, bizlere serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vadeden; ama bir yandan da sahip olduğumuz her şeyi, bildiğimiz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmaktır kendimizi” (Berman, 2005: 27).

Berger de modernliğin ikilemlerinden bahseder. Modernliğin beş dilemması olarak aktarılan bu maddeler modernliğin krizini oluşturan öncü şoklardır. Soyutlama Marx’ın yabancılaşma, Durkheim’in anomi, Weber’in rasyonelliğin hoşnutsuzluğu

olarak adlandırdığı modern toplumların teknolojisi ve bürokrasisi içerisinde gelişen duygu kalıpları ve düşünce formlarıdır. Başka bir madde olarak, modernlik geleceği planlayan bir paradigmadır. Gelecek planlanmış bir şekilde var olurken hayatımızın en önemli aktörleri mühendislerdir. Modern toplum insanı bireyselleştirmektedir. Bu da anomiyi artırmaktadır. Modern toplumun başka bir dilemması liberalleşmedir. Bir diğeri sekülerleşmedir. Sekülerleşme dinden gelen anlamlandırma anlayışının değiştirilmesidir (aktaran Yıldırım, 2012: 24).

Batı medeniyeti aklın öncülüğünde pozitif tavır takınarak hem doğa bilimlerinde hem de sosyal bilimlerde hızlı ve geniş çaplı bir gelişim yaşamıştır. Bu tavır olayları bilimsel olarak açıklamaya başlayınca ve bunun sürekliliği sağlanınca bu öge halk tarafından benimsenmiş ve kültür ögesi haline dönüştürülmüştür. Kısa zaman sonra her alana bakış bu çerçeveden yapılmıştır. Ancak özellikle manevi kültür alanında bu bakış açısı işe yaramamış, kültürün deformasyonuna sebep olmuştur. Kültür alanında pozitivism devreye sokulduğunda görülmüştür ki manevi kültür öğeleri bu öge ile açıklanamaz. Kültür öğeleri, pozitivist bakış açısı ile, bir süre sonra akıl dışı ve gerilik unsuru olarak ilan edilmiştir (Güngör, 1993: 40). Giddens, modernliğin sonucunda ortaya çıkan yaşam tarzlarının geleneksel toplumsal düzen türlerinin tamamından söküp çıkarmış olduğunu düşünür (Giddens,1998: 14). Ona göre, modernlik düşüncesinin özünde gelenek ile bir karşıtlık vardır (Giddens,1998: 41).

Modernlik özellikle bilimde ve teknolojiye olmak üzere yaşamın her alanında gelişimi ifade ederken kültürel alanda özellikle de örf, adet, din gibi bilimsel olarak yaklaşılamayan alanlarda dezenformasyona yol açmıştır.

II. DİN OLGUSU

A. Din Kavramının Tanımı

Dinler iki grupta ele alınır. Birincisi tek tanrı inancına dayalı, tanrının peygamberi vasıtasıyla vahye dayanan semavi dinler, ikincisi ise semavi dinler dışında kalan insanlar tarafından ortaya çıkarılan beşeri dinlerdir. İslami tabirle hak dinler ve Batıl dinler diyebiliriz. Dolayısıyla Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi dinler semavi, hak tarafından gönderilmiş dinlerdir. Totemizm, Brahmanizm, Budizm gibi inanışlar beşeri dinlere, Batıl dinlere örnek olarak verilebilir (Subaşı, 2014: 16).

Semavi dinlerde, din tanımlarına bakıldığında ortak birçok yan görülür. Bu yanlardan biri doğaüstü bir güce tapınmadır. İnsanların Tanrı diyebileceği varlık bir aşkınlık içermelidir. Kendinin veya kendisiyle eşit niteliklere sahip ya da daha düşük niteliklere sahip varlıklar tanrı olamaz. Tanrı aşkın olmalı, doğaüstü bir güce sahip olmalıdır. İnanılan din insan davranışlarını düzenleme eğiliminde olan kurallar, öğretiler içerir. Genel olarak belirli ayin, ibadet biçimlerini de içerir (Subaşı, 2014: 16).

Dünyada yaklaşık olarak 3000 din, 6000 mezhep ve 12000 tarikat olduğu ileri sürülmektedir. Bu durum genel din tanımını ortaya koymayı zorlaştırırsa da genellikle bir ya da birkaç tanımla yetinilmektedir (Subaşı, 2014: 15). Dinin tanımı iki şekilde ele alınmaktadır. Özsel tanımlar ve işlevsel tanımlar. Birinci tanımlar dini pratik, doğaüstü gibi özsel öğelere yer verirken, diğerleri dinin fonksiyonuna toplumdaki rolüne yer verirler. Din sosyolojisi ilk başladığı zamanlarda özsel tanımlarla yaygındı; sonra -özellikle sekülerlik üzerine tartışmalar ile- fonksiyonel tanım daha yaygınlaştı (Cipriani,2014: 14). Özsel tanımlamalar duyularımızla tecrübe edemeyeceğimiz, zihnimizle idrak edebileceğimiz olağanüstü fenomenlere ilişkin inanca dayalıdır. İşlevsel tanımlamalar dinin insanlara ya da toplumlara yarar sağladığı şeklinde tasvir edilen tanımlardır. Buna göre din insanlar tarafından oluşturulmuştur. Özsel tanımlamalar tanrı kavramına inanmakla birlikte dinin sosyal ve psikolojik hayata yansımalarını dışladıkları için eksik görülmüştür. İnsan üzerindeki sosyal ve psikolojik etkilerine göre yapılan işlevsel tanımlarda din dünya

hayatımızı sürdürmeye yardımcı olmak için vardır. Dini sadece pragmatik işlevi açısından ele alan bu tanımlamalar da indirgemecidir (Kurt, 2008: 73-78).

Birkaç din tanımına bakacak olursak, dini bazılarının özsel bazılarının işlevsel tanımlama ile açıkladığını görürüz. Cevizci'ye göre din "Doğaüstü bir tanrısal güç ya da varlıkla ilgili inançların, bu varlığa yönelik manevi eğilimlerin ve Tanrı'ya yapılan ibadetlerin oluşturduğu bütündür" (Cevizci, 2005: 502). Subaşı dini, "Otoritesini Tanrı'dan alan ve kutsal dünya ile kurulu ilişkileri düzenleyen örgütlenmiş bir kurallar sistemi" (Subaşı, 2014: 24) olarak tanımlamıştır. Berger'e göre ise din, insanın dünya kurma girişiminde stratejik bir rol oynamıştır. O insanın kendi öz manalarını realiteye aşılması suretiyle kendini dışsallaştırmanın en yüce sınırlarını ifade eder. Din ayrıca beşeri düzenin, varlığın bütününe yansıtıldığını da ima eder. Başka bir deyişle "Din, evrenin tamamının insan açısından manidar bir varlık olarak kavramanın cüretkar bir girişimidir" (Berger, 1993: 58-59). Luhmann'a göre ise, "Sosyal bir sistem olarak din, insanların dünya ile kurduğu ilişkileri geniş kapsamlı bir şekilde ve nihai anlamda düzenlemektedir" (Cipriani, 2014: 334).

Bazı tanımlarda tanrı kavramına ya da doğaüstü güçlere yer verildiğini görüyoruz. Luhmann'ın tanımı dinin toplumdaki fonksiyonuna işaret ettiği için işlevsel bir tanımdır. Ona göre dinin fonksiyonu, belirsizlik ve karmaşıklığı azaltmak, belirsiz görüneni belirlemek ve ulaşılmaz görüneni erişilebilir yapmaktır (Cipriani, 2014: 21).

Sosyolojik literatürde ise din toplumsal bir olgu olarak görülür. Dinin çıkışı insani refleksler, korku, beklentilerle açıklanır (Subaşı, 2014: 17). Ünlü sosyolog Karl Marx insanı yapan din değil dini yapan insandır diyerek dinin çıkışını insana bağlar. Ona göre din insanın öz bilinci, öz duyumdur. "Yaratığı bunaltan içli bir ezgi olan din, tinin dışlandığı toplumsal koşulların tini, kalbi olmayan bir dünyanın ruhudur, o halkların afyonudur" (Marx, 2013: 34-35).

Batılı düşünürler dinleri içkinliğe indirgeyerek çoğu zaman onu insanın ihtiyaçlarından, insanın ve toplumun doğasından, zaaflarından türetmeye çalışmışlardır. Dini bu şekilde anlamlandıran çoğu görüş açık ya da üstü örtük bir biçimde din karşıtlığını yansıtır. 19. Yüzyılın materyalist ve daha sonraki pozitivist eğilimi, bu çabayı dini saf dışı bırakma noktasına kadar götürür (Aydın, 2000: 102). Her din tek kaynağa indirgenemez. Toplumun şartlarının gereği olarak ortaya çıkmış dinler vardır ancak toplum üstü kaynağa dayanan dinlerde vardır. Dayanağı ne olursa

olsun, din doğası gereği ahlaki düzendir, amacı ve içeriği itibariyle yer yer topluma indirgenebilse de aşkın bir yönü vardır (Aydın, 2000: 106).

Nourthbourne, insanların dini, kaynağı amacı ve dayanağı noktalarında sorgulamalarını insanların kendilerini dinden daha üstün görmelerine bağlar. Din eğer insanın onu niteleyemediği bir hakikatse o zaman din insandan bağımsızdır ve insandan büyüktür. İnsanı yargılayan bir şey haline gelir. Fakat eğer din insan tabiatının bir yan ürünü ise o zaman ancak insan ile var olabilir. İnsandan aşağı bir şey haline geldiği için insan onu yargılayabilir. Son zamanlarda insanlar din de dâhil olmak üzere her şeyi sorgulamaktadır. Din kelimesi artık çelişik olan şeyleri içerecek biçimde kullanılmaktadır (Northbourne, 2003: 10).

Dine bilimsel gözle bakmak ya da onun insanın ihtiyaçlarından kaynaklandığını söylemek onu hem insandan hem bilimden daha küçük görmektir. Bilim nesnelere inceler, bu durumda din bilimin bir nesnesi konumuna düşer. Dini insanın ihtiyaçlarını karşılayan bir olgu gibi göstermek ustaca bir yanlış göstermedir. Uyku yemek eğlence insanın ihtiyaçlarıdır ancak din gibi bir varoluş sebebi değildir, din ise bir varoluş sebebinin içerir (Northbourne, 2003: 46-72).

Dinin özsel tanımlamaları dini yüceltir. Bir aşkınlığı ifade eder. Tanrı ve yaratılmışlık kavramları ekseninde cüz-î iradesi olan insan söz konusudur. Oysa dinin işlevsel tanımlamalarına baktığımızda dinin merkezi olan insandır ve onun ihtiyaçlarını gideren bir din tanımlaması yapılır. Bu açıdan bakıldığında işlevsel tanımlamalarda din insanın oluşturduğu ya da insanla oluşan bir kurumdur. Bu da özsel tanımlamalar penceresinden bakıldığında dini aşağılayıcı bir durumdur.

B. Din, Toplum ve Değişme

Değişim her toplumun olmazsa olmazıdır. Değişime kendini kapatmış toplumlar bile zamanla az ya da çok değişmektedirler. Bu değişim bilim ve teknolojinin gelişmesiyle süratlenmektedir. Modern hayatın getirisiyle toplumlar hızlı bir değişime sürüklenmektedir. Toplumsal değişme toplumun gelişmesine olanak sağlayan özelliklerinden biridir. Zira Sorokin toplumda ki değişmeyi (kültür değişimi) canlı bir bedendeki kan dolaşımına benzetir (Turhan, 2015: 22). Değişme sosyolojik açıdan bu kadar önemli iken, toplumu oluşturan bireylerin davranışlarını

belirlemede başat rollerden birine sahip olan ve bir toplumsal kurum olan din, değişmeyi engelleyici midir yoksa değişmeyi destekleyici midir?

Her dini sistemin değişmeye karşı dayanıklı olduğu bilinmektedir. Bir dine iman etmiş kişi hangi din olursa olsun sonradan değişikliğe uğrasın istemez. Dinler değişmeye karşı dirençli inançlara, ibadetlere ve kutsal metinlere dayanır. Kutsal metinlere, geleneğe bağlılık, gelenekselleşmiş müesseseleşmiş bir din, değişmeye karşı olarak algılanmaktadır. Ancak dinlerin çıkışında nasıl bir toplumsal değişmeye sahne oldukları unutulmamalıdır. Putperest inanç ve gelenekler içinde bocalayan bir toplumda Hz. Muhammed'in çağrısı, kısa zamanda dini ve sosyal değişmeleri gerçekleştirdiğini unutmamak gerekir. Hem de bu değişiklik sadece içinde bulunduğu coğrafyada değil dünyanın büyük bölümünü etkilemiştir. Değişme konusuna başka bir açıdan bakacak olursak dinlerin ortaya çıkışının buhran dönemlerinde ve toplumsal karışıklıklar döneminde olmasıdır. Çinde Konfüçyanizm, hızlı bir sosyal değişme, düzensizlik ve hatta feodal prensliklerin çatışma döneminde baş göstermiştir. Benzer şekilde Hindistan'da Brahmanizm'in ve Budizmin başlangıçları, birçok çekişmenin, çatışmanın şiddetlendiği döneme rastlamaktadır. Hıristiyanlığın Roma hâkimiyetinde doğuşu, İslam gelmeden önce Arap Yarımadasındaki karışıklıklar da buna örnektir (Harman, 2007: 108-109).

Toplumsal değişme ve din konusunda bunlardan farklı olarak Niyazi Berkes değişime karşı olan şeyin din gibi görünmesine karşılık, bunun din olmadığını, din kılığına girmiş gelenekler olduğunu söyleyerek farklı bir yorum getirir. "Değer ölçüleri olmayan hiçbir toplum yoktur. Ancak bazı değerler zamanın gereklerine göre değişeceğine, zamanla katılaşma, kireçleme eğilimi gösterirler" (Berkes, 2015: 19). İnsanlar değişmez kurallara uyarak yaşamayı çok rahat ve kolay bulurlar; yaşamları, yaşlanan kişilerin damarlarının sertleşmesi gibi katılaşmıştır. Belli kurallarla yaşamaya alışmış olan insanların değişmeyi hoş karşılamadıklarını görürüz. Değişme alışık olmadıkları yeni bir durumla karşılaştırır onları. Kurallara uyarak tabiri caizse ezbere yaşayan insanlar bir bocalama yaşarlar. Bu durumda toplumda yüksek sayılan değerler, dinsel değerler kılığına girmeye başlarlar. Din, geleneğin en son sığınağı, en son savunma kalesidir, der Berkes. Daha önce din ile ilişkisi pek bulunmayan kişilerin ya da kavramların çağdaşlaşma, değişme karşısında dini kendine sığınak yaptığını görürüz. Bu yüzden o, çağdaşlaşma ile dinselleşmenin çağdaş olduğunu düşünür. Ona göre dinselleşme, çağdaşlaşmaya karşı kaplumbağanın kabuğuna

çekilmesi gibi bir korunma çabasıdır. Her çağdaşlaşma döneminin arkasından bir dinselleşme humması başlar (Berkes, 2015: 17-40).

Berkes, gelenekleri koruma çabası ile onlara din görünümü kazandırıldığını ve değişime direnenin aslında gelenek olduğunu söyler. Değişime direnen şey, din ile temellendirildiğinde değişime daha dirençli olmaktadır. Berger de dinin ele aldığı kurumu büyüselleştirerek, ona duyulan saygınlığı beşeri bir nitelikten daha üstün bir niteliğe dönüştürdüğünü söyler. Berger'e göre "Din, kurumları; bir toplumun tarihindeki ampirik varoluşlarının üzerinde ve ötesinde verili bir şey olarak açıklamak suretiyle büyüselleştirir" (Berger, 1993: 142).

Din ve toplum arasında genel kabul görmüş kural ikisinin de birbirini etkilediğidir. Din kaynak itibariyle topluma indirgenmese de, toplumsal şartlar dini ve uygulanma biçimini değiştirebilirken din de toplumu değiştirmektedir. Toplumların din üzerinde etkisi bulunmasına örnek olarak insanlar kendi çevre koşullarına göre tanrılarına isim vermişlerdir. Ya da aynı din farklı toplumlarda farklı yaşanmaktadır. Din etkilendiği kadar da etkileyicidir de. Özellikle yüksek tipli dinler toplum hayatını düzenleyici olarak gelmişler ve toplumsal şartları ve yapıları önemli değişiklikler meydana getirmişlerdir (Aydın, 2000: 127-129). Genel kabul din ile toplumun birbirini etkilediği ve değiştirdiği yönünde olsa da bazıları da dinin yeni değişimlerle karşılaşınca bunu denetleyemeyeceği, dinin değişim hızının toplumun değişim hızını yakalayamayacağı yönündedir. Berkes'e göre, bir zaman için her problemi çözümleyebilen din, değişimin hızlı olduğu dönemlerde problem çözen sistem olmaktan çıkıp kapalı ve dar bir sistem haline dönüşür. Ne kadar ayrıntılı tefsirler yapılırsa yapılsın din dünya sorunlarının dışında kalır (Berkes,1997: 20).

C. Laiklik – Sekülerleşme

"Laicisme" sözcüğü Katolik Hıristiyanlığın yayıldığı halkların dilinde, özellikle Fransızca'da kullanılır. Kökeni "halksallaştırma" demektir. Kökeni Grekçe olup, din adamları dışında olan kişiler için kullanılan bir kavramdı. Modern Fransızca'da laicisme, din adamlarından rahiplerden başka kişilere, kurallara yetkililere dünya işlerinde hatta din işlerinde üstün bir yer verme anlamını taşır (Berkes, 2015: 18).

Katolik Hıristiyanlığın dışındaki Hıristiyanlığın yayıldığı yerlerde, özellikle Protestanlığın etkisinde olan İngilizce ve Almanca’da kullanılan terimin kökeni Grekçe değil Latince’dir. Sekülerizm’in aslı olan “saeculum” sözcüğü çağ anlamına gelir. Bunun Arapça karşılığı olan “asr” sözcüğü “laiklik” sözcüğünden önce “asrilik” çağa uymak, onun gereklerine uyacak şekilde değişmek anlamlarında kullanılıyordu. Ancak bazı dinciler, bu kavramın anlamını zamanla değiştirmeye başladılar. Asrilik; züppelik, köksüzlük, yüzeysellik ve dinsizlik anlamlarına gelmeye başlamıştır. Bu kavram aslında olumlu bir anlamı varken insanların algılarında olumsuz çağrışımlar yapmaya başlamıştır. Daha sonra ise, büyük çoğunluğun anlamını, kökenini, yazılış biçimini bile bilmediği “laiklik” gibi melez bir terim kullanılmıştır (Berkes, 2015: 18).

Katolik Hıristiyanlığın etkisi altında kalan uluslarda laiklik kavramı, kilise ya da devlet adamı kurum ve kuralları, yetkililer ile onların dünyasal karşıtlarının karşı karşıya gelmesi, birçok ölçüte göre birbirinden iyice ayırdedilmesi yerine, Protestan Hıristiyanlığının etkisi altında kalan uluslarda kullanılan sekülerizm kavramının anlamının “geleneksel katılaşmış kurum ve kuralları geliştirme sorunu” olduğunu görüyoruz (Berkes, 2015: 19).

Laiklik Batı’da, özellikle Fransa’da insanların ihtiyaçları doğrultusunda doğan bir kavram olmuştur. Din kurumunun gereksiz baskıları hem toplumun gelişmesini engelliyor hem de yönetim alanında işleri zorlaştırıyordu. İnsanların bu durumu fark etmesi, bu baskıcı durumdan kurtulması hem yüzyıllarını almış hem de çok can ve mal kayıplarına neden olmuştur. Bu zorlu süreçleri atlatan Batı dünyası gelişimin önündeki engelleri kaldırmış ve gelişmesine ivme kazandırmıştır.

Din ile devlet ilişkisi sorunu Avrupa’da 1789 Fransız ihtilali öncesinde, özellikle Hıristiyanlığın yaygın olduğu yerlerde başlamıştır. Dünya işlerine hükmetme iddiasında olan kilise ve din adamları siyasal erklerle çatışma içine girmiştir. Dinin toplumsal hayatta ki konumunu yeniden tanımlama ve belirleme laiklik denilen kavramla şekillenmiştir. Din ve devlet işlerinin ayrılması diye ezberlediğimiz bu laiklik kavramı aslında çok daha fazla şeyi ifade ediyor. Laiklik aslında dinin ve devletin kendi alanlarında bağımsız olmasını ifade eder. Bu söylemden şunu çıkarmamız mümkün: Dine göre şekil almış bir devlet olamayacağı gibi devlete göre şekil almış bir din anlayışı da olmamalıdır. Devletin kuralları din temelli olmamalıdır. Devlet aynı zamanda tüm dinlere eşit uzaklıkta olmalıdır. Aslında

laiklik, din düşmanlığı, din üzerinde baskı kurma, dinin inanışın yaşanmasına engel olma, din düşmanlığı yapıp dini ortadan kaldırma değil, devletin hukuki kurallarını dini temel alarak oluşturulmaması, meşruiyetini dinden almaması, tüm dinlere ve inananlarına eşit uzaklıkta olmasını, din ve vicdan özgürlüğünün sağlanmasını ifade eder. Laik devlet sisteminde bireyler kendi dinlerini yaşamak, yaşatmak ve dinsel inançlarına uygun biçimde hareket etmek hakkına sahiptirler ve bu hakkın kullandırılması en başta devletin asli görevleri arasında gelmektedir (Duman, 2010: 286).

“Felsefi anlamda laiklik, bilginin referansının Tanrısal olmaktan çıkarılıp, tamamen beşeri- rasyonel bir temele oturtulması ile ilgilidir,

Sosyolojik anlamda laiklik, dinin toplumsal hayattaki etkisinin asgariye indirilmesini; toplumun büyük ölçüde sekülerize olmasını ifade eder,

Siyasal anlamda laiklik, siyasal örgütlenme ilkesidir; dinsel hayatın toplumsal hayatı örgütlenme ilkesine karşın, dinsel görüş ve kurumları siyasal otoritenin dayanağı olmaktan çıkarır,

Hukuki anlamda laiklik, din ve devlet işlerinin ayrılmasını; devletin din kurallarına dayanmamasını ifade eder” (Kahraman, 2008: 59-61).

Laiklik Avrupa’da farklı şekillerde algılanmış ve farklı şekillerde uygulanmıştır. Devlet ve kilise arasındaki ilişkiler açısından incelendiğinde farklı modeller ortaya çıkmıştır. Batı’da laikliğin iki farklı biçimde algılanıp uygulandığı görülmektedir. Fransa’nın da içinde bulunduğu kimi ülkeler laikliği katı biçimde uygulamakta, din kurumu ile mücadele etmektedirler. Dine karşı düşmanlık ve meydan okuma Fransız laikliğinin bir özelliğidir. Fransız laikçi tipi devlet anlayışında din devlete rakip olarak görülür. İkinci tip uygulama ise Anglosakson toplumlarda görülür. Daha çok sekülerizm olarak ifade edilen bu kavram laiklikten daha esnekler. Başını Almanya’nın çektiği bazı ülkeler, Fransız laikçiliğinden farklı olarak dine karşı daha hoşgörülü davranmış, dinsel kurumlara karışmamışlardır. Almanya, Avusturya ve Lüksemburg gibi ülkelerde kilise ve devlet ayrılığı bazı dinlere tanınmış olan resmi bir statü ile birleşir. Sekülerizm’de dine müdahale etmekten ziyade onu laikliğe göre daha serbest bırakma anlayışı vardır. Dinin zamanla dünyevileşerek, bireyler üzerinde etkisini yitireceğine inanılır (Duman, 2010: 288).

Türkiye’de laiklik konusunun temelleri Osmanlı’ya dayanmaktadır. Yeni kurulan Cumhuriyet’te ise devam etmektedir. Genel olarak Türkiye’de laiklik konusu ele alındığında saltanatın kaldırılması, halifeliğin kaldırılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması, “Devletin dini İslam’dır” ibaresinin anayasadan çıkarılması ve laikliğin anayasaya girmesi söylenebilir.

Türkiye’de laiklik, Jön Türkler döneminde İslam dininin hukuki ve manevi temellerine yönelik bir saldırı şeklinde değil de, devletin yararına düşünülerek dinin idari ve yargısal fonksiyonlarının işlevsiz kılınması çabası olarak ortaya çıkmıştır. Bu günkü pozitif hukukun ve dolayısıyla devlet düzeninin temellerinden biri haline gelmesi ise, 1924 yılında halifeliğin kaldırılması ile başlamış, 1937 yılında bir anayasa haline getirilmesi ile tamamlanmıştır. 1920’li yıllardan itibaren Halifelik ve Şeriat mahkemelerinin kaldırılması ve din eğitimi veren okulların kapatılması laiklik politikası doğrultusunda gerçekleştirilmiş başlıca reformlardır (Kahraman, 2008: 70).

Din – dünya işlerini ayırma sorunu Cumhuriyet döneminin laiklik ilkesi ile son görünümünü almıştır. “Din devleti” görüşüne karşı “ulus devleti” görüşünün zaferi çağdaşlaşma yolunda belli bir doğrultuda birbiri arkasına gelecek bir dizi reformların kapısını açmış oluyordu. Bunların başlıcaları: hukuk, eğitim, yazı, dil ve gelenek olarak “yaşam” ve “kültür” alanındaki değişimler olmuştur. Bu değişimlerin getirilişinin adeta zincirlemesine ve zorunlu imiş gibi birbiri arkasına ortaya çıktığını, belli bir mantığı olduğunu görürüz. Bundan sonra baş ilke Berkes’e göre “gelenekçilik” değil “devrimcilik” olur. Bu yöne dönüş gerçekleştikten sonra Batılılaşmak bir erek olmaktan çıkar; bir başlangıç noktası olur (Berkes, 2015: 12).

Sekülerleşme, dinin modern sanayi toplumlarında önemini yitirmesine işaret eder. Sekülerleşme tezi, sekülerleşmenin, sanayi toplumunun yükselişinin kaçınılmaz olduğunu öne sürer. Modern bilim geleneksel inançları akla yatkın bulmaz, dini sembollerin etkisini azaltır, anomik ve bireyci dünya yaratılarak, dinsel kurumlar daha az ihtiyaç duyulan bir duruma düşürülmüştür. Bu tezde Tanrı fikri akıl dışı kabul edilmiş ve gereksiz görülmüştür (Gordon, 2009: 646).

Berger’e göre de sekülerleşme tanımında dinin etkisinin ve yaşam alanlarının daralmasına işaret eder. Ona göre sekülerleşme, toplum ve kültür alanlarının dini kurumlar ve sembollerin egemenliğinden çıkarıldığı süreçtir (Berger, 1993: 162).

Dinin çöküşü seküler alan ile ilgili bir durumdur. Bu olay insanın ve doğanın niteliğine ilişkin bakış açısında meydana gelen değişimin bir parçasıdır. İnsanlığın şimdiye kadar ki hiçbir döneminde Allah, alemin kendisi ile açıklandığı basit bir varsayım olarak, din de modası geçmiş bir konuşma tarzı olarak görülmemiştir. Din duygusallaştırılmış, beşerileştirilmiş, saptırılmış ve hatta çarpıtılmıştır; zaman zaman da profan ideolojilerle aynı amaç için, refahı artırmak için yarışan bir çeşit idealizme veya ideolojiye indirgenmiştir. Dinin muhafazası modernist dünya görüşüne uygun değildir (Nortbourne, 2003: 21).

III. TÜRKİYE’DE DİN VE MODERNLEŞME

Modernleşme her toplumda farklı yaşanmıştır. Bazı ülkeler modernleşmede başat rolü oynamış, bilim, teknoloji, sanayi gibi birçok etkenin etkisiyle modernleşme yaşamış olmasına karşılık, dünyanın büyük çoğunluğu bunu geriden takip etmiştir. Gelişen, ilerleyen Avrupa özellikle askeri alandaki yenilgiler sonucunda fark edildikten sonra bu gelişme seviyesi yakalanmaya çalışılmış, modernleşme adımları atılmaya karar verilmiştir. Modernleşme bazı ülkelerde halkın ihtiyacı olmuş değişen koşullar bunu gerektirmiştir. Bazı ülkelerde bu ihtiyaç modernleşenler karşısında geri kalmışlık durumundan doğmuştur. Türkiye’de de modernleşme çalışmaları geri kalmışlığın fark edilmesi ile olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu özellikle yükselme devrinde kendi uygarlıklarını Batı uygarlıklarından üstün saymıştır. İmparatorluğun gerilemeye başlamasıyla durum fark edilmiş ancak geri kalmanın sebepleri kısmi faktörlere bağlanmıştır. Yüzeysel ve lokal değişiklikler örnek alınmıştır. 18. Yüzyıl başlarında askeri kurumlar ve silah gücünün Osmanlı İmparatorluğuna nasıl getirilebileceği önemli bir devlet sorunu olmuştur. Batı’nın askeri eğitimi ve teknolojisi konusu önem kazanmıştır. Batı uygarlığının kişinin refahına yönelik değerleri idareci sınıfa sızmış, bu durumu üst kesimin imtiyazı ve mahalli kültürün kösteklenmesi olarak algılanmasının üzerine birçok ayaklanma ve isyan yaşanmıştır. Daha sonra Batı’nın genel bir model olarak kullanılmasına dayanan Tanzimat yani düzeltme teklifleri gündeme gelmiştir (Mardin, 2008: 10).

II. Mahmut devletin gerilemesini durdurmak için en çok çalışan padişahlardan biri olmuş ve III. Selim'in yarım bıraktığı birçok reform hareketini radikal olarak ele almıştır (Tazegül, 2005: 73).

Tanzimat olarak bildiğimiz 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu birçok yenilik hareketini içeriyordu. Fransız Devrimi'nin insan ve Vatandaş Hakları Bildirgesinden esinlenerek hazırlanmış olan bu ferman birçok alanda yeniliği müjdeliyordu. Daha sonra bu kapsamda hukuk alanında, mali alanda, askeri alanda, eğitim alanında değişiklikler ve birçok sanayii hamlesi yapılmıştır. Ancak Berkes'e göre, bu ferman Müslüman ulemayı memnun etmediği gibi, kilise ruhanilerini de sevindirmedir. Çünkü bunların toplum üzerindeki yetkileri ve çıkarları kısıtlanıyordu (Berkes, 2015: 217).

Batı fikirlerinin iyice anlaşılmaya başladığı dönem II. Abdülhamit devridir. Bunda İngilizce öğreniminin ve yeni kurulan okulların payı büyüktür. II. Abdülhamit, Batıcılığı, Batı'nın tekniğini, idari sistemini ve özellikle askeri teşkilatını ve eğitimini alma şeklinde anlıyordu. Bu dönemde Batı ile güç bir tutuluyordu. Bu yüzden eski dinsel değerler ancak milli gücü artırdıkları oranda değerli sayılıyordu (Mardin, 2008: 15). Batının bilim ve tekniği alınırken, eski dinsel ve geleneksel değerlerin bizi geri bıraktığı görüşlerinin yaygınlaştığı sırada, 1905 yılında Japonların Rusları yenilgiye uğratmaları, Batı'nın tekniğinin alınıp geleneksel değerlerin saklı tutulması tartışmalarını başlatmıştır. II. Meşrutiyet devrinde de bu düşünce devam etmiştir (Mardin, 2008: 15). Batının bilim tekniği, medeni değerleri, kültürel unsurları, bunların ayrılması, bunların bir bütün olduğu gibi tartışmalar sürerken bir yandan bir şekilde modernleşme çalışmaları da sürmüştür. Osmanlı imparatorluğunda birçok uzun zaman yenileşme, modernleşme, Batılılaşma çalışmaları sürmüş olmasına karşılık, imparatorluğun gerileyişini durduramamışlardır. Bunda iyileştirme çabalarının lokal kalmasının etkisi olmuştur (Mardin, 2008: 16).

Atatürk, Batı'nın en önemli katkısını toplumun şeklinde ve bu topluma hâkim olduğuna inandığı müspet bilimlerde görmüştür (Mardin, 2008: 17). Atatürk Devrimlerinin temel fikri, devleti Batı uygarlığı seviyesine hatta onun üzerine çıkarmaktı. Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin temeli olan Atatürk'ün dünya

görüşü ve düşünce yapısı ulusçuluk ve laiklik temeline oturan, çağdaş, bağımsız, aydınlanmış ve ilerlemiş bir ulus devlet özelliği taşıyordu (Tazegül, 2005: 102).

Niyazi Berkes’de bu konudaki görüşlerini şu şekilde aktarır: Din devleti görüşüne karşı ulus devleti görüşünün zaferi, çağdaşlaşma yolunda birbiri arkasından gelecek bir dizi reformun kapısını açmış bulunuyordu. Ona göre, bu reformların başlıcaları... hukuk, eğitim, yazı, dil ve genel olarak yaşam ve kültür alanındaki değişimler olmuştur. Bunlar yeni bir bakış açısı içerisinde Cumhuriyet devrimleri olarak tanımlanırlar; çünkü onlara hala karşı olanlar bulunduğu halde koşullar bu değişikliklere girişilmesini adeta kendiliklerinden zorlar ve bir önderin kılavuzluğunun rotasını izlerler (Berkes, 2015: 521).

Berkes’e göre inkılaplar çağdaşlaşma yolunda atılan adımlardır. Berkes kültür ve yaşam alanında ki değişimlerin bizi modernleştirme adımlarıydı. Bu bakış açısından farklı olarak Güngör, inkılapların yüzeysel kaldığını, taklitten öteye gidemediğini ve sonunda Türk kültürünün kendine yabancılaştığını, yapılan inkılaplarında bizi modernleştiremediğini aksine değerler alanında tahribata yol açtığını düşünür. Ona göre, modernleşmek için girilen yolda Osmanlı Türk’ü kendini beğenmemiş ve medeniyet ile Batı kültürünü bir tutmuş ve ona benzemek için kendinden tavizler vermiştir. Çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşabilmek için yapılan Cumhuriyet inkılapları toplumu kendi kültüründen uzaklaştırmıştır. Türk kültür geleneğinin kesilmesi ve bunun meydana getirdiği zararlı sonuçları yaratan şey kendi geleneğimize yabancı olmamızdır. Cumhuriyet inkılaplarıyla yeni rejime bağlı insanlar yetiştirilmek istendi. Bunun için daha önceki Osmanlı-Türk kültürünü kendine zıt gördüğü için bu kültürü tarihe gömmek istedi. Alfabenin değiştirilmesi, yeni bir dil yaratılması daha önceki eserlerin anlaşılmasına yol açtı. Sadece yeni alfabe ile yazılan ve babalarının anlamadığı bir dil ile yazılmış alfabe düşünce hayatını anlatıyordu (Güngör, 1993b: 299). Bu yüzden Güngör, Türk düşünce geleneğinin otuz-kırk yıllık mazisi olduğunu söyler. Cumhuriyet nesli kendinden önceki nesle yabancı kaldığı için her şeyi yeniden inşa etmek zorunda kalmıştır. Cumhuriyetten kırk yıl sonra, elli yıl önceki düşünce seviyemize ancak ulaşabildiğimizi düşünür (Güngör, 1993b: 299). Güngör bilim ve teknoloji yerine kültürel anlamda değişiklik yapılmasını eleştirir. Çağdaş medeniyet denilince daha ziyade laiklik ve pozitivismi anlayan, daha önceki sıkıntıların kaynağını Osmanlı’da insanların yaşamları üzerinde dinin etkisinin olmasında, Arap harflerinde, feste bulan

bir düşüncenin sanayi medeniyeti üzerinde fazla durması beklenemezdi. Ona göre bilim ve tekniğin geri kalmasının nedenlerini böyle şeylerde aramak, daha bilim zihniyeti gelmeden bilimi yüzeyselliğe mahkum etti. Böylece iktisadi değişme ikinci planda düşünüldü, bu değişimin kültürel bünyedeki değişmelere bağlı bulunduğunu açıkça olmasa bile, kabul edildi (Güngör,1992: 41).

Ergün Yıldırım da Türkiye modernliğini Batı dışı bir modernlik olarak, “hayali modernlik” kavramı ile kavramsallaştırmaktadır. Ona göre, toplum modern olmadan modernite olmaz. Aydınların kültür alanındaki değişimi öncü tutması modern olmadan modernite olmaz anlayışına bağlı görünmektedir. Modernlik Batı’da tarihsel koşulların bir gereği olarak ortaya çıkarken, Batı dışında modernlik aydın ve yöneticilerin önderliğinde geliştirilen hayalden ibarettir (Yıldırım, 2012: 41).

Göle ise Türkiye modernliğini “Batı dışı modernlik” olarak kavramsallaştırmakta ve ona göre Batı dışında kalan ülkelerin modernleşme çabaları, Batı deneyimi ve kültürünün kuralları tarafından tanımlanan bir medeniyet çizgisinden öteye gidememektedir. Rönesans’tan itibaren, Aydınlanma, Sanayileşme ve Bilgi Çağına kadar Batı tarihi yeniliğin alanı ve modernliğin referansı olarak kabul görmüştür ve bundan sonra Batı dışı özel bir isim alamamakta ve adını duyuramamaktadır (Göle, 2010: 66). Ona göre Türkiye modernliğin kargaşasını yaşıyor, modernliği tüketiyor. Parça parça ve birbirinden kopuk halkalar halinde modernliği üretse de, Göle’nin deyimiyle “kendi desenini” ortaya çıkarmış değil (Göle, 2010: 8) .

2. BÖLÜM: EROL GÜNGÖR'ÜN SOSYOLOJİSİ

I. KÜLTÜR

Erol Güngör'e göre sosyal bilimlerde kültür, bir toplumun kendi problemlerini çözmek için denediği ve uzun yıllar içinde standart haline getirdiği usuller ve vasıtalarıdır. Sosyal bilimlerdeki bu tanımdan hareketle şunları ifade eder: Bir topluluğun ihtiyaçlarını karşılamak üzere benimsemiş bulunduğu hayat tarzı, bütün maddi ve manevi unsurlarıyla birlikte onun kültürünü teşkil etmektedir(Güngör, 1993: 76). Yaşanılan coğrafya, içinde bulunulan toplum, anlayış, algılayış ve yaşayış biçimleri farklı olduğu için tüm toplumlarda meydana gelen problemler ve ihtiyaçlar da farklıdır. Bazı zamanlarda problemler benzer olsa da farklı toplumlarda çözümlerde farklı olmaktadır. İnsanın fizyolojik ihtiyacı olan yemek yeme örneğinde tüm insanların ihtiyacı ortak olsa da yemek lezzetleri, yeme tarzları ve aletleri farklılık göstermektedir. Kimileri çatal kaşık kullanırken kimileri yemek çubuğu kullanmakta kimileri ise eli ile yemeyi tercih etmektedir. Aslında kendi ihtiyacını karşılamak için oluşturduğu çözüme ya da tarza kültür desek de, bu oluşturulan kültür unsurları da yine toplumun kendi kültür ve gelenek değerlerine bağlı şekilde gelişmektedir. Toplumun daha önceki kültür anlayışına uymayan bir kültür ögesi oluşmaz, oluşturulamaz. Halkın benimsemediği bir tarz kültür ögesine dönüşmez. Kültür, uzun yıllar içerisinde problem çözme stili olarak toplumda varlığını sürdüren unsurlardan oluşur. Dolayısıyla, kültür unsurları arasında çoğu zaman bir uyumluluk vardır. Erol Güngör'de bu konuda toplumların kültür alışverişinde bulunurken seçici davrandığını söyler. Ona göre bir kültür kendi yapısıyla uyuşmayacak şeylerden ziyade uyuşacak olanları alır (Güngör, 1992: 16-17).

Erol Güngör Türk kültürünü çok güçlü bulur. Ona göre, dünyada Türkler kadar eski bir tarihe sahip pek az millet gösterilebilir. Bu kadar uzun yaşayan ve yakın zamana kadar dünyanın en büyük imparatorluğunu yaşatan bir millet kuşkusuz eşi görülmeleyen bir hayat gücüne sahiptir. Türk milleti hiçbir zaman esir olmamıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler teşkilatının millet sıfatını verdiği birçok millet, yıllarca idaresi altında kalmıştır. Yüzlerce yıllık bir geçmişe dayanan Türk kültürü bu milleti

başkalarına hâkim kılacak kadar güçlüdür. Türk kültürü çok sağlam ve köklüdür. Özellikle beşeri ve ahlaki kıymetler bakımından Batı medeniyetinden daha üstündür. Dünyada yazılmış bütün seyahatnamelerde Türk milleti kadar övülmüş bir millet yoktur. Bu övgüye tek katılmayan Osmanlı Türk'ünün kendisidir (Güngör, 1993: 77-78).

Modernleşmek için girilen yolda Osmanlı Türk'ü kendini beğenmemiş ve medeniyet ile Batı kültürünü bir tutmuş ve ona benzemek için kendinden tavizler vermiş, hatta kendinden vazgeçmiştir. Çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşabilmek için yapılan Cumhuriyet inkılapları toplumu kendi kültüründen uzaklaştırmıştır. Türk kültür geleneğinin kesilmesi ve bunun meydana getirdiği zararlı sonuçları yaratan şey, kendi geleneğimize yabancı olmamızdır. Cumhuriyet inkılaplarıyla yeni rejime bağlı insanlar yetiştirmek istendi. Bunun için daha önceki Osmanlı-Türk kültürünü kendine zıt gördüğü için bu kültürü tarihe gömmek istedi. Alfabenin değiştirilmesi, yeni bir dil yaratılması daha önceki eserlerin anlaşılmasına yol açtı. Sadece yeni alfabe ile yazılan ve kimsenin anlamadığı bir dil ile yazılmış alfabe düşünce hayatını anlatıyordu. Bu yüzden Güngör, Türk düşünce geleneğinin otuz-kırk yıllık mazisi olduğunu söyler. Cumhuriyet nesli kendinden önceki nesle yabancı kaldığı için her şeyi yeniden inşa etmek zorunda kalmıştır. Cumhuriyetten kırk yıl sonra, elli yıl önceki düşünce seviyemize ancak ulaşabildiğimizi düşünür (Güngör, 1993b: 299).

Güngör'e göre Türkiye'de yeni fikirleri temsil ettiklerini zanneden ideologlar, bu günkü ideoloji kavgalarının yarım asır önce daha da seviyeli ve haysiyetli bir şekilde yapılmış olduğunu bilmezler, onlar bilseler dahi genç nesiller bu eski satıcılarını teşhis edemeyecek kadar kültür geleneğine yabancı bulunmaktadır. Eğer o beğenmedikleri dedelerinin düşüncelerini öğrenselerdi, elli yıl sonra hala siyasi ideoloji kavgalarıyla uğraşmanın bir bakıma gericilik olduğu yani bizi yarım asır önceye götürdüğünü anarlardı (Güngör, 1993b: 299).

Medeniyetin arka planında kültür, kültürün arka planında tarih vardır. Medeniyet kültür üzerinden, kültür tarih üzerinden inşa edilir diyebiliriz. Kendi kültürümüzden kopmamız bizi yeni doğmuş gibi tüm düşünceleri yeniden inşa etmek zorunda bırakmıştır. Yazılan eserleri anlayamamak ve kendi kültür ve tarihimize yabancılaşmamızın sonucu, bu yabancılaşmanın bizi medenileştireceğini düşünenlerin aksine gelişmiştir. Erol Güngör'ün üstüne basa basa durduğu "hüviyet"

kavramı millet olmanın ve kendi kimliğini kaybetmeden medenileşmenin, gelişmenin önemini aktarıyor. Ancak aydınların birçoğu geri kalmamızın nedenini geleneklerimizde gördüğü ve gelenekte onu oluşturan tarihten beslendiği için yapılan inkılaplarla kendi kültür geleneğimize yabancılaştırılmışız. Alfabenin değiştirilmesi bunun en büyük adımıdır. Başka bir adım dilde tasfiyeciliktir. Bu hareket Erol Güngör'e göre Türk kültürünü ortadan kaldırma hareketidir. Tasfiyeciler, dili sadeleştirip g zelleştireceklerine, T rk eleştireceklerini iddia ettiler. Aynı zamanda geçen nesillerle aramızda hiçbir irtibat kalmadığında Türkiye'nin modern bir ülke olacağını iddia ettiler. Bu hareket Türk kültür eserlerinin yeni nesillerce anlaşılamamasına yol açtı ve aynı yabancı eserler gibi tercüme edilerek anlaşılabildi. Oysa Türk tarihinin son yedi yüzyılı içerisinde buna hiç ihtiyaç duyulmamıştı. Kullanılan dilde en az üç yüz – dört yüz yıl öncesinin eserlerini anlamaya yetecek dil ve kültür devamlılığı vardı. Erol Güngör, bu gün biz Türkçenin mimarları arasında saydığımız Reşat Nuri'yi bile sadeleştirerek okuyoruz diyor. Atatürk' n eseri bile bu gün bize yabancı kitap hükmündedir. Nutuk binlerce yıl içinde gelişmiş dil ve kültüre dayanıyordu, köklü bir geleneğin kıymetli bir eseriydi. Oysa yeni dilin hiçbir geleneği yoktur. Kültür geleneğe, geçmişe dayanır. Bu sayede bizden önce yaşamış yüzlerce nesil önce ve milyonlarca insanın hayat tecrübesinden faydalanabiliyoruz. Dilin tasfiyesi bizi bu tecrübe hazinesinden mahrum bırakmıştır. Güngör'e göre, Türk milleti on yılda bir hafızasını kaybeden bir hasta durumundadır (Güngör, 2007: 53,54).

Güngör'e göre Türkiye geri kalmış bir memleket değil, geriye giden bir memleketdir. Yapılan yenilikler birçoklarının hoşuna gitse de bazıları bizi geriye götürmüştür. şu ya da bu alfabenin savunucusu değiliz ancak hangi alfabe kullanılırsa kullanılsın önemli olan nasıl yazıldığı değil ne anlattığıdır (Güngör, 1993b: 301).

A. Medeniyet Unsurları- Kültür Unsurları Ayırımı

Erol Güngör, medeniyet ile kültürel unsurları ayırır. Modernleşmek için girdiğimiz yolda bilim ve teknolojiyi değil onların yaşam biçimini almayı öncelik edindiğimizi düşünür. Bilim ve teknolojiadaki ilerlemeyi içeren medeniyet ile kültür farklı Şeylerdir. Bazı bilim adamlarına göre bu fark gaye ile vasıttan ibarettir.

Onlara göre teknolojik gelişme adını verdiğimiz ve bunun ürünü olan vasıtalar kültürü oluşturur. Bu vasıtalarla elde edilen şeyler kültüre aittir. O, Türkiye’de yıllarca bu iki kavramın ayırt edilemediğini ve birbirine karıştırıldığını ifade ediyor. İkinci meşrutiyet neslinden bu yana aydınlarımızın büyük çoğunluğunu saran ve yenilik, ilerilik adı verilen kollektif çılgınlık bilgisizliğin eseri olmuştur. Bu gün bile pek çoğumuz teknolojik medeniyetin kültürden farklı şekilde geliştiğini görmüyor ve teknolojik gelişme ile kültürel gelişmenin yan yana gideceğini sanıyoruz. Bu hata bizim teknolojik ilerlemeyi sağlayan nedenleri kültüre de uygulamamıza ve böylece manasız bir eski-yeni çatışmasına girmemize yol açıyor (Güngör, 1993: 117).

Güngör’e göre medeniyet sürekli gelişen bir şeydir. İnsanlar hep amacına daha iyi hizmet eden kullandıkları için yeni vasıtaları daha çabuk kullanırlar. Medeniyetin geriye gittiği görülmemiştir. Yeni gelişen vasıta öncekinden üstündür ve amacına daha iyi hizmet eder. Bunlar objektif gerçeklerdir ve ispat edilebilir ancak, kültür için aynı şeyleri söylemek yanlıştır. Kültürde eski ya da yeni demek sadece zaman farkını gösterir, bir üstünlük belirtmez. Kültürde tek istikametli bir yön görülmez. Aşık İzzet’in Karacaoğlan’dan, Atilla İlhan’ın Nedim’den daha iyi şair olduklarını söyleyemeyiz. Bunlar subjektif beğeniye girer. Bunlar arasındaki zamanda büyük bir teknolojik gelişme yaşanmıştır medeniyet ilerlemiştir ancak kültürel ürünlerde böyle bir üstünlük yoktur. Kültürde yeni olan mutlaka eskisinden mükemmel değildir. Turhan’da kültürün maddi kısımları için aşağı- yukarı, ileri- geri gibi nitelendirmelerde bulunabileceğimizi ancak aynı nitelendirmeleri aynı kültürlerin sanatı, dini örf ve adetleri, ahlak kaideleri bakımından yapmanın imkânsız olduğunu söyler (Turhan, 2015: 14). Kültür değişmesinin medeniyet değişmesinden daha zor olmasının başlıca nedeni de budur. İnsanlar objektif olarak değerlendirilebilen teknolojik gelişmelerden ihtiyacını daha iyi giderebilecek olanları kolayca tercih edebiliyor, ancak inançlarını yaşam tarzlarını kolayca değiştiremiyor. Bazı medeniyet unsurları, özellikle kültürle yakından ilgili olanları, başka kültürlerce hemen kabul edilemiyor. Kültürde değişmeye yol açabilecek bu unsurlar ya hiç alınmıyor ya da yerli kültüre uyacak şekilde değiştirilerek alınıyor (Güngör, 1993: 119).

Medenilikte ilerilik gerilik söz konusu olabilir çünkü medeniyetin yönü hep ileriye doğrudur. Kamyonet varken kimse at arabasına binmez. Ama kültürde bu söz konusu değildir. Güngör’e göre, Türkiye medeni vasıtalara sahip olma ve bunları

kullanma bakımından Selçuklu veya Osmanlı devirleri Türkiye'sinden yüzlerce yıl ileride olduğu halde onlara kıyasla son derece ilkel bir kültür seviyesinde bulunmaktadır (Güngör, 1993: 120).

Önümüzde yıllarda da hızla medenileşeceğiz ancak kültür problemlerimize çare bulunamadıkça medeniyet bizi dağılmaktan kurtaramayacaktır. Kültürün en önemli öğelerinden biri olan dil çok yakın bir maziye sahiptir. Çinlilerin milattan binlerce yıl önce konuşma ve yazı diline sahip olduklarını biliyoruz. İnsanlar konuşmaya başladıktan otuz kırk yıl sonra ne kadar kültürel değerlere sahiptilerse bizde aynen öyleyiz. Güngör'e göre biz en az beş bin yıllık bir yolun henüz otuz yıllık kısmını almış durumdayız (Güngör, 1993: 120).

B. Kültür Değişmesi

Kültür bir cemiyetin kendi problemlerini çözme tarzını yansıtır. Bu davranışların arkasında manevi kültür öğeleri açıkça görülmeyen belli normlar, inançlar vardır. Bazı durumlarda kültür unsurları yeni problemleri çözemediği zamanlarda yeni kültür unsurları benimsenir. Yani ihtiyaçlar karşılanamadığında kültür değişmesi yaşanır. Turhan kültüre ait değişimleri toplumların gelişmesinde en önemli faktör olarak görür (Turhan, 2015: 13). Toplumun kendi ihtiyaçları yüzünden yaşanan kültür değişmelerine adapte olmak daha çabuk ve kusursuz gelişebilmektedir. Çünkü o değişim, o toplumun değişen ihtiyaçlarına cevap verebilmek için oluşturulmuştur. Oysa modernleşme amacı ile Batı kültürünü benimsemeye çalışmak taklitten öteye gidememektedir. Çünkü değişen Batı kültürü, değişen ihtiyaçlarının karşılığında oluşmuştur. Toplum, ihtiyaçlarında değişim olmadığında, kendi ihtiyaçlarını gideren kültür unsurlarını değiştirmek istemez. Bu durum Batı kültürünü benimsemeye ve yaymaya çalışan aydınlar ile Türk kültürü ile yaşayan halk arasında çatışmalara sebep olmuştur (Güngör, 1993: 31-32).

Güngör'e göre bilimin en belirgin vasıflarından biri gelenekselciliktir. O onu oluşturan insanların yaşadığı kültürden bağımsız düşünülemez. İnsan ürünü her şey aslında kültürle ilişkilidir. Bilimi oluşturan zihinlerin, kendi kültür ürünlerinden bağımsız olarak bir şey oluşturması beklenemez. Kültür hem bilime yön veren hem de bundan etkilenen bir değerdir. Turhan da keşif ve icatlar, maddi olmayan kültürün

esas unsurlarından sayılan insan bilgisinin, düşüncesinin, hayal gücünün eseridir, der (Turhan, 2015: 23). Turhan'a göre "Bilim geleneği değiştirerek akar, ama ulaştığı her noktada o yine bir gelenektir"(Özakupınar, 1995: 48).

Batı medeniyetinin kültür değişmesi incelenebilir. Yeni kültüre geçişin nasıl olduğu görülebilir. Ancak Batılılaşmaya çalışan ülkelerde yeni kültür formları Batı'dakinden farklı şey ifade etmektedir. Batı'da eski ile bağlantılı olarak gelişen yeni kültür, Batılılaşan ülkelerde gelenekten tamamen farklı yeni bir kültür oluşturmuştur. Bu kültür geleneği olmayan kültür anlamına geliyor. Gelenekten beslenen kültür, geleneğinden koparılmış hali ile Batı dışı ülkelerde manasız şekilde varlık bulmaktadır (Güngör, 1993: 126-128). Avrupa medeniyetini yakalayabilmek için Avrupa kültürünü olduğu gibi benimsemeye çalışmak, kültür öğelerini geleneğinden koparılmış bir kültür yığını haline getirmektedir. Halk için bir anlam ifade etmeyen bu kültür unsurları benimsenememektedir. Erol Güngör, Avrupa Medeniyeti ile Avrupa kültürünün bir uyum içinde olduğunu başka yerdeki kültürle uyum göstermeyeceğine ait düşünceye şu örneği veriyor: Bir insana yakışmış bir elbise başkasına o derece yakışmaz; çünkü elbise ile onu giyen kişinin bedeni bir bütün teşkil eder. Fakat buna bakarak, başka bir insanın rengi ve şekli kendi vücuduna göre olan bir elbise diktiremeyeceğini söylemek doğru olmaz (Güngör, 1992: 24). O elbise başkasının vücuduna olmayabilir ama onu model alarak başka bir kimse kendi vücuduna uygun bir elbise elbette diktirebilir. Elbise örneğinde olduğu gibi, modernleşebilmek için Avrupa'nın her şeyini benimsemeye çalışmak yanlış bir tutumdur. Batı model alınabilir ancak Batı'nın medenileşme sürecinin aynısının başka ülkelere dayatılması doğru değildir. Gökalp de çağa uyma ihtiyacının, yalnız bilim ve teknik alandaki gelişmeleri almayı gerektirdiğini, Avrupa'da dinden ve milliyetten doğan unsurların Batı'dan alınmasının gerekmediğini söylüyor. Bu ihtiyaçları giderecek unsurları bizim de kendi kültür ve milli değerlerimizde aramamız gerekir (Gökalp, 2013: 17).

Güngör'e göre Avrupa'nın bir bütün gibi görünen medeniyeti ve kültürü ayrı öğeler olarak alınabilir. Modern teknoloji Avrupa dışında bir memlekete geldiğinde asimilasyona uğrar ve Avrupa'dakinden farklı bir hal alır. Buna Erol Güngör değişerek bünyeye alma diyor. Batı ile aynı öğeleri kullanmak toplumun geleneğine yabancıdır. Ancak bu ondan tamamen vazgeçildiği anlamına gelmemelidir. Her toplum teknolojiyi, bilimi onu oluşturan ve onun oluşturduğu

kültürel unsurları hem seçerek hem değiştirerek toplumuna kazandırır. Güngör'e göre modern teknolojinin Batı'dan başka bir yere girememesinin hiçbir teorik sebebi yoktur (Güngör, 1992: 24).

C. Kültürlerin Yayılışı

Kültürlerin yayılışında çeşitli kuvvet sahaları vardır. Ayrıca teknolojik gelişmeye göre kültür değişmesi daha yavaş olduğu için de bu durum pek değişmemiştir. Bir kültür kendi geliştiği yerde ne kadar canlı olursa olsun bu mekândan uzaklaştıkça orijinalliğini kaybeder. Çoğu zaman basit bir taklit haline gelir. Birbirine yakın cemiyetlerde uyum daha kolaydır. Çünkü cemiyetlerin ihtiyaçları da bezerdir. Bir kültürde bulunan çözüm diğer kültürle bünye benzerliği olmak şartı ile diğer kültüre de uyum sağlayacaktır. Kültürel uyumda coğrafi mesafe olduğu kadar bir de sosyal mesafe de söz konusudur. Amerika ile Türkiye arasında coğrafi mesafe olduğu kadar sosyal mesafe de vardır. Bu da alınan kültür unsurlarının benimsenememesine yol açar. Türkiye'nin içinde yaşayan Amerikalılar coğrafi mesafe olsa da sosyal olarak yakındırlar. Bunun tersi bir örnek verecek olursak Amerika ile Meksika coğrafi olarak yakın olsalar da sosyal olarak uzaktırlar. Yani kültür unsurlarının benimsenmesinde coğrafi yakınlık çoğu zaman ihtiyaçların ve problemlerin de benzer olmasını sağladığı için kültür unsurları daha çabuk benimsenmektedir. Coğrafi olarak uzaklaştıkça kültür kendi doğduğu topraktan uzaklaştıkça, amacı ihtiyacı karşılamak olan şey, toplumun problemini çözmek için doğan şey taklitten öteye gidememektedir. Ancak coğrafi mesafenin yanında bir de sosyal mesafe bulunmaktadır. Bu yaşam tarzlarının benzerliğidir. Birbirine uyum sağlayabilmektir. İhtiyaçların problemlerin benzer olmasıdır (Güngör, 1993: 112).

Erol Güngör, Batı ile hem coğrafi hem sosyal açıdan mesafemiz olmasına karşılık modernleşebilmek için Avrupa kültürü ile medeniyetini bir sayıp Avrupa'nın taklit edilmesine karşı çıkar. Ona göre, Avrupalılaşmak için gerçekten Avrupalı gibi olmak lazımdır. Fakat Avrupalılaşmak ile modernleşmek aynı şey değildir. Bu yüzden modernleşmek için mutlaka Avrupalı olmak gerekmez. Modernleşmek Avrupalılaşmak ile aynı anlamda kullanılması yanlış bir tutumdur. Avrupalılaşmak Avrupa'ya dair yaşam tarzı ve sosyal hayat da dâhil olmak üzere her şeyin benimsenmesini içerir. Bir milletin başka bir millete ait değerleri ve kültür

unsurlarını olduğu gibi benimsemesi beklenemez bu imkânsız bir şeydir. Nasıl ki her milletin tarihi farklıysa tarihin oluşturduğu kültür de öyledir ve o topluma özeldir. Bundan ötürü her milletin modernleşmesi de teknolojiyi ve bilimi benimseme tarzı da farklı olacaktır.(Güngör, 1992: 25).

Benzer medeniyet seviyesine dâhil milletle kültür alışverişinde bulunurlar. Bu durum hem medeniyet hem kültür açısından canlılık sebebidir. Ancak milli bir kültürde yabancı öğelerin çok olması bir tezat teşkil edebilir. Ziya Gökalp de milli kültürü sadece yerli kaynaklı olan şeylere bağlı olduğunu, bunun dışında kalan diğer kültürlerle ortak olan tarafların medeniyet ile ilgili olduğunu söylemiştir (Güngör, 1993: 100). Bu farklılaşma o zamanın bilginlerine göre bir izahı yapılamadığı için yeterince açıklayıcı olamadı. Güngör Batı'da antropoloji âlimi olan Sapir'in görüşünü aktarır. Ona göre milletler arasında alış-veriş konusu olan medeniyet unsurları her milletin kendi şartları içinde kendisine mahsus bir kimliğe kavuşur ve böylece her millet medeniyeti kendi tarzında benimser (Güngör, 1993: 101).

D. Kültür Alış Verişinde Seçicilik

Güngör'e göre eski medeniyetlerin hepsi de çeşitli kültürlerin katkıları ile gelişmiş ve kendisine hayat veren kültür farklılaşmaları devam ettikçe de ayakta kalmıştır (Güngör, 1993: 114). Erol Güngör'ün karşı olduğu kültür alışverişi değildir. Tam tersine bunun canlılık sebebi olduğunu aktarıyor. Ancak modernleşmek uğruna kendi kimliğinden vazgeçmeye ve Batı'yı taklit etmeye karşıdır. Elbette modernleşebilmek için kültürel unsurların maddi ya da manevi alanlarında bir alış veriş söz konusu olmalıdır ancak bu kendi benliğinden vazgeçerek her şeyi alma şeklinde olmamalıdır. Ayrıca Güngör kültür değişmesinin seçici bir olay olduğunu düşünür ona göre bir kültür karşılaşmasında bir şeyler alınırken kendi bünyesine uyum sağlayacak olan öğeler tercih edilir.

Güngör'e göre kültür değişmesi seçici olaylardır. Yani bir kültür, başka kültürden bir şeylerin alırken, bunları otomatik bir sıraya bağlı olarak değil, seçerek alır. Bazı unsurlar alınmak üzere seçilirken bazıları kültürel bünyeye uyum sağlamayacağı düşüncesi ile ilgi alanı dışında kalır. Şu halde mesela maddi unsurlardan bazılarını alıp, bazılarının alınmayacağı gibi, aynı seçimi maddi kültür

ile manevi kültür arasında da yapabilir ve manevi olanları öncelikle alabilir. Bunun tipik örneği Kuzey Afrika kabilelerinin İslam inançlarını benimsedikleri halde, onlara o inançları getiren Araplar'ın temsil ettiği teknolojiye tamamen yabancı kalmalarıdır. Yakın zamanlarda ve günümüzde Batı ile temasa geçen birçok eski kültürlerde de adetlerin ve bazı inançların teknolojiden daha süratle yayıldığını görüyoruz (Güngör, 1992: 16).

Bir kültür kendi yapısıyla uyuşmayacak şeylerden ziyade uyuşacak olanları alır. Fakat bizim için şu anda bilinmesi gereken şey bir seçmenin varlığıdır (Güngör, 1992: 17).

Başka bir kültürden bir şeyler alırken seçme yapmamak, kendi kültürünü hiçe saymaktır. Başka kültürdeki her unsur başka kültürle uyum sağlamaz. Bu yüzden medenileşmek için bile olsa bazı kültür unsurları alınmaz. Alınsa bile alındığı kültürel bünyeye uyum sağlamaz ve çatışma yaşanır.

E. Teknoloji- Kültür Bağı

Kültür alışverişinde önceliği belirleyen bu kültür unsurlarının maddi kültür alanına ya da manevi kültür alanına ait olması değildir. Nitekim maddi alan ile manevi alan da tam olarak birbirinden ayrılmış değildir. Bir takım inanç ve tutumlardaki değişiklikler teknolojik değişmelere ve gelişmelere zemin hazırlarken, bazı teknolojik değişimler de inanç ve tutumlarda değişikliklere neden olabilir (Güngör, 1992: 17). Teknolojik değişimler de kendi başına davranış ve tutumlarda değişiklik oluşturur. Bir işin nasıl yapılacağına dair tutum ve davranış teknolojik değişimle değişir (Güngör, 1992: 21). Tutum, davranış ve teknolojik, bilimsel değişimler iç içedir. Birindeki değişim diğerini etkiler ve değiştirir.

Teknoloji elbette hem bir kültür ürünüdür hem de kültürde belirli değişmelere yol açar. Avrupa kültürü ile Avrupa medeniyeti bir uyum içerisindedir. O toplumun ihtiyaçlarından kültüründen doğan bu medeniyet başka kültüre uyum sağlamaz demek yanlış olur. Aslında modern teknolojinin değişmez gibi görünen kıymetleri, teknolojinin meydana geldiği toplumun yaratmış olduğu kıymetlerdir. Buna karşılık alınan medeni unsurlar elbette mevcut kültürde bir takım değişikliklere yol açar. Mesela traktör sahibi olan kimse artık makine gücünün insan ve hayvan

gücüne üstünlüğünü fark eder. Zaman ve emek anlayışı değişir. Japonya örneği kültürde yani dinde dilde ve ahlak anlayışında değişiklik olmadan medeni anlayışın gelişmesinin örneğini verse de değişiklikler elbette olacaktır. Mesela modern üretim verimlilik esasına ve rasyonel hesaplara dayanır. Dolayısıyla aile ve bölge bağlarını değiştirebilir. Zaman ve sürat anlayışı değişir (Güngör, 1992: 21-22).

Teknolojik değişme medeniyet anlamında ilerleme sağlasa da, bazen bu değişimler değerler alanında istenmeyen değişimlere sebep olabilmektedir. Güngör Batı'nın bir buhran içerisinde olduğunu söyler. Batı'ya göre değerler alanında çok daha üstün olduğumuzu da aktarır. Değişim beraberinde her zaman istenen değişiklikleri getirmemektedir. Teknoloji geliştirebilmek önemli bir mesele iken bu teknolojinin toplumda yol açacağı sorunları kestirebilmek, bunun olumsuz sonuçlarını engelleyebilmek ve kabul edilmiş yola sokmak kolay bir iş değildir.

“Teknolojik değişimin yaratılması başlı başına bir sorun iken bir de bu değişimin doğuracağı sosyal neticeleri planlamak veya istenen yola sokmak gibi ondan daha çetrefil bir mesele ile karşı karşıyayız. Bu meseleler sadece Türkiye'yi değil, bütün dünyayı ve özellikle kalkınmakta olan memleketleri yakından ilgilendirmektedir. Bu gün kalkınmakta olan ülkelere teknoloji transferlerinin nasıl yapılacağı tartışılırken, bunun yanı sıra onları ileri teknoloji sahibi ülkelerin düştüğü manevi buhrandan uzak tutmanın yolları da araştırılmaktadır. Bu konuda sağlam bir strateji takip edebilmek için her şeyden önce teknolojik değişimin genellikle kültür değişmesi içerisinde ki yerinin iyi bilinmesi gerekiyor” (Güngör, 1992: 18-19).

II. MİLLİYETÇİLİK

Erol Güngör milliyetçiliği, tarih ve kültür ile iç içe görür. Ona göre bir toplumun milliyetçiliği milleti oluşturan, milleti o millet yapan, diğerlerinden farklı kılan özellikler, o milletin tarihi ve kültürüne bağlıdır. Milliyetçiliğin hedefi ise geniş kitlelerin iradesine dayanan bağımsız bir siyasi idare ve bu siyasi birlik içinde milli bir kültür meydana getirmektir. Siyasi birlik ve kültür birliği yoluyla modern bir toplum haline gelmek bütün milliyetçi hareketlerin değişmez programıdır (Güngör, 1993: 23).

Güngör'e göre milliyetçilik, tarih hakkında bir yorum ve bu yoruma bağlı olarak öngörülen pratiklerden ibarettir. Milliyetçilere göre millet, belli bir tarih süreci içerisinde oluşur. Millet denilen topluluğu, diğerlerinden ayıran özellikler uzun bir

tarih içinde gelişmiş ve yerleşmiştir. Başka milletlerin hayatı farklı olduğu için, onların hayat tecrübesi de farklı olacaktır. Böylece hayatı ve hayat tecrübesi birbirinden farklı fakat kendi içinde benzerlik gösteren topluluklar birer millet teşkil ederler. Millet için hayat denilince tarihi, hayat tecrübesi deyince de kültürü anlıyoruz. Dilimizin kaynağı eskilerdedir; dinimizin kaynağı eskilerdedir; soyumuzun kaynağı eskilerdedir (Güngör, 1992: 78).

Milliyetçilik hem tarihe bakış açısını hem de bu bakış açısıyla geleceğe yön vermeyi içerir. Milletın hayatı, tarihi; hayat tecrübesi ise kültürü oluşturur diyorsa, milliyetçilik tarihten, o milletin kültüründen ayrı düşünülemez. “Milliyetçilik, bir sosyolojik veya felsefi doktrinin kalıpları içinde izah edilemeyecek kadar çok renkli bir takım kültürel ve siyasi hareketlere verilen genel bir isimden ibarettir” (Güngör, 1993: 9). Milliyetçilik özellikle kültürel özellikleri içinde barındırdığından her memleketin milliyetçiliği farklı gelişmiştir ve farklılıklar barındırır. Hatta birbirine tezat bile görünebilir. Erol Güngör buna örnek olarak Arap milliyetçiliğini örnek verir. Arap sosyalizmi Arap milliyetçiliğinde önemli bir unsur olduğu halde, Türkiye’de sosyalizm bu durumun tersine milliyetçilik karşısında bir antitez durumundadır (Güngör, 1993: 9). Buradan yola çıkarak milliyetçik milli kültüre dayanır diyebiliriz. Güngör’de bunu açık şekilde ifade ediyor: “Bilindiği gibi, milliyetçilik bir memleketteki milli kültüre dayanır” (Güngör, 1993: 10), diyor. Oysa Türkiye’de Batılılaşma hareketleri sonrasında aydın tabaka Türk kültürüne yabancı kalmıştır. Oluşturulmaya çalışılan yeni kültür ürünlerini halk benimseyememiştir. Türk kültürünü, tarihimizden, geçmişimizden gelen kültürümüzü, halk kitleleri muhafaza etmiştir. Güngör’e göre milli kültürün modern imkânlarla geliştirilmesi demek olan milliyetçilik ister istemez halk içinde yaşamakta olan temel kültür unsurlarına dayanmak zorundadır (Güngör, 1993: 11). Bu yüzden ona göre milliyetçilik, her şeyden önce bir halkçılık meselesidir. Halk içinde yaşamakta olan milli kültürümüz köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Biz büyük bir imparatorluğun ve büyük bir medeniyetin çocuklarıyız, bizim milliyetçiliğimiz sömürgecilerin işgalinden kurtulmak ve devlet kurmak için yapılan siyasi istiklal mücadelelerine yahut sıfırdan başlayarak milli kültür yaratma hareketlerine benzemez (Güngör, 1993: 11).

Milliyetçiliğin gücü, hem devletleri yıkan hem de yeni devlet oluşturmak için güç veren bir kuvvet olarak yeni keşfedilmiştir. Siyasi bağımsızlıklarını kazanan

ve modern bir millet olma arzusu güden yeni devletlerin en kuvvetli ortak yanları milliyetçilik olmaktadır. Bunların bazıları millet olmanın verdiği güçle siyasi bağımsızlıklarını kazanmışlar bazıları ise siyasi bağımsızlıklarını kazandıktan sonra millet olmanın gerekliliğini görmüşlerdir. Milliyetçilik iç mesele ve dış mesele olarak farklı mahiyet kazanmaktadır. Dış mesele olarak milliyetçilik milli kültürün yabancı kültüre karşı çıkmasını içerirken iç mesele olarak milliyetçilik milli birliği sağlamak ve buna engel olacak farklılaşmaları yok etmeyi içermektedir. Bu iki meselenin ortak yanı milli birliğin sağlanmasıdır. Milliyetçilik ve milli birlik kurma her ülkede imkân ve vasıtaların farklı olmasından ötürü farklı biçimde gelişmiştir. Türkiye'yi yeni devlet dediğimiz devletlerle bir tutmak çok zordur. Türkiye sömürgeci yeni kurtulmuş bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke değildir. Türkiye'nin yeniliği sadece siyasi rejim değişikliğidir. Ancak bazı idareciler ve aydınlar bu devlet ve milleti yeni doğmuş zannetmişlerdir. Cumhuriyetten önce de Türkler bağımsızdı ve milli bir kültüre sahiptiler. Ülke ve devlet olarak bu devamlılığa rağmen Türkiye büyük kültürel ve sosyal değişimler geçirdiği için kendine kimlik arayan yeni devletlerin arasına girmiş olmaktadır. Aydınların çoğu onu elli yıllık Yunanistan, Bulgaristan gibi ülkelere daha yeni görmektedirler. Bu yeni Türkiye devleti kimliğini aramakta; tarihi, dili ve kültürel ve sosyal kurumları ile benliğini bulamamış bir ülke manzarasını çizmektedir. Türkiye, ulusal kimliğini henüz oluşturamadığı gibi onu nasıl oluşturacağı konusunda çetin mücadelelere girmiş bir ülkedir (Güngör, 1997: 110-111).

A. Milli Kültür Ayırıcı mı Birleştirici mi?

Milliyetçilerin milli kültür davasının karşısında iki iddia bulunmaktadır. Bunlardan birincisi milli kültürler insanlık âleminin birliğine engel olmaktadır. Toplumlar arasındaki farklılıklar en aza indirildiğinde daha huzurlu bir dünya öngörmektedirler. Farklılıklar yüzünden savaşlar çıkmaktadır. İnsanların kaynaşması her şeyden önce kültürlerin kaynaşmasına bağlıdır. Milliyetçilik hareketi ayırıcı bir harekettir. İkinci bir karşı çıkış ise Batı medeniyetin tüm dünyayı saracak şekilde yayıldığını, milli kültürü koruma davasının beyhude olduğunu savunuyordu. Bugün Batı dünyası başta olmak üzere milliyetçilik denilince Nazizm ve Faşizm anlamaktadır (Güngör, 1993: 110). Oysa milliyetçilik her toplumda farklı

şekillenmektedir. Tek bir uygulanma biçimi yoktur. Kuralları olan değişmez bir sistem değildir. Her toplumun milliyetçilik anlayışı farklıdır çünkü milliyet anlayışına şekil veren milli kültür farklıdır. Milli kültüre şekil veren hayatları, hayat tecrübeleri, tarihleri farklıdır.

Milli birliğin geliştirilmesi memleketin birinde istilacı bir politikaya imkan verirken diğerinde bağımsızlık hareketi halinde gelişebilir, başka bir yerde ise kültür ve medeniyet hareketi halini alabilir. Yunan milliyetçiliğinde kilise büyük bir rol oynamıştır, bu günkü Arap milliyetçiliği dini ikinci plana atarak Arap dili ve sosyalizme dayanan bir birliği gerçekleştirmeye çalışıyor. Sömürgelemeden yeni kurtulmuş ülkelerde eski sömürgecilere karşı düşmanlık milli hareketin esas itici gücünü teşkil ediyor, eski kudretine kavuşmak isteyen küçük devletlerde ise milli tarih ve kültür şuuru bu gücü veriyor. Bütün bu milliyetçilik hareketlerini bir tek örneğe bakarak toptan kabul veya reddetmek elbette yanlış olur (Güngör, 1993: 110).

Milliyetçilik dünyada her millet için geçerli evrensel ortak bir tanımlamaya sahip değildir. Milliyetçilik her toplumda farklı şekil almakta, farklı tanımlanmaktadır. Bu yüzden milletlerin varlığı kadar milliyetçiliklerden bahsedebiliriz. Milliyetçiliğine rengini, karakterini veren o milletin yaşadığı tecrübeler ve bu sayede geliştirdiği kültürel değerlerdir. Kültürel değerler bir milletin hem kendisine, hem de fertlerine kimlik kazandırır (Atasoy, 2010: 168).

Milliyetçilik bir milli birlik kurma arzusuyla dağınık toplulukları bir araya getirirken, bazı toplumlarda bunun tam aksine, özellikle farklı milletlerden oluşan İmparatorlukları dağıtmıştır. Osmanlı İmparatorluğu da farklı milletleri bir arada tuttuğu için milliyetçiliğin getirdiği millet bilinci Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasına yol açmıştır. Türk milliyetçiliği İmparatorluğun parçalanması tehdidine karşılık Türk varlığını devam ettirme bilinci şeklinde ortaya çıkmıştır (Atasoy, 2010: 157).

İmparatorluğun yıkımında sadece dıştan değil içten de milliyetçilik hareketlerinin etkili olması, modern bir millet olmanın sağlam bir milli kültüre dayandığı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bu da milliyetçiliği kamçulamıştır. Bundan ötürü Milliyetçilik yirminci yüzyılda siyasette önemli bir yer almış unsurdur. Ancak milliyetçiliğin asıl temeli Türk devletini kurarken doğrudan millete dayanmış olmamızdır (Güngör, 2007: 90).

B. Tarihsel Bağlamda Milliyetçilik

Erol Güngör, milliyetçiliği kurgusal bir düşünceden çok tarihî süreç içindeki bir sosyal gerçeklik olarak düşünür. Milliyetçilik o milletin tarihinden ve gerçekliğinden ayrı düşünülemez. Bunun için sosyal gerçekliğin doğru bilgisine ulaşabilmeyi önemli bulur. Bugünkü sosyal olayların anlamını tarihî bütünlüğü içinde kavramak gerektiğine işaret eder (Atasoy, 2010: 158).

Milletimizin tarihi, kültürü düşünüldüğünde XX. yüzyıla kadar Osmanlı'dan öncesinden çok bahsedilmez, Selçuklu'dan kısaca söz edilir, en fazla Anadolu'daki Müslüman Türklerden başlanır oradan İslam tarihine bağlanırdı. Dünyada milliyetçilik cereyanlarının hâkim olması ve Avrupa da Türkoloji alanında yapılan araştırmalarla Osmanlı aydınları Türk tarihine daha çok önem vermeye başladı. İkinci meşrutiyet devrinde Turan fikrinin genç aydınlar arasında çok yaygın olduğunu görüyoruz. “Artık Türkler uzak atalarını İslam büyükleri arasında değil de Asya steplerinin cihangirleri arasında aramaya başladılar” (Güngör, 2007: 92). Cumhuriyet bu değişmeyi son haddine kadar götürdü ve bir devlet politikası haline getirdi. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (daha sonra Türk Tarih Kurumu) kurulduktan sonra ilk büyük iş Türk tarihini dünya tarihi içinde belli bir yere oturtmak ve bunu bütün yeni nesillere öğretmek oldu (Güngör, 2007: 92).

Cumhuriyet döneminde ikinci dönem Atatürk'ün ölümü ile başlar. 1938-1946 yılları arasında daha önce hararetli olan milliyetçilik yerine Batıcılık geçmiştir. Milliyetçilik 1923-1938 yılları arasında o dönemin koşullarına göre şekillenmiş bu yüzden de birçok yanlışlarla dolmuştu; heyecana, propagandaya, slogancılığa fazlaca yer veriyordu. Atatürk'ün ölümünden sonra inkılapçı aydınlar milliyetçilikten hümanizme yöneldiler, siyasi muhalefetler ise milli kültürün ihmal edilmiş yönlerine ağırlık verdiler. Bu nedenle bir taraftan Batı klasikleri Türkçeye çevrilirken aynı zamanda Türk-İslam kültürünün temel eserlerini yeniden ortaya çıkarmaya başladılar (Güngör, 2007: 100). Demokrat parti ve sonrasında Milliyetçilik ile Batıcılık birbirinden çok ayrılmadan devam etmiştir. Koşullar gereği birbirine zıt gibi algılanan milliyetçilik ve Batıcılık bu anlayıştan uzaklaşmış, Batı'nın modernleşmemize yardımcı olacak özellikleri alınırken milli kültüre de gerekli önem verilmiştir. Özellikle 1964-1971 yılları arasında resmi kültür politikası olarak belirlenen ilkeler göz önüne alındığında bu durum daha net görülebilmektedir. Bu

ilkeler Batılılaşma hareketinin milli kimlik taşımamıza engel olmamalıdır, milli birliğin ve dayanışmanın kuvvetlendirilmesi için milli tarih yeni nesillere aktarılmalıdır, milli şuur oluşturabilmek için milli kültür eserleri tanıtılmalıdır gibi ilkelerle milliyetçiliğin ön planda olduğunu görüyoruz. Sonraki zamanlarda Batıcılık ile milliyetçiliğin yine esas tema olduğunu görsek de içerikleri değişmiştir. Türkiye’de artık eski rejimin geri getirileceği korkusu kalmadığı için milliyetçiliğimizin ve milli kültür köklerinin ortaya çıkarılması ve işlenmesi siyasi iktidarları rahatsız etmez olmuştur (Güngör, 2007: 103-104).

Güngör 1970’lerden sonra yeni bir milli kültür ve tarih görüşünün hayat bulduğundan bahseder. Bu görüş her şeyden evvel milliyetçidir. Amaç Türk milli kültürünün varlığını tüm dünyaya göstermektir. Bunu sağlayabilmek için kültür kaynaklı hareket eder. Başka kültürlerle özenmektense kendi kültürünün mirasına sahip çıkmayı yeğler. Zaten onlara göre Türk milleti başka bir memleketi model almayacak kadar orijinal bir medeniyete sahiptir. Bu dönemlerde milliyetçilik halk tarafından olumlu şekilde karşılaştığı için çoğu fikir öncüsü milliyetçilik iddiasında bulunurlardı. Ama onların milliyetçilik anlayışının içinde, medenileşmeyi başka ülkelerin kültürlerinde arama vardı. Zaten inkılapçılara göre milliyetçilik, Osmanlı imparatorluğundan kurtuluş hareketi demektir. Bu ifadeye göre inkılapçılar için milli mücadele, imparatorluğu ayakta tutmak isteyenlerle onu yıkıp Anadolu yarımadasına çekilmek isteyenler arasındaki savaştan ibaretti (Güngör, 1993: 14-15).

Güngör’e göre milliyetçiliğimiz artık yaşasın ve kahrolsun sloganları etrafında toplanan bir duygu yığını değildir. Bu yüzden yabancı kültüre sırtımızı çevirmediğimiz gibi, kendi kültürümüzü onlara göstermekten de çekinmiyoruz (Güngör,2007: 104).

III. BATILILAŞMA

Erol Güngör Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kültür politikasının ana kaynaklarından bahseder. Bunlar kültüre yön veren iki unsurdur. Bu unsurlar cumhuriyetten önce başlayan ve Cumhuriyetle de devam eden Milliyetçilik, ikinci unsur ise aynı şekilde Cumhuriyetten önce başlayıp yine onunla devam eden Batılılaşma politikasıdır (Güngör, 2007: 89).

Modernleşme, çağdaşlaşma ve Batılılaşma kavramlarının bir birine karışıp, anlam karmaşası yaşandığı geri kalmış tüm ülkelerin esas amacı, kavramın adı ne olursa olsun, Batı'nın ulaştığı bilim ve teknolojiye ulaşmaktır. Batılılaşma, Batı'nın medeniyetine ulaşma bu gün Kuzey Amerika ve Japonya dışında komünist ülkelerde dahil olmak üzere bütün memleketlerin ortak problemidir (Güngör, 1993: 87). Amaç geri kalmışlığı bir an önce tolere edip hızla modernleşmek olsa da, bu durum sanıldığı kadar kolay olmayacaktır. Türkiye'nin Batı medeniyetine girme çabaları iki yüzyıl sürmüş ve hala da devam etmektedir, ne kadar süreceği belli değildir. Bu çabaların da başarısız kaldığı inkâr edilemez (Güngör, 1993: 32). Her şeyden önce Batılılaşmak nedir? Neler yapmak lazım? Batı medeniyetinin bazı unsurları alınacaksa bunlar neler olmalıdır? Batı medeniyetinin özellikleri nelerdir? Daha bu konularda bile bir uzlaşma sağlanamamıştır. Yine de modernleşme amacıyla olan memleketlerin Batı medeniyetinden bekledikleri aşağı yukarı aynıdır. Kendi başlarına ayakta durabilmek için gerekli bilim ve tekniğe sahip olmak ve bunları idare edebilecek sosyal bünyeye kavuşmak (Güngör, 1993: 87).

Batı medeniyeti bilim ve teknolojiye hızlı bir değişim yaşamıştır. Hem doğa bilimlerinde hem de sosyal bilimlerde hızlı gelişim pozitivist tavrın ışığında gelişmiştir. Batı'da hâkim olan din anlayışı ve onun topluma baskısının önüne pozitivist anlayışı yerleştirmekle geçilmiştir. Bilimsel gerçekleri açıklayan bu tavır gelişmeyi sağladıkça Batı bunu benimsemiş ve bir kültür ögesi haline dönüştürmüştür. Bu bakış tarzı gelişmeyi sağladıkça tüm alanlara bu bakış açısı ile yaklaşım ve daha sonra sosyal olaylara, insani ilişkilere ve manevi kültür öğelerine de bu tavır yerleşmiştir. Bu pozitivist bakış açısı, bilimsel olarak açıklanamayan manevi öğeleri, akıl dışı ve toplumun gerilemesinin sebebi olarak göstermiştir. Batı'da ne olduğunu kavrayamayan sadece Batı kültürünü benimsemekle gelişeceğine inanan bazı Türk aydınları modernizm namına kendi kültürlerine düşmanlık beslediler (Güngör, 1993: 40). Zira kültür öğelerinin pozitivist anlayışla bir bağlantısı olamaz. Pozitivim olgulara dayanır. Olgusal olmayan manevi kültür alanını, değerler alanını bu bakış açısı ile anlamak imkânsızdır. Türk aydınları gerileyişimizin nedenini yerli kültürün topyekün çürüklüğüne bağladılar ve bu kültürü değiştirmedikimiz müddetçe modernleşemeyeceğimizi düşündüler. Türk aydınlarının bu şekilde düşünmesi ayrıca modernleşme mecburiyetinin daha çok hissedilmesi yüzünden Türkiye zorunlu bir değişim içine girmiştir. Ancak bu değişim

teşebbüsleri bizi yıkılmaktan kurtaramayan bu elit tabakanın artmasından başka bir işe yaramamıştır (Güngör, 1993: 40).

Güngör'e göre; Batılılaşma siyasetinin temelinde Türk devletinin Batı karşısında yenilmesi ve devamlı gerilemesi vakıası yatar. Bu yenilginin sebebi ise siyasete ve askeriye bağlanmıştır. Devletin gerilemesinin hızlandığı hissedildiği dönemlerde bundan kurtulma umuduyla Batılılaşma çalışmaları da artmıştır. Cumhuriyet devrinin başlarında kuvvetli bir Batılılaşma isteğinin görülmesi çok normal bir durumdur. Çünkü Cumhuriyet Batı'ya karşı çok büyük bir yenilginin hemen sonrasında kurulmuştur (Güngör, 2007: 90).

Cumhuriyetin ilk zamanlarında özellikle 1923-1938 yıllarına hâkim anlayış olan milliyetçilik zamanla eski harareti kaybetmiştir. 1938 yıllarından sonra Batılılaşma ağır basmıştır. Bu hedefi gerçekleştirmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bunlardan en önemlisi Batı klasiklerini Türkçeye çevirmek olmuştur. Genel olarak Batılılaşma milliyetçilikten ayrılmıyordu. 1950 seçimlerinden sonra diğer deyişle demokrasinin girişinden sonra milli kültüre karşı Batı kültürü politikası inkılapçı karakterini kaybetmiştir. 27 Mayıs hareketi sonrasında Demokrat Parti'nin iktidardan düşürülmesi tek alternatif olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin politikasını ön plana geçirdi. Fakat kısa süre sonra seçimlerin yapılması ve koalisyon ortaklığı inkılapçılara bazı konularda engel olmuştur. 1964-1971 yılları arasında Türkiye'nin resmi kültür esasları düzenlenmiştir. Bu esaslardan bazıları: Türkler Batılılaşma yolundan hiçbir zaman ayrılmayacaktır ancak bu milli kimlik taşımamıza engel olmamalıdır, kültürümüz yeni nesillere aktarılmalıdır. Bir taraftan milli kültür kaynak eserleri yayınlanmalı diğer taraftan Türkiye'nin modernleşmesine katkı sağlayacak Batı medeniyetinin eserleri tanıtılmalıdır (Güngör, 2007: 102-104).

A. Taklitçi Modernleşme

Güngör, gelişmek adına Batı'yı taklit etmeye, ona benzemeye çalışmaya karşı çıkar. Batı bilimsel ve teknolojik olarak gelişmiş olabilir, tabi ki bu gelişim kültüründen bağımsız değildir. İnsan ürünü her şey kültürle ilişkilidir. İnsanı ve ürettiklerini kültüründen ayrı düşünmek imkânsızdır. Ancak Güngör, insana yakışmış bir elbise diğerine yakışmayabilir ancak buna bakarak başka bir insan kendi bedenine

uygun bir elbise diktirebilir, diyor. Batı'yı olduğu gibi almaya çalışmak yanlış bir tutumdur. Her ülkenin tarihi, kültürü, yaşam tarzı farklıdır. Batı model alınarak kendi kimliğimizden ödün vermeden modernleşilebilir ancak Batı'yı olduğu gibi almaya çalışmak kendi kimliğini yok saymaktır (Güngör, 1992: 24).

Cumhuriyet döneminde Batılılaşma adına yapılan en büyük adım Güngör'e göre alfabenin değiştirilip, eski alfabenin yasaklanması olmuştur. İnkılapçılar bu değişikliğin Türkiye'yi değiştireceğine, kısa zaman içinde herkesin okuma yazma öğreneceğine, tüm bunların Türkiye'de bilim ve sanat hareketi yaratacağına inanıyorlardı. Bu düşüncenin aksine Güngör, Falih Rıfkı Atay'ın yeni harflerin kabulünde Maarif Vekili olan Necati Bey'in bu harfleri ölünceye kadar öğrenemediğini söylediğini aktarıyor (Güngör, 2007: 97). Oysa Cumhuriyet inkılapçıları Latin harflerinin çok çabuk öğrenileceğini düşünmüşler böylece bizi Doğu'ya bağlayan eski harflerle yazılmış kültür kaynaklarının etkili olmayacağını düşünmüşlerdir (Güngör, 2007: 97). Eski kültür kaynaklarına halkın erişimi engellenmeli ve bu unsurlar unutturulmalıydı ki yeni oluşturulmaya çalışılanlar kolayca benimsenebilirdi.

Avrupalılaşmak ile modernleşmek aynı şey değildir. Avrupalılaşmak için Avrupalı gibi olmak lazımdır. Bizim klasik Avrupalılar bu noktada haklıdır. Ancak modernleşmek için Avrupalı olmak gerekmez. Modernleşmek için Batı'nın aynısı olmak gerekmez. Kendi kimliğini kaybetmeden modernleşmek gereklidir. Zaten herhangi bir milletin bir başka millete ait kültürü olduğu gibi benimsemesi imkânsızdır. Bu, tıpkı bir millete ait tarihin bir başka millet tarafından aynen yaşanması gibi olur. Tarih bir milletin hayatıdır. Yani hayat içinde karşılaşılan ve büyük ölçüde başkalarınınkinden farklı olan şartların ve bu şartlara yapılan tepkilerin hikayesidir. Kültür ise bu tepkilerden doğan inanç, norm ve davranış özellikleridir. Avrupalılaşmayı imkânsız kılan budur. Biz her milletin tarih ve kültürünün o millete özel ve diğerlerinden farklı olduğunu kabul ettiğimize göre, her milletin modern teknolojiyi benimseme ve kullanma tarzının da kendine mahsus olacağını kabul etmeliyiz (Güngör, 1992: 25).

Batılılaşmak, Avrupalılaşmak objektif olarak incelenemeyecek şeylerdir. Çünkü Avrupa diye tek bir kültür ve medeniyet yoktur. Hepsi modern medeniyeti az ya da çok temsil eden çeşitli kültürler vardır. Avrupalıların almak istedikleri bu

medeniyete ait değerler ise bu milli kültürün inkâr edilmesi gerekmez. Eğer Avrupalılaşmak Avrupa memleketlerinin kültürünü almak ise o zaman geręek olmayan bir hayalin peşindeler demektir. Bir milleti başka bir milletin aynısı yapmak imkânsızdır. Sanayi inkılabı önce İngiltere de olduğu halde bu memleketi takip eden diğer Avrupa memleketleri farklı kimlikte gelişmişlerdir (Güngör, 1993: 102).

Güngör'n Batıyı taklit edişimize bu uğurda kendi kültürümüzden vazgeçmemize karşı çıkışını Turhan'da da görüyoruz. Turhan Batı'yı taklit yolu ile almanın kültür çözülmesine ve toplum ahlakında bunalımlara yol açacağını düşünmektedir. Batı medeniyetinin her şeyini almak ise sosyolojik olarak imkânsız olduğu gibi kabul edilemeyecek bir düşüncedir. Turhan bu iki Batılılaşma görüşünü de reddeder. Ona göre Batılılaşmanın üç ana ögesi vardı. Birincisi Batılılaşmanın amacı toplumun her alandaki seviyesi artırmak olmalıdır. İkincisi bu süreçte toplum kendi tarihinden, dininden geleneklerinden kuvvet almak zorundadır. Üçüncüsü Batılılaşmanın yolu bilim zihniyetinin ve metodunun alınması ve toplumun bütün işlevlerine sindirilmesidir (zakpınar,1995: 150). Batının taklit edilmesi ve her şeyinin benimsenilmeye çalışılması çok yanlış bir tutumdur. Turhan'a göre toplumda oluşan gelişmeler çok grift bir temele dayanmaktadır. Ona göre her cemiyet birbirinden farklı tesirlere maruz kalır (Turhan, 2015: 14). Güngör de bir toplumu diğerinin aynısı yapmanın imkânsız olduğunu söylemişti.

Batılılaşma ile, bizim kültür unsurumuz olmayan ögelerin benimsetilmeye çalışılması, kendi kültürümüzden doğmamış bilim ve teknolojinin alınması zaman zaman toplumda değişimlere ve karışıklığa yol açmıştır. Turhan kültür değişmelerinin Batı medeniyetinin etkisi altında çok hızlı bir şekilde dünyaya yayıldığını söylemektedir. Bu durum birçok problemi beraberinde getirmektedir. Her toplumun, kültürün kendi içinde düzeni vardır. Batı zorlamasıyla bir öge değişime zorlandığında diğer kurumlarda bunalımlara yol açar (Turhan, 2015: 24).

Batılılaşma tezi sadece Batı teknolojisinin değil bilim ve tekniğinin alınması şeklinde ortaya atılmıştır. Modern teknoloji bilim ve teknik olarak gelişmeye bağlıydı. Fakat modern teknolojiyi doğuran bilimin gelişmesi insanların dünya görüşlerinde, sosyal hayatlarında, siyaset ve idare anlayışlarında değişmelere yol açabilecekti. Bu gelişme Batı'da büyük değişikliklere yol açmıştı, elbette bizde de büyük değişiklikler yaratabilirdi. Batı'nın bilim ve tekniğinin alınması fikrini ne

sürenler genellikle muhafazakâr kimselerdi ve bilimden kastettikleri fen ya da uygulamalı bilimlerdi. Botanik bilimi ile ziraat yapılmasına kimsenin itirazı yoktu ancak bunlarla birlikte Darwin teorisinin düşünce sistemimizde yer almasına kimsenin tahammülü yoktu (Güngör, 1992: 26-27).

Bilimsel ve teknolojik gelişimi yakalamak bir sorun iken ondan daha büyük bir sorun bizi beklemekteydi. Teknolojik değişimin yaratacağı toplumsal sonuçların istenmeyen sonuçları elbette olacaktı. Bu değişimler kültür kaynaklı olduğu gibi döngü şeklinde kültürel değerlerde de değişimler meydana getirebilecekti. Bu teknolojiyi alma yolları düşünülürken aynı zamanda teknoloji sahibi ülkelerin düştüğü manevi buhrana yakalanmama yolları da düşünülmeliydi (Güngör, 1992: 18).

B. Modernleşme Yolunda Kimliğini Kaybetmiş Aydınlar

“Münevver” kelimesinin anlamı bizde olduğu gibi Batı dillerinde de çoğu zaman değer yargıları karışık muğlak anlamlar taşır. Türk köylüsü bile münevver kelimesini kendisine daha yakın gördüğü okumuş kimseler için kullanırken, aydın kelimesini daha yabancı tavır takınanlara söylemiştir. Bu türlü hükümlerden kurtulmak isteyen bazı Batılı yazarlar Rusça “intelijansiya” kelimesini kullanıyorlar. Bu terim yüksek tahsilli olanları ifade ediyor (Güngör, 1993: 223). Ancak günümüzde münevver kelimesi çok kullanılmamaktadır. Erol Güngör’ün yaptığı bu ayrıma rağmen, kavramın günümüzde kullanılmamasından ötürü aydın kavramı tercih edilmiştir.

Aydınların diğer insanlardan farkı, onların tahsilleri ise bir ortak vasıfları bulunan ve bu vasıflar dolayısıyla belli statüye sahip sosyal gruptan bahsedebiliriz. Bu bahsedilen şey aydınların bir sosyal sınıftan çıkması değildir. Aydınlar her sınıftan olabilirler (Güngör, 1993: 224). Özellikle Batı’da aydınların her tabakada olmasını Güngör şu şekilde ifade ediyor: Bütünüyle toplumun olduğu kadar sosyal sınıflarında vazgeçilmez unsurlarından biri aydınlardır. Avrupa’da burjuvazi inkılabı denen hareket sermaye sahipleri ile fikir sahiplerinin işbirliğinden doğmuştur. Aydınların kimi muhafazakârlar arasındadır, azınlık hareketinden doğabilecek tehlikeye karşı onları uyanık tutmaya çalışırlar. Kimi işçiler arasındadır, bir gövdeye

baş olmak ve bazı ideallerinin gerçekleştiğini görebilmek için. Kimi sanayi işçilerinin imtiyazlı durumlarına karşı köylüyü ve küçük çiftçiyi de korumak üzere onlara liderlik yaparlar, kimi de büyük sanayi sahipleri ile işçi kitlelerinin ihtilafları arasında çok defa ihmal edilen aydınlar bürokrasisini korumaya çalışır (Güngör, 1993: 225).

Aydınların her sınıfta bulunması Batı cemiyetinde bulunmaktadır. Batı'da aydınlar her sınıftan olabilir, her sınıfın hakkını savunabilir. Kast ve sınıf sisteminin hâkim olduğu memleketlerde ise tahsil görmek sadece belli bir grubun hakkıdır. Dolayısıyla bu tahsilin sayesinde elde edilen mevkiler belli gruplarca doldurulmuş oluyordu. Osmanlı'da böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Bir mevkiye adam almanın şartları: Türkçe bilmek, Müslüman olmak, iyi bir tahsil ve terbiye almış olmaktı. Bazen tahsil yerine tecrübeye önem verilse de bu mertebedeki insanın yanında kuvvetli tahsil görmüş kimseler de olurdu. Bizde birçok cemiyette bulunan ırk, asalet, servetten ötürü bir ayrımcılık yapılmamıştır. Günümüzde ise, Türkiye sanayileşmenin başlangıcında kültür ve rejim buhranı olan bir ülkedir. Bu yüzden aydınların sınıflarda bulunma durumları ve sınıflar arası geçiş durumları farklılık arz etmektedir (Güngör, 1993: 225).

Batı Avrupa'nın sanayileşmesi ve millet bünyesine geçmesinden sonra, gelişmeye çalışan ve Batı'yı model alan bütün memleketlerde aydın tabaka yabancı değerleri benimsemiş ve halktan gitgide yabancılaşmıştır. Aydın tabakasının medeniyete ait değerleri alması beklenirken sosyal hayata ait değerleri alması sadece bizde görülen bir durum değildir. Türkiye'de aydın tabaka tüm halka açık olmasına rağmen gelen yeni gelen halk çocukları halka eğileceği yerde onlar da diğer aydınlara ayak uydurmuşlardır. Yüksek tahsil yapmış bir genç hem memleketinin idareci üst sınıfına mensup oluyor hem de dünya medeniyetini temsil eden Batı medeniyetinin temsilcisi oluyordu (Güngör, 1993: 228).

İslam dünyasının uzun süre gerileme içinde olması, gelişme için gerekli olan aydınlar kadrosunun doğuşunu geciktirmiştir. Oluşan aydın kadrosunun birinci amacı ise iktisadi kalkınmaya destek olmak olmuştur. İslam ideolojisini siyasi ya da fikri sahada temsil etmek ikinci sınıf aydınlara kalmıştır. İslam ülkeleri modernleşebilmek için önce Batılılaşma mecburiyetinde olan ülkeler olarak aydınları yetiştiren eğitim kurumları iki tipe bölünmüştür. Bunlardan birincisi Batılılaşma sürecinde çıkmıştır

ve amacı medeniyeti aktarabilmektir. Bunlar gelenekten uzaklaştıkça medeniyete yaklaştıkları yönünde bir eğitim görmektedirler. İkinci eğitim kurumlarının amacı ise İslam toplumunun ihtiyaçlarını karşılayacak kimseler yetiştirmektir (Güngör, 1997: 169-170).

Aydınların iki kısma bölünmesi bizde Batı'da kinden çok farklı sonuçlara yol açtı. Batı'da aydınların ayrılması, Katolik kilisesini etkilemedi. Kilisenin zenginliği sayesinde kendi zümresini korudu ve eğitime aynı şekilde devam etti. Müesseselerinde hiçbir bozulma olmadı. Ancak İslam'da bir kilise yapılanması yoktur. Devlet desteğinden ve bürokratik hizmetlerden mahrum kalması medreselerde büyük sarsıntılar yarattı. Bu sarsıntı hem maddi hem manevi çöküntüye yol açtı. Batılılaşma hareketinin başlamasıyla birlikte eski değerini kaybeden medrese aydını, modernleşmenin hızlanması ölçüsünde sosyal ve iktisadi bakımdan hep zayıflamıştır. Batı'da kilisenin zenginliği sayesinde zarar görmeyen ruhban sınıfına karşılık, İslam ülkelerinde devlet desteğinden mahrum olduğunda ölmeye mahkûm olmuş bir medrese aydını vardı. Bu aydınlar itibarlarını, sosyal ve iktisadi seviyelerini kaybetmekle kalmayıp aynı zamanda halkın gözünde hem gülünç hem korkunç bir duruma sokmuştur (Güngör, 1997: 173-176).

Din adamlarının, din âlimlerinin modern hayata bakışını değerlendirecek olursak iki farklı din adamı kadrosu görüyoruz. Birinci alaylı denebilecek, elitlerin faydalandığı eğitim nimetlerinden faydalanarak hususi hocalarla, cami dersleriyle veya tarikatlarla yetişen medrese tipi eğitimi alarak gelen bir aydınlar kadrosu bulunurken, diğer tarafta yeni modern din okullarının yetiştirdiği Türkiye'ye İslam'ın temel prensiplerinden ayrılmadan modern yorumlar getirmeye çalışan bir aydın kadrosu bulunmaktadır. Bunlar laik müesseselerde din eğitiminin yanında fen dersleri de görerek yetiştikleri için modern çağın temel özelliği olan ilim ve teknoloji hakkında bilgi sahibi olarak yetişmektedirler. Alaylı denilen kadro eğitim almadıkları için değil günümüzün eğitim anlayışındaki gibi bir eğitim almadıkları için alaylı denilmektedir. Ayrıca bu grup çok önemli bir vazifeyi yerine getirmiştir. Devletin din hususunda herhangi bir tahsile ihtiyaç duyulmadığını düşündüğü için tüm din eğitimi veren kurumları kapattığında bu âlimler dinin muhafazasını sağlamışlardır. Hızlı bir toplumsal değişimin yaşandığı zamanlara şahitlik eden bu âlimler dinin değiştirilmeye çalışıldığını gördüklerinde değişime karşı şiddetli mukavemet göstermişlerdir. Bu davranış âlimlere yerleşmiştir. Aldıkları eğitim düşünüldüğünde

de bu âlimler yüzyıllardır değişmeyen tarih kitaplarıyla neredeyse medrese eğitimi ile yetişmişlerdir. Değişim onların kolay alışabileceği bir şey değildir. Yine de alaylı hoca zümresi bizi o dönemlerden alıp demokratik rejime ulaştırarak tarihi bir iş yapmıştır (Güngör, 1997: 186-191).

Modernleşme çalışmalarının yoğunlaştığı zamanlarda, genel olarak aydınlarımızın dine karşı tutumu hep iki kutup şeklinde olmuştur. Aydınların çoğu kendini bir “müstemleke aydını” gibi görmüş ve geçmişten gelen her şey onlarda bir sömürge aleti olarak görünmüş ve onlara kin ve nefretle bakmışlardır. Eski toplumumuzda hemen her konunun dine bağlanması ve din ile temellendirilmesi onların bu konudaki düşüncelerini desteklemiş ve bozulan şeylerin dinden kaynaklandığı düşünülmüştür (Güngör, 1993b: 480)

Batı memleketlerine benzemeye çalışarak modernleşmeye çalıştığımız dönemlerde aydınlarımızın yetiştirilmesinde de aynı yol izlenmiştir. Yeni aydınlar iki esasa göre yetiştirilmiştir. Birincisi Batılı sanılan kıymet sistemlerine göre yetiştirilmiştir. Böylece halka uzak kalmıştır. İkincisi ise modernleşmenin daha çok siyasi ve askeri olarak lüzumlu görülmesinden ötürü yeni aydınlar askeri sınıflar halinde yetiştirilmiştir (Güngör, 1993: 227).

Batılılaşma hareketleri ile birlikte münevver tabakasının yapısında önemli bir farklılaşma görüldü. Önceden kılıç ehli ile kalem ehli farklı kimseler iken daha sonraları Batılı tip eğitip eğitime ordu içinde rağbet edilince kılıç ehli aynı zamanda kalem ehli oldu ve bunun sonucunda aynı zamanda itibarını yitiren medreseye karşı da güçlendi (Güngör, 1993: 229).

Yeni aydınların sahip olduğu kültür onu yeni bir ideale, yeni bir ahlak anlayışına sahip etmiştir. Yeni siyasi görüşler kazanan aydınlar adeta devletin başına yeni bir dert olmuştur. II. Mahmut'tan beri yapılan tüm ıslahat ve inkılap hareketleri Batıcı aydınlar lehine sarayın kuvvetini gitgide azaltıcı etki göstermiştir (Güngör, 1993: 231).

İnkılap yapılan bütün memleketlerde aydınların eski-yeni olarak kutuplaşması pek normaldir. Bu ayrılaşmada inkılaplar yeni aydın tabakası destekleyecek ve kabul görebilmesi için eski aydın tabakasını değerden mahrum bırakmaya çalışacaklardır (Güngör, 1993: 232).

Batı'da aydın tabaka kendine ait kıymetleri ayakta tutabilme gücüne sahip bir kuvvetle birleşmek üzere farklı tarafları tuttuğu olmuştur. Bizde, başka bir deyişle Batı dışında kalan gelişme arzusu güden memleketlerde aydınlar, hak ve hürriyetleri korumanın ötesinde toplumun siyasi ve iktisadi bünyesini çoğu zaman değiştirmek suretiyle kuvvetlendirmek görevini yüklediğini görüyoruz (Güngör, 1993: 226). Sarayın kudreti inkılapçıların eline geçtiğinde aydınlara verilen görev; memleketin alt üst olmuş siyasi ve askeri düzeni aynı zamanda çok acil şekilde yapılması gereken ıslahat hareketleri olmuştur (Güngör, 1993: 233). Daha sonra Türkiye'de aydın zümrenin, II. Dünya Savaşı'na kadar devlet kadrolarını dolduran bürokratik elitlerin hepsinin ilk amacı, devletin kuvvetlenmesi ve ayakta kalabilmesi olmuştur (Güngör, 1993: 235).

Aydınlarımızın çoğu modernleşebilmek için Batı'nın daha çok medeni kısmını değil sosyal hayata ait değerlerini benimsemeye ve benimsetmeye çalıştığı için kendi kültüründen uzaklaşmıştır. Güngör'e göre aydınlarımız yer ve gök arasında, köksüz ve geleneksiz bir zümre haline gelerek halkın çok gerisinde kalmış bulunuyor. Normalde değerleri yaratan geliştiren aydınların, ona uyanın halk olması gerekirken, bizde aydının halka uyması söz konusu olmaktadır. Türk kültürü daha çok halk arasında yaşamaktadır (Güngör, 1993b: 481).

Güngör'e göre aydınlarımız Türkiye'nin kendi kimliğini kaybetmeden bir modern kültür oluşturabilecek yetenekte değildir. Türkiye'nin hızlı bir şekilde modernleşme zorunda olduğunu kimse inkâr edemez. Modernleşme de asıl yaratıcı faaliyetin ancak aydın zümresi tarafından yürütülebileceğini inkâr eden de çıkmamıştır. Ancak asıl problem, ona göre Türk aydını, memleketimizde hakiki ve modern bir kültür yaratabilmesi için önce bu işi yapacak ehliyete ulaşabilmelidir (Güngör, 1993: 34).

Güngör Türk aydınının kimlik karmaşasını şu şekilde ifade ediyor:

“Türk münevveri bu gün kendine yeni bir hüviyet aramaktadır ve bu arama içinde karşılaştığı en kuvvetli alternatif de Türk milli kültürüdür. Şimdi karanlıkta el yordamıyla yakaladığı bazı ipuçlarının hakiki kıymetini anlayabilmesi ve parçaları bir bütün haline getirebilmesi için ona ışık tutmak gerekiyor. Bu ışık milliyetçi bir eğitim politikasıyla verilebilir. Türk münevveri yüzyıl önceki Türkçeyi kullanmayacak, ama bin yıl önceki Türkçe metinleri bile anlayacak; yeni harfleri kullanacak, ama üniversite kapısı önündeki kitabeyi görünce alık alık bakmayacak, demokrat olacak ama atalarının siyasi ve idari dehasından faydalanmasını bilecek; bir

Osmanlı Türk'ü gibi ayakları yerde, başı dik, gönlü geniş, kalbi metin olacak, hiçbir zaman basitliğe düşmeyecek. Ve nihayet, milletin büyüklüğünü anladığı zaman artık fuzuli kurtarıcılık ve akıl hocalığı yapmaktan vazgeçecek” (Güngör, 1993: 131-132).

3. BÖLÜM: EROL GÜNGÖR'DE MODERNLEŞME VE DİN

I. MODERNLEŞME

Batı medeniyeti öncelikle maddi vasıtalarda hızlı ve geniş çapta gelişme yaşamıştır. Hem doğa bilimlerinde hem de sosyal bilimlerde pozitivist tavrı takınılmış bu da gelişmeyi sağlamıştır. Hadiseleri bilimsel gerçeklerle açıklamaya çalışan bu tavrı geliştirmeyi sağladıkça Batı bu tavrı benimsemiş ve kültür ögesi haline getirmiştir. Kısa zamanda sosyal olaylara ve manevi kültür öğelerine de bakışı bu tavrı belirlemiştir. Bilimsel olarak açıklanamayan manevi öğeler akıl dışı ve gerilik unsuru olarak belirlenmiştir. Özellikle Avrupa ortaçağının gelişmeye engel olan zihni ve sosyal yapısı bu düşünceye kuvvet kazandırmıştır. Batı'daki bu gelişmeleri iyi takip edemeyen memleket aydınları ne olduğu iyice bilinmeyen modernizm adına kendi kültürlerine karşı düşmanlık beslediler. Geleneksel kültürde dinin büyük bir yeri olduğu için aydınlar ilk olarak din ile ilgilendiler. Din pozitivist yoldan açıklanamayan bir manevi bir öğedir. Türkiye'de hala din, insanların aydın kültür arasına girmesine engel bir şeydir. Çoğu Türk aydınına göre din ancak geri kalmış halk kitlelerinin kültürünü temsil eder. Aydınların amacı onu ortadan kaldırmasa bile ıslah etmek, modernleştirmektir. Halka göre Türk milleti dindar oldukça yükselmiştir. Dinden uzak kaldıkça da eski gücünü kaybetmiştir. Aydınlar göre ise Türk halkı dinin ve dini liderlerin etkisi altında kaldıkça gerilemiştir. Bunlara göre yüksek tahsil yapmış bir insanın dindar olması imkânsızdır (Güngör, 1993: 40).

Türkiye'nin modernleşme hareketi Güngör'ün ifadesiyle "Batı memleketlerini örnek alarak onlara benzeme hareketi halinde gelişmişti" (Güngör, 1993: 226). Modernleşme aslında Batı'ya özgü olmuştur. Batı dışında kalan çoğu ülke, modernleşmek değil modern Batı karşısında, Batılılaşmak zorunda kalmıştır. Batı'nın kendi kültüründen doğan bilimsel yaklaşım Batı'yı hızlı bir gelişime sürüklemiş, bilimde takınılan bu bilimsel tavrı bu gelişimin sürekliliğini sağlamıştır. Batı dışında kalan ülkelerde modernleşmek amacı ile Batı medeniyetine zemin hazırlayan kültür unsurları benimsenmeye çalışılmıştır. Bu sayede modernleşmeye zemin hazırlanması öngörülmüştür. Ancak bu işi üstlenen aydınlar pozitivistin bile ne olduğunu tam bilmeden yola çıkmışlardır. Güngör aydınlarımızın pozitivistin

anlayışı hakkında şunları söyler: Hıristiyan dünyasından hacı getirilmek için topraklarımız köstebek yuvası gibi delik-deşik edildiği halde Türk halkının türbeleri ziyaret etmesi yasaktır. Çünkü bizim aydınlarımızın pozitivismi (!) Avrupalılardan ileri olduğumuz tek noktayı teşkil etmektedir (Güngör, 1993: 44). Birçok aydın pozitivismi anlamak için bir satır bile okumamıştır ancak hepsi de pozitivism ile kültürümüzü şekillendirme işine girmişlerdir. Kültürümüz Batılılarınki örnek alınarak değişmeliydi ki onlarda gelişen medeniyet bizde de gelişebilirdi. Güngör, başkasını örnek alarak onlara benzeyerek gelişme hareketini eleştirir ve şunları söyler: “İslahat ve inkılap nesilleri başkasına benzeyerek bir şahsiyet kazanma çabasında idiler, fakat kopyayı bile başaramadıkları için Avrupalıların gözünde gayet itibarsız bir mevkie düştüler” (Güngör, 1993: 18).

Modernleşme yolunda bize öncülük edecek, bu kapıyı açacak olan memleketin aydınlarıdır. Güngör, Türkiye'nin hızla modernleşmek zorunda olduğunu düşünür ancak Türk aydınının bunu başarabilecek, Türkiye'de hakiki ve modern bir kültür oluşturabilecek yetenekte olmadığını söyler (Güngör, 1993: 34). Aydınları yerle gök arasında köksüz, geleneksiz bir zümre olarak görür. Ve bu yüzden halkın çok gerisinde kaldıklarını söyler. Değerleri yaratan ve geliştiren aydın olması gerektiğini ancak aydınların geleneğimizden ve kültürümüzden kopmuş, kendi yolunu kaybetmiştir.

Batı'da medeniyeti oluşturan kültür unsurları aynı zamanda gelişen medeniyetten etkilenip kendini yenilemiş, kültür değişmesi yaşanmıştır. Bu bir döngü halinde hep birbirini etkilemiştir. Kurumların birinde yaşanan değişiklik diğerlerini etkiler ve değişim için tetikler. Batı medeniyetinde sanayileşme ile nüfus artışı paralel ilerlemiştir. Oysa bizde sanayileşme gelişmeden nüfus artışı yaşanmıştır. Batı'da köyden kente göçün nedeni sanayileşme iken, bizde mevcut toprağın artan nüfusu besleyemeyişinden kaynaklanmıştır. Batı'da gelişen teknoloji tarımı daha verimli kılmış, az bir iş gücü ile daha çok kişi beslenebilmiştir. Türkiye'de durum böyle olmamıştır. Bizde ilkel olan tarım artan nüfusu geçindirememiştir. Teknolojik seviye, nüfus artışı ve sanayileşme o kadar dengesiz gelişmektedir ki şehre gelen köylü orada da geçinemeyip yurt dışına çıkmıştır (Güngör, 1993: 214).

Türkiye’deki değişmelerin başarısızlık sebeplerinde iki ana faktör vardır: Birincisi yeni ve yabancı medeniyetin rasyonalist veya pozitivist zihniyete dayanması, ikincisi Türkiye’deki değişmenin esas itibari ile zorlayıcı bir karakter kazanmasıdır. Pozitivizmi yanlış yorumlayan aydınlar geleneksel kültüre cephe almış, halktan kopmuş ve bu yüzden zorunlu kültür değiştirme girişimlerine halk ters tepki vermiştir. Orta çağın baskıcı zihniyetinden kurtulan ve çare olarak pozitivistme sarılan Batı, zamanla sosyal bilimlerin gelişmesi ile toplumun fizik kuralları gibi kurallara tabi olmadığını fark ederek ilkel pozitivistmin yerine bugünkü bilim zihniyetini yerleştirmiştir. Güngör’ün ifadesiyle pozitivistizm sayesinde Orta çağdaki baskıcı zihniyetten kurtulduktan sonra, sosyal bilimlerde fizik kuralları gibi kurallar olmadığını keşfetmiş ve bu ilkel pozitivistmin yerine bilim zihniyeti yerleşmiştir. Ancak geri kalmış memleket aydınları, pozitivistizm adına hiç bir şey bilmeden bunların savunuculuğunu yapmışlardır. Onlara göre her şey bu ilke çerçevesinde düzenlenmeliydi. Bizim geri kalmamıza neden olan geleneğimizdi, dolayısıyla kültürümüz acilen değiştirilmeliydi (Güngör,1993: 36).

Türk aydınları gerileyişimizin nedenini yerli kültürün topyekûn çürüklüğüne bağlar ve bu kültürü değiştirmediğimiz müddetçe modernleşemeyeceğimizi düşünür. Türk aydınlarının bu şekilde düşünmesi ayrıca modernleşme mecburiyetinin daha çok hissedilmesi yüzünden Türkiye mecburi bir değişim içine girmiştir. Ancak bu değişim teşebbüsleri bizi yıkılmaktan kurtaramayan bu elit tabakanın artmasından başka bir işe yaramamıştır (Güngör, 1993: 40).

Türkiye’deki modernleşme tezlerini üç grupta toplayabiliriz: Birincisi modernleşmemizi sağlayacak olan gelişmiş Batı medeniyetinin lüzumlu taraflarının alınmasıydı. Ancak lüzumlu taraflarının neler olduğu konusunda bile anlaşma sağlamak çok zordu. Diğer görüşe göre ise Batı medeniyetinin bütün şekilde alınması gerektiği idi. Bu görüşü savunanlar kültür unsurlarının birbirinden ayıramayacağı görüşüne dayanmaktaydı. Azınlıkta kalan üçüncü görüşe göre ise yerli kültürün saf kalması Türkiye’nin yaşaması ve gelişmesi için daha önemliydi. Her şeyden önce Avrupa kültürünün tamamının alınmasını savunan görüş açık ve anlaşılır değildir. Çünkü Avrupa diye yekvücut bir kültür veya medeniyet yoktu. Hepsi medeniyetin farklı boyutlarını temsil eden çeşitli milli kültürler vardı. Eğer medeniyete ait değerlerin alınması kastediliyorsa bu durumda milli kültürümüzün inkâr edilmesini gerektirmez. Avrupalıların kültürünü almak gerçeği yansıtmayan bir ütopyadır. Bir

milleti başka bir milletin aynısı yapmak imkânsızdır. Bu duruma GÜngör sanayi inkılabını örnek gösterir. Sanayi inkılabı İngiltere’de olduğu halde bunu takip eden diğer Avrupa memleketleri farklı kimlikte geliştirdiler. Benzer şekilde Türkler, Araplar, Acemler, Pakistanlılar, Endonezyalılar İslam medeniyetine dâhil oldukları halde hiçbirinin Müslümanlığı aynı değildir. Avrupalılar şu konuda haklılar: Kültür unsurları birbirinden bağımsız değildir. Ancak Avrupalılar doğru bildiklerini yanlış bir örneğe uyguladılar. Avrupa medeniyetinin gelişmemizi sağlayacak unsurları alındığında onların kültürlerinin de gireceği düşüncesiyle kapıları baştan açtılar. Aslında modernleşme ve gelişmenin sonucu olması gereken şeyi en başta aldılar. İktisadi ve sosyal gelişme sonucunda kadınların toplum hayatının her sahasında görmek mümkün olabilir ancak kadınlara sosyal haklar tanıyarak iktisadi olarak gelişen bir memleket yoktur. Diğer görüş ise Avrupa’dan sadece ihtiyaç duyduğumuz unsurların alınmasıydı. Erol GÜngör’e göre bu düşüncede olanlar kültür değişmesini bir ihtiyaç listesi tertip etmekten ibaret görüyorlar. Ayrıca yukarıda da bahsettiğim gibi gerekli unsurların neler olduğu, nelerin alınıp nelerin alınmaması gerektiği konusunda anlaşmak imkânsızdı. Üçüncü görüş olan saf kültür tezi de yanlışlıklar içermektedir. Milliyetçi bir görüş açısına sahip olan bu görüşün savunucuları hiçbir kültürün saf olamayacağını bilmelidirler. Üstelik saf kültür diye ısrar etmek Türk milletini yerinde saydırmaktan başka bir işe yaramaz. Kültür unsurları halk tarafından nasıl benimsenmiş ve geliştirilmiş ise o hali ile saf ve millidir (GÜngör, 1993: 99-104).

Türkiye’de modern medeniyet karşısında milli kültürümüzü korumada güçlük çekiyoruz. Acaba medeniyet açısından bakıldığında milli kültürlerin canlılığı ve zenginliği bir kayıp mıdır yoksa bir kazanç mıdır? Milliyetçi hareketler medeniyet dışında kalmamıza mı yol açar? Batı medeniyeti hızla gelişmesi sayesinde diğer kültürlerle hızla yayılmaktadır. Bazı yerlerde ise mecburi bir kültür değişmesini zorunlu kılmaktadırlar. Bu durumda manasını ve fonksiyonunu kaybetmiş kültür unsurlarının zorla benimsetilmeye çalışılması medeniyet adına bir yarar değil zarardır. Milliyetçilerin amacı bu soysuzlaşmaya engel olmaktır. Milliyetçiliğin amacı milli kültürünü medeniyetin kaynağı haline getirebilmektir. Ayrıca da kendi kültürünün bu asılsız soysuzlaşmasının önüne geçmektir. Milliyetçilik aynı zamanda bir medeniyet davasıdır. Milli kültürlerin varlığı dünya medeniyetini hem soysuzlaşmaktan korur hem de onu zenginleştirir, geliştirir. Batı medeniyetinin hızla

yayılması diğer yerlerde hem gelişmeye hem de tahribata yol açmıştır. Batı'nın gelişmişlik seviyesi düşünüldüğünde diğer yerdeki insanlar oranının kusursuz olduğunu zannedilebilir. Oysa Batı'nın geliştirdiği insan ve cemiyet tipi Batı'da huzursuzluk kaynağı olmuştur. İnsan nesli devam ettikçe yeni kültür formları bulunacaktır. Bu yüzden medeniyetin milli kültür üzerindeki tahribatını önlemeye daha çok önem verilmelidir. Teknolojik gelişme bir gün dünyanın her tarafını birbirine benzer hale getirirse, modern medeniyetin daha ileri ve yüksek seviyeye ilerleyebilmesi için gereken filizler hangi topraklarda yetişecektir? Daha ileri bir seviye için farklı kültürlerin varlığı zorunludur (Güngör, 1993:112-115).

Artık modernleşmeme, kendi içine kapanma, değişmeyi kabul etmeme, medeniyetin gerisinde kalma gibi düşünceler geçerliliğini yitirmiştir. Türkiye hızla modernleşmek, çağdaş medeniyetler seviyesine çıkmak zorundadır. Bu yolda modernleşme karşısında iki ana tavır sergilenmiştir: Bunlardan birincisi model alınan memleketin bütün hayatını benimseme, her türlü yeniliğin benimsenmesi ikincisi ise modern hayatı kontrollü bir şekilde kabul etmedir. Kalkınmakta olan ülkelerde mutlak ve kontrollü modernleşme tezleri öne sürülürken daha geri kalmış memleketlerde kuvvetli modernizm karşıtı düşünceler de vardır. Dünyanın şimdiki durumuna bakacak olursak artık modernleşme itiraz edilebilecek bir fenomen olmaktan çıkmıştır. Modernleşmeden ve onun getirdiklerinden hoşnut olmayanlar ise ona karşı çıkmak yerine kontrol etmenin yollarını araştırmaktadırlar (Güngör, 1992: 27).

A. Modernleşmede Medeniyet Kültür Ayrımı

İlerlemiş Batı karşısında acilen yenilenmemiz gerekiyordu. Ancak hangi noktalarda yenilenmeli kimleri örnek almalıydık? Gelişmiş olan Batıyı örnek almak herkesin aklına gelen ilk seçenektir. Ancak bu örnek almanın sınırlarını çizmek çok zordu. Neler ne kadar alınacaktı? Bu bir örnek alma mıydı yoksa bir taklit miydi? Kimileri medeniyetin kültürden ayrılamayacağını dolayısıyla Batıyı topyekûn örnek almamız gerektiğini söylerken kimileri de sadece gelişmiş olan yanların, medeniyetin alınmasını kültürün korunmasını istediler. Ancak çoğu zaman da medeniyet ile kültür iç içe şeylerdi ve birbirlerini etkiliyordu. Türk aydınları büyük çıkmaz içindeydi. Batı dünyasının medeni vasıtalarına sahip olmak istenirken, aynı dünyanın kültürel

unsurları: zevkleri, aile hayatları sosyal münasebetleri, felsefi ve dini inançları sanat ve eğlence hayatları nasıl uzak tutulabilirdi. Bu karmaşanın içinde Ziya Gökalp belki de hızlı bir çözüm bularak medeniyet kültür ayrımını yaptı. Tabii ki birçok eksik vardı ancak bu ayrım pratik bir endişenin ürünüydü. Değişmesi istenilen şeyler medeniyet kavramı altında, değişmesi istenmeyen öze ait şeyler kültür kavramı altında toplandı. Medeniyet taklit edilebilen bir milletten bir millete geçebilen şeyleri, kültür ise bir milletten başka bir millete alınamayan şeyleri içeriyordu (Güngör, 1992: 9-12). Başka bir bakış açısıyla, Gökalp'e göre yerli olan şeyler milli kültüre, diğer ülkelerle ortak olan şeyler medeniyete aittir (Güngör, 1993: 100).

Kültür ve medeniyet kavramı, kavram olarak ayrılrsa da toplum içerisinde iç içe geçmiş şekilde bulunmaktadır. Medeniyet içerisinde bulunduğu toplumun kültüründen ayrı düşünülemez. Zaten o gelişime sebep olan faktörleri o kültürde aramak gereklidir. Medeniyet ve kültür böyle girift bir yapıda iken bunların ayrımını keskin bir sınırla çizmek de çok zordur. Turhan'da bir milletin kültürüne ait unsurlarla medeniyetine ait unsurları kaynaşmış ve iç içe geçmiş olarak görür ve ayırt edilmesinin çok zor olduğunu söyler. Buna rağmen benzer medeniyet seviyesindeki milletlerin birbirinden ayrılması ve farklı olmasını kültürel unsurlarının farklılığına bağlar. Turhan çeşitli antropolog ve sosyologların kültür ve medeniyet kavramlarına yer verir. Alman Antropolog Thurnwald'a göre kültür, tavır alış, davranış tarzı, örf adet, düşünce ifade şekilleri, değerlerin birbirine kaynaşarak ahenkli bir bütün oluşturması iken medeniyet birikmiş bilgilere ve teknik vasıtalara sahip bulunmayı ifade eder. Amerikan sosyolog Mac Iver'e göre medeniyet insanın içinde bulunduğu şartlarla başa çıkabilmek için oluşturduğu mekanizma ve teşkilatlardır, der. Kültür ise toplumu oluşturan insanların yaşayış, düşünüş tarzında, günlük ilişkilerinde his ve heyecanlarında eğlencelerinde, sanatında, edebiyatında ve dininde kendini gösterir, der (Özakpınar, 1995: 175).

Gökalp, o ülkeye özgü olan şeyleri milli kültür, başkalarından alınanları medeniyet olarak açıklamıştır. Ancak aynı medeni unsurlar her millette aynı şekilde bulunmaz, değişikliğe uğramıştır. Sapir'e göre ise medeniyet unsurları her milletin kendi kimliğine göre şekillenir ve bu şekilde benimsenir (Güngör, 1993: 101). Aynı unsur farklı milletler tarafından farklı şekillerde alınmaktadır ve uygulanmaktadır.

B. Modernleşmenin Sorunları

Modernleşme her kültürde farklı yaşanmasına, aynı medeni unsurların her kültürde farklı bünyeye uyum sağlamasına ve farklılaşmasına rağmen elbette ortak noktaları, ortak sorunları vardır. Bunlar:

1) Teknolojik değişme engel tanımamaktadır. Yönü ileri olmak kaydıyla sürekli gelişmektedir. Kültür bazen gerilese de, eski unsurlar tercih edilse de teknolojik gelişme sürekli ilerlemektedir. Kültürel unsurlarda yeni olan ileri olan anlamına gelmez ama teknolojik değişmelerde yeni olan ileri olanı temsil eder ve genellikle yeni olan tercih edilir.

2) Teknoloji genellikle kültürel değerlerle çatışma halindedir. Hangi teknolojik gelişmenin kültürü nasıl değiştireceği önceden kestirilememektedir. Kestirile bile kültürle çatışacak diye herhangi bir teknolojik gelişmenin reddedildiği çok görülmemiştir. Çatışma yaşanması halinde genelde kültür ve sosyal organizasyonda değişiklik yapılmaktadır.

3) Teknolojik gelişme kesintisiz devam eder ancak bunun sonuçları kaçınılmaz değildir. Teknolojinin etkileri konusunda gösterilen karşı duruş o kültürün güçlülüğünü gösterir. Sosyologlar teknolojik değişimin doğrudan ve dolaylı etkileri olduğunu, dolaylı etkilerin önlenebileceğini söylerler.

4) Teknoloji kültürün gelişmesine imkân sağlamaktadır. İletişim kuvvetleniyor ve kültür daha iyi yayılma imkânı buluyor ya da makineler sayesinde boş zamanı daha çok olan insan kültür faaliyetlerine daha çok zaman ayırabiliyor. Fakat bu imkânlarla rağmen kültürün gelişmesi kendi kendine olacak bir şey değildir. Teknolojimiz ilerledikçe kültürün gelişmesi aynı hızda ilerleyemiyor. Tam tersi şekilde modern toplumda insanların maddi ihtiyaçları ile manevi saha birbirinden gitgide uzaklaşıyor (Güngör, 1992: 29-30).

Batı'yı model olarak modernleşmeye çalışılan ülkelerde, modernleşmenin kültürü bozacağı insanları değiştireceği fikri de Batı'dan geliyor. Modernleşen Batı toplumu büyük bir değişim sergilemiştir. Dolayısıyla modernleşme çalışması olan Batılılaşmanın da kültürde büyük değişimler yapacağına inanılıyor. Modernleşmede en dikkat çekici taraf teknik bilgi olmuştur. Bilginin pratik maksatla organize edilmesi hayatı kolaylaştırması dikkat çeken ilk nokta olmuştur. Getirdiği olumsuz

tesirlerin bile teknoloji ile yok edileceğine inanmışlar ve teknoloji herkes tarafından istenilen ve vazgeçilemeyen bir şey haline dönüşmüştür (Güngör, 1992: 32).

Günümüzde süratli gelişen bilim ve teknoloji ülkelerin ilk amacı haline gelmiştir. Teknolojiye sahip olmak güçlü olmak anlamına gelmektedir. Bu yüzden güçlü olabilmek amacı için sanayi ülkeleri bilim ve teknoloji yarışına girmişlerdir. İnsan ilimlerinden ziyade teknik bilgiye daha çok önem vermişler ve artık yatırımlarını bu alanda kullanmaya başlamışlardır. Teknolojinin bütün kadro ve kıymetleriyle birinci plana geçmesine milletler arası siyasi gerginlikler de büyük ölçüde yardımcı olmaktadır. Denilebilir ki modern teknoloji bu gerginliklerin hem sebebi, hem sonucu halindedir. Teknolojide ki hızlı yenileşme ve ilerlemeler milletler arasındaki güç dengesini çabucak bozabilecek ölçüde büyüktür; bu dengeyi kendi lehlerine bozmak veya hiç değilse eşit tutmak isteyenler, milli kaynaklarının büyük bir kısmını teknoloji yarışına ayırmak mecburiyeti duyuyorlar. Bugün Rusya ve Amerika başta olmak üzere birçok ileri sanayi ülkeleri ellerindeki gücü insan bilimlerinden tekniğe kaydırmışlardır. Özellikle Amerika ve Rusya'nın silah teknolojisiyle feza yarışmasına ayırdığı kaynaklar öbür yatırımlara kıyasla astronomik rakamlara ulaşmaktadır (Güngör, 1992: 34).

Teknoloji artık bir toplumun istifadesine sunulmuş bir alet değil ondan öte, toplumun bünyesine nüfuz etmiş vazgeçilmez bir sistem olmuştur. Teknolojiyi idare edenler güç olmuştur. Bunlar bir sosyal tabaka meydana getirmekle kalmamış bu tabakayı idareci elit haline getirmiştir. Aslında modern teknoloji demokrasi için tehlike arz ediyor, kişisel kimlikleri sınırlandırıyor. Büyük bir fabrikada çalışan insanlar meydana getirdiği ürüne yabancılaşmakta sadece makineye hizmet etmektedir. Teknoloji insanları birbirine muhtaç hale getirmektedir (Güngör, 1992: 34).

Çağdaş Batı teknolojisi, toplumun yapısında ve değerler sisteminde değişiklikler meydana getiriyor. Bu durumda şu soru akılları kurcalıyor: Teknoloji nötr bir alet midir yoksa bir takım değerleri mi temsil etmektedir? Genellikle teknoloji bir vasıta. Onun iyi yönde ya da kötü yönde kullanılacağına karar veren insandır. Eğer teknolojinin faydalı işlerde kullanılmasını ya da zararlı işlerde kullanılmasını belirleyen insansa teknolojik alete yüklenen değer insanın eseridir (Güngör, 1992: 37).

Güngör modernleşme ihtiyacının ve mecburiyetinin farkında olmakla beraber aynı zamanda modernleşmenin eksik ve yanlış taraflarını da görmüştür. Güngör, modern medeniyete zemin hazırlayan bilimsel yöntemin manevi değerler alanına uygulandığında bunlara zarar verdiğinin farkındadır. Ona göre modernleşme insani değerlerde yıpranmalara yol açmaktadır. “Modernleşme derken bu gün hiç değilse ideal olarak benimsenen beşeri değerleri bozan veya geriye iten bir makineleşmeye talip olmuyor muyuz?” (Güngör, 1992: 45) Modernleşme getirdiği bilim ve teknolojiye rağmen insani değerleri bozan, radikalleştiren bir sistemdir.

C. Modernleşme Adına Batı’dan Aldıklarımız

Türkiye’nin modernleşmesi için yapılan çabalara bakıldığında, teknolojik gelişmeyi en çok ister gibi görünen Cumhuriyet inkılapçılarının yaptığı teknolojik değişme değil bu değişime manevi kültürü hazır hale getirmektir. Bunların Avrupa medeniyetinden tek anladıkları laiklik ve pozitivistlikti. Bu yüzden Cumhuriyetten önce ki ıslahat hareketlerinin teknolojiyi kazanma bakımından daha başarılı olduğu söylenebilir. Bunlarda Türk toplumunun geri kalmış ya da eksik olan yerlerini tamamlama gayreti varken Cumhuriyet inkılaplarının yaptığı bir medeniyet ve kültür değişmesidir (Güngör, 1992: 41).

Cumhuriyet inkılapçılarının teknolojik anlamda değil daha çok manevi kültür alanlarında değişim yapmayı istemelerini Güngör şu şekilde aktarıyor:

“Çağdaş medeniyet denilince daha ziyade laiklik ve pozitivistliği anlayan, daha önceki sıkıntıların esas amilini Osmanlı klerikalizminde, Arap harflerinde, feste ilh. bulan bir düşüncenin sanayi medeniyeti üzerinde fazla durması beklenemezdi. Böylece Cumhuriyet devrinin ilk otuz yılına damgasını vuran Halk Fırkası cemiyette iktisadi değişmeyi ikinci planda düşünüyor, bu değişimin kültürel bünyedeki değişmelere bağlı bulunduğunu-açıkça olmasa bile- kabul ediyordu” (Güngör, 1992: 41).

Türkiye’de modernleşebilme adına çok değişiklik yapılmıştır. Türkiye’de yapılan değişmelerin hızı konusunda bir araştırma yapılmamıştır. Cumhuriyet inkılaplarıyla yapılan kültürel değişmelerin kalkınmaya ve iktisadi gelişmeye katkısının olup olmadığı da araştırılmamıştır. 1923-1950 arası ile 1823-1850 yıllarını kıyaslasak 1883-50 yılları arasında sadece teknolojik gelişme değil kurumlaşma

bakımından da Türkiye’de Batı medeniyetinin yayılma hızı çok yüksek olmuştur (Güngör, 1992: 42).

Türkiye’ye teknolojik medeniyetin hızla girip yaygınlaşması II. Dünya Savaşı’ndan sonraki yıllarda başlar. Bu yıllarda devletin iktisadi teşebbüs olarak birkaç kurulun temeli atılmıştır. Teknolojik gelişmeyi bunlarla birlikte belki bunlardan daha fazla meydana getiren Avrupalılar değil yerli tiplerdir. Liberal siyasi atmosferden faydalanan bu yerli tipler, günlük hayatın pratik meseleleri ile ilgilenen, iktisadi işleri iktisat kaideleri ile yapan belki de İnkılapçı Halk Partisi düşüncesinde olmayan kimselerdi. Bu işi birer ideolojik mesele haline dönüştürmeyen kimselerdi. Devrimci veya sosyalist değillerdi, solcuların yaptığı gibi bir modernleşme doktrini ile de yapmadılar bu işi. Ortak özellikleri gerçekçilik olmuştur. Pragmatik ve pratik bir politikanın sahipçisi olmuşlardır (Güngör, 1992: 43).

Türkiye’nin bu günkü problemi modern teknolojinin en kısa zamanda ve en az paha ile ülkeye nasıl aktarılacağı olmalıdır. Daha önceki tartışmalarda olduğu gibi kültürel ve sosyal problemlerimizin hiç biri modern teknolojinin girişinden ötürü değildir. Tam tersi modern teknoloji girmediği halde milli kültürümüzden çok şey gitmiştir. Modern teknolojinin girmesi ile kültürle az ya da çok çatışacağı muhakkaktır. Bu çatışmada milli kültürün sağlam ve kuvvetli olması gerekir. Bu sayede teknoloji kültürel bünyeye uyum sağlar. Türkiye’de bu kültürel tahribat dıştan değil içten olmuştur. Böylece Batılılaşma’nın bozucu etkisine daha açık bir konuma gelmiştir. Tüm bunlara rağmen ayakta duran bir kültürümüz varsa bunu bu kültürün sağlamlığına borçluyuz. Bu günden sonra yapılacak şey modern gelişme karşısında sağlam durabilecek milli kültürümüzü güçlendirmek olmalıdır (Güngör, 1992: 46).

D. Modernleşmenin Kültür Üzerindeki Etkileri

Örf ve adetler bir toplumun düşünüş, davranış, uygulayış ve tutumlarını ifade eder. Her kültür kendi toplumunu ayakta tutabilmek için toplumu düzenlemek zorundadır. Neyi, ne zaman, nasıl yapacağımızı bildiren kaidelere norm diyoruz. Normlar örf ve adetlerimizi oluşturmaktadır. Adetler günlük hayattaki davranış şekillerini içerirken, örfler uyulması gereken ideal normlardır. Örfler genellikle devletin yaptırım gücü ile birleşerek o cemiyetin hukuk sistemini oluşturur (Güngör, 1992: 85).

Türkiye’de örf ve adetler, sosyal bakımdan problem olmaktadır. Türkiye birbiri ardına reformlar ve inkılaplar geçirmiştir. Çoğu zaman yeni kanunlarla kültürel değerler çatışmaktadır. İkinci sosyal problem ise Türkiye çok hızlı bir modernleşme süreci içerisine girmiştir. Modernleşme kültür değişmelerini çok hızlandırmaktadır. Hızlı bir sosyal ve kültürel değişim bazı örf ve adetlerin kaybolmasına yol açmaktadır. Ayrıca modernleşme gayreti içinde olup tüm geleneksel değerlere kötü bakan bazı aydınlar kültürel değerlere de hoş bakmamaktadır (Güngör, 1992: 86).

Türkiye modern sanayi toplumu olma yolunda ilerlerken örf ve adetlere yapılan itirazlar da artmıştır. Akla uygun olmayışı, sosyal baskı ile kabul edilmeleri ve eksiklikleri noktalarında eleştiri konusu olmaktadır (Güngör, 1992: 89).

Tüm dünya teknolojik gelişmede yakaladığı hızı sosyal değişmede başaramadığı için bir buhran içerisindedir. Teknoloji müthiş bir hızda ilerliyor ancak manevi değerlerimiz bu değişimin gerisinde kalıyor ya da teknolojik değişim bir takım suni değerlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlıyor. Baş döndürücü hızla ilerleyen bu gelişmeler örf adetlerin ve kültürlerin itibarını kaybettiriyor hem de yerlerine yenilerinin konulmasına fırsat vermiyor (Güngör, 1992: 96).

Sosyal değişimin kültürel değerler üzerindeki etkileri:

1- İnsanların çoğu şehirlerde yaşamaktadır ve anonimleşmektedir. Örf ve adetlerin kontrol sahasından çıkmıştır.

2- Şehir hayatında kültür alternatifleri artmaktadır.

3- Modern hayat örf ve adetlerin öğrenilmesini imkânsızlaştırmaktadır. Kültür kişiden kişiye aktarılır ancak günümüzde bir çok şeyi televizyonlardan, radyo, kitaptan.. vb. öğreniyoruz.

4- Modernleşmenin önemli özelliklerinden olan bilim sadece bilim adamlarına değil halka da yayılmıştır. Halk bilimi pozitivism, materyalizm olarak algılanmaktadır. Sosyal hayatta din, örf, adet gibi deneysel olarak ispatlanamayan şeyler hurafe sayılmaktadır (Güngör, 1992: 97).

Bilimsel bilginin prestijine kapılan insanlar bilimsel bilginin ahlaki normları oluşturamayacağını da bilmelidirler. İnsan sadece bilimsel bilgiden oluşsaydı makine gibi olurdu. Duyguları olmayan bir varlık değildir insan. Bilime uymadığı için örf

adetler yok edilebilir ama bunların yerine yenileri konulması çok zordur. Bilimi kullanarak kültür üzerinde reform yapmaya girişenler toplumda sadece yıkıma sebep olur (Güngör, 1992: 98).

II. DİN

Güngör'e göre dinler insana kendisi ve kâinat hakkında bir görüş getirir. İnsan onlarda kendi önemini keşfeder ve kâinattaki yeri hakkında bir bilgi şeması bulur; kendi başlangıcını ve sonunu görür. Böylece bir din insanın temel problemlerini belli bir açıdan izah eden bir sistemdir. Bazı dinler daha az, bazıları daha çok ve ayrıntılı açıklama yapar, ama hepsinin de zihnimizi meşgul eden en soyut metafizik problemlerden yaşanan hayata ait pratik davranış kurallarına kadar her konuda insanı aydınlatmayı hedef edindiği muhakkaktır. Bu açıklamalardan bir kısmın tarihle ilgilidir: Kâinatın yaradılışı, dünyanın oluşumu, insanın hayata doğması, ilk insandan başlayarak hayatın hikâyesi gibi... Tarihi olgular yanında fiziki olgulara ait malumat da bulunabilir. Bunlar sonradan çeşitli bilim sahalarındaki gelişmeler karşısında şüpheli, bazen yanlış bilgiler halinde gelmiş bulunmaktadır. Ama dinlerin tarihi ve fiziki olguları onların gerçeklik değerlerini belirtmek için değil de, asıl anlatılmak istenen konuya yardımcı olmak üzere kullandıkları anlaşılmaktadır. Dinde insanı ilgilendiren asıl meseleler insan hakkında bir anlayış kazandıran, insanın tabiatla ve diğer insanlarla ilişkilerini belli bir gayelilik açısından ele alan taraflardır (Güngör, 1997: 97-98). Örneğin dinde biyolojik gelişim değil Adem-Havva istiaresi vardır. Bunun amacı insanın dünyaya nasıl geldiğini açıklamak değil insanın yeri ve önemini bildirmektir. Bu sayede insanlar Tanrı tarafından yaratılmış olan, aynı ana babadan gelen çocuklar olduklarına inanır ve evrensel eşitlik ve kardeşlik duyguları kuvvetlendirilir. Bu yüzden biyolojik gelişime inanan bir bilim adamının dindar olması çok normaldir. Dini, bilimle karıştırırlar; dini, bilim gibi görmek istemektedirler. Bu bir bilgi eksikliğidir (Güngör,1993: 186). Din ile bilim farklı türden bilgi türleridir. Bilimin konusunu nesnel olgular oluşturur. Din ise iman ile ilgilidir. Dinin öne sürdüklerini bilimsel olarak incelemek baştan yanlış bir yaklaşımdır.

Din bir ahlak sistemidir. Hem tanrı ile insan arasındaki hem de insanın insanlarla arasındaki ilişkilere düzen verir. Din, tabiatın kör kuvvetlerine değil de, sosyal kıymetlere öncelik verir (Güngör, 1993: 185). İmanın ilk şartı, tabiatüstü bir varlığı kabul etmek ve bu varlığın bizim davranışlarımızı kontrol ettiğine inanmaktır.

Dinde metafizik diye adlandırdığımız kavramlara koşulsuz iman vardır (Güngör, 1996: 172-176).

Din toplumsal kurumlardan biridir ve sosyal hayat içinde insanların dinden vazgeçebildiği görülmemiştir. Zaman zaman toplumda huzursuzluğun kaynağı olan dinlerin bile yerine yeni arayışlara girilmiştir. Dinler ortadan kalkmamaktadır. Ortadan kalktığı düşünüldüğünde bile sadece yerini başka bir dine terk etmektedir. Materyalist bir anlayışla, ölünce her şeyin bittiğine inanmak ya da evren içinde değersiz sıradan bir varlık olmak düşüncesi insanı tatmin etmemektedir. İnsanlar değerli bir varlık olduklarını, bu dünyada manalı bir yer işgal ettiklerini düşündüklerinde tatmin olurlar. Sonradan uydurulan dinler de bile ancak, Güngör' ün deyimiyle, bir dinin cenneti diğer dinin cennetiyle yer değiştirmektedir (Güngör, 1993: 176-178).

Din ezeli ve ebedidir. Dinin konusunu teşkil eden şeylerin tatminini başka sahalarda aramak boşuna bir gayrettir ve hiç biri insanı tatmin etmemiştir. Dinin getirdikleri dışında bütün değerler değişmektedir. Objektif görünen ve değişmez sanılan tüm teoriler yerine daha mükemmeli gelse bile değişme içerisinde. Bugün doğru sayılanın yarın yanlış olduğu, bugün güzel olanın yarın çirkin olduğu, bugün moda olanın yarın demode olduğu bu dünyada değişmeyen ezeli ve ebedi değerler sistemi dindir (Güngör,1997: 205).

İslam dini akla önem verir. İslamiyet'e göre insan zihninden bağımsız bir dünya vardır. Bu realiteyi bilmek, Allah tarafından emredilmiştir. İslam'da bilgi ise üç türdür: teorik bilgi, duyu organları vasıtası ile elde edilen bilgi, sezgi ile bilmedir. İslam dini bilim hareketlerine önem vermiştir (Güngör, 1997: 73-74).

Dünyanın modernleştikçe dinden uzaklaştığı doğru değildir. Ancak insanlar din duygusundan değil, din kurumlarından yavaş yavaş uzaklaşmaktadırlar. Bunun sebebini sosyal hayattaki değişmelerde aramak gereklidir. Din zaten sosyal bir kurumdur. Ancak din adamları bu gerçeği görmezden gelerek dini hep ideolojik planda tutma gayreti içerisinde olmuşlardır. Bu yüzden dindeki gerilemeyi dine rakip diğer ideolojilere bağlayarak onları çürütmeye çalışmışlardır. Aslında dinin etkisinin azalması dinin etki ettiği alanların azalması ile ilgili bir durumdur. Bu da sanayi toplumu olmanın bir gereğidir. İş bölümü, uzmanlaşma gibi değerlerin olmadığı zamanlarda her şey din ile iç içeydi ve din her alana nüfuz edebiliyordu. Bilgi, görgü

ve dünya anlayışımız din etrafında şekillendiği gibi günlük hayat da din ile şekilleniyordu. Modern hayatta din tüm kurumlardan ayrılmış ve sosyal hayatta sadece manevi ihtiyaçları karşılayan bir kurum haline dönüşmüştür. Bu sadece Müslümanlarda değil tüm dünyada böyle olmuştur. İnsanlar her bir ihtiyacını artık farklı müesseseler yoluyla karşılamaktadır. Kolları bir tarafta, bacakları bir tarafta, kafaları bir tarafta, ruhları bir taraftadır... Bu değişim tüm sanayi ülkelerinde görülmekte, sanayileşen ülkelerde ise görülmeye başlanmaktadır (Güngör, 1997: 206).

A. Dine Karşı Olumsuz Hareketler

Cumhuriyetten önce Ziya Gökalp'in "Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak" adını verdiği üç fikir cereyanından İslamlaşmak Cumhuriyetle birlikte artık siyasi bir gerçeklik olmaktan çıkmış, eski gücünü yitirmişti. Güngör'e göre, Türkiye artık İslam dünyasının lideri değildi; onun, dünyayı yıkan Batılılar karşısında bağımsız bir devlet kimliği ile ayakta kalabilmesi de İslamcılık fikrini tamamen bırakmasına bağlı görünüyordu. Kaldı ki, Cumhuriyetin hilafet ve saltanat rejimine antitez gibi ortaya çıkmış olması, onun kendinden önceki rejimi ve o rejimle bir tutulan siyaset tarzını reddetmesini gerektiriyordu (Güngör, 2007: 90).

Türkler bir zamanlar medeniyetler ve imparatorluklar kuran bir millet iken, Anadolu'ya sıkışıp kalması fakir ve ilkel bir hayat yaşaması, tarih kitaplarına ve Cumhuriyet inkılapçılarına göre; Türklerin Osmanlı zamanında bilim ve fen yolunu bırakıp dinle uğraşmaları, softaların ve cahil padişahların elinde esir olmalarıdır. Türk milleti artık Cumhuriyetle birlikte bu esirlikten kurtulmuştur. Onlara göre, bundan sonra din devlet hayatından ve sosyal hayatımızdan çekilmelidir. Din bir vicdan işidir bundan ötürü bireye ait bir mesele olmalıdır. Dinle ilgili kişiler ve kurumlar millet hayatında etkili olmamalıdır. Bu yüzden geçmişteki kötülüklerin hep din adamlarının din namına yaptığı şeylerden olduğu milletimize anlatılmalıdır. Softaların ve Padişahların idaresi Türk milletini geriletmiş onun hâkimiyetini elinden almıştır. Türk'e yakışan Cumhuriyettir. Eğitim de dini unsurlardan temizlenmelidir. Bunun için öğretmenleri Cumhuriyet inkılabına inanan kimselerden seçmek, devletin kontrolü dışında hiçbir eğitim kurumuna izin vermemek gerekir. Bütün bu tedbirlerin Batıcılık ve milliyetçilik adına yapıldığını görüyoruz. Batıcılık anlayışı içinde o

zaman aydınlar arasında pozitivism yaygınlaşmıştı. Bu da daha çok materyalist bir anlayışa zemin hazırladı. Devlet okullarında laikçi bir tavır sergilenip dinin vicdan işi olduğu söyleniyor aynı zamanda materyalizmin gereği olarak maddi tabiatın dışında kalan ve insan zihninin tasavvur ettiği her şeyin uydurma olduğu söyleniyordu. Allah fikrinin de maddi alanın dışında kaldığını unutmamak gerekir. Bu tür düşüncelerin halkı sömürmek isteyenlerin birer uydurması olarak gösteriliyordu. Batıyı model alan Cumhuriyet aydınları Batı dünyasında din kurucularına ve din adamlarına sömürücü sahtekâr gözüyle bakılmadığını biliyorlardı. Peki, Cumhuriyetçiler dine karşı neden böyle bir tavır alıyorlardı? Güngör'e göre dine bu karşı çıkışta bilgisizliğin büyük bir yeri vardı. Batı'nın ilerlemesine olanak sağlayan pozitivismi doğru anlayamamışlar, aşırılığa kaçmışlardır. Yine Güngör'e göre bu karşı çıkışın en büyük sebebi ise Cumhuriyet ile Hilafet ve Saltanat zıtlaşmasında yatmaktadır. Yeni rejimin benimsenebilmesi eskisinin çürütülmesine bağlıydı. Eski rejimi çürütmek ve aynı zamanda onun dayandığı değerleri ortadan kaldırmak gerekliydi. Bunun başında elbette ki din geliyordu (Güngör, 2007: 94). Cumhuriyet Osmanlı siyasi ve sosyal rejimine karşı bir hareket olarak ortaya çıktı; bu yeni hareketin kendini yerleşirmesi ve kabul ettirmesi her şeyden önce kendi zıddı veya rakibi olanı tamamen saf dışı etmesine bağlı görünüyordu. Tıpkı iktidarda birbirini takip eden siyasi partiler örneğinde görüldüğü gibi, Cumhuriyetçiler de kendilerinden öncelerin dayandığı veya öyle zannedilen müesseselere karşı şiddetle cephe almayı, eski rejimin dayanaklarını ortadan kaldırmayı denediler. Din bunlardan biri ve belki en başlıcası idi. Eski rejimin devlet başkanı aynı zamanda halife olarak din müessesinden kuvvet alıyordu; kendi iktidarının Tanrı tarafından teyit edildiğini iddia ediyordu. Ayrıca, Cumhuriyeti benimsememiş olan kimselerin iddialarının dayanağı da genellikle dinde aranıyordu (Güngör, 2007: 94).

Thomas Kuhn, problemlerin çözümü için tercih edilen yol olan paradigmlar arası geçiş sağlanırken öbürünün yıkılması gerektiğini söyler. Ona göre yeni bir paradigmaya geçmenin yolu, önceleri kullanılan, alışılmış bazı inançların ve uygulamaların terk edilmesi ve önceki paradigmanın yerine bu öğelerin yenilerinin konmasına bağlıdır (Kuhn, 2006: 153). Cumhuriyet rejiminin benimsenmesi yolunda bu tavrın takınıldığını görüyoruz. Eski rejim ve onun dayanakları çürütülmeliydi ki yerine yenisi geçebilsindi.

Cumhuriyet döneminde eski siyasi ve idari sisteme karşı alınan tavır, dine karşı da alınmıştır. Padişahın, dini bir önemi olsa da din tüm bunlardan çok daha aşkın bir kurumdur. Batı dünyası “din” adı altında birçok sıkıntıya göğüs germiş olmasına karşılık yine de Cumhuriyet dönemi yıllarında takınılan tavır kadar katı bir anlayışları yoktu. GÜNGÖR Cumhuriyet dönemi yıllarında bizde din adamları ve din kurucularına sömürücü sahtekâr gözüyle bakıldığını ve bunu, aşırı Batıcılık yüzünden yaptıklarını aktarır. Oysa Batı’da durum sanıldığı gibi değildir. Batı din yüzünden onca sıkıntı çekmiş olmasına karşılık yine de din adamlarına sömürücü sahtekâr gözüyle bakmaz. GÜNGÖR, aydınlarımızın pozitivismi anlayamadıklarını ve aşırıya kaçtıklarını düşünür (GÜNGÖR, 2007: 95).

GÜNGÖR, İnkılap günlerinin harareti geçince dine karşı takınılan bu tavrın yumuşadığını aktarır. Örnek olarak İnkılapçı Halk Partisi’nin din eğitime ve dini yayınlara kısmen de olsa müsaade ettiğini, daha sonra Demokrat parti vicdan hürriyetinin Batı demokrasilerinde olduğu şekliyle anlaşılması için önemli adımlar attığını aktarır. Ona göre 1950-60 yılları arasında başbakanın “Türk milleti müslümandır, Müslüman kalacaktır” demiş olması, artık inkılap yıllarından çok farklı olacak anlamına gelmektedir (GÜNGÖR, 2007: 94-97).

B. Türkiye’de Din Eğitimi Demokrasinin Gereğidir

Erol GÜNGÖR, din eğitiminin halkın bir isteği olduğunu söyler. Ona göre, din dersleri eski bir partinin demokrasiye geçiş devrinde oy kaybetmemek için konuldu, Ahlak dersleri ise bir siyasi partinin hükümet kurabilmek üzere mecburen kabul ettiği pazarlık şartlarından biridir. GÜNGÖR: din derslerini daha sonra da ahlak dersleri koyan grubun daha önce her türlü din eğitimini kaldıran grup olduğunu hatırlarsak din derslerinin demokrasi ile paralellik gösterdiğini ve kitlelerin arzusu olduğunu anlarız, diyor (GÜNGÖR, 2007: 75).

Din eğitiminin laikliğe aykırı olduğunu savunanlar da olmuştur. Bu çok doğal bir durumdur çünkü din çeşitli ideolojik gruplar arasında temel farklılıklardan biridir ve bu konuya itiraz edenler daima bulunacaktır. Demokratik rejimlerde de bu çok doğal bir durumdur (GÜNGÖR, 1993: 75).

Din eğitimi her zaman bir inanç aşılması olarak görülmüştür. Din eğitimi yasaklanmış olsa da demokrasilerde bu düşünülemez. Laik ve demokratik toplumlarda din eğitimi rahatlıkla verilebilir. Totaliter rejimlerde din eğitiminden korkulur. Mevcut iktidarın inancı dışında bir eğitim verilemez. Oysa demokratik rejimlerde din eğitimi verilebilir ayrıca din eğitimi alanların onları mutlaka benimsemesi beklenmez. Laik bir ülkede kimse belli bir dini kabul etmek zorunda değildir. Ama din denilen şeyin ne olduğunu herkes bilmek zorundadır. Herkes ülkesinin tarihini, coğrafyasını nasıl öğrenmek zorunda ise ülkesinde uygulanan dini öğrenmek zorundadır. “Laiklik inanç hürriyetidir, yoksa cahillik hürriyeti değil”(Güngör, 2007: 78).

Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar din eğitimi temel eğitimin baş konusunu teşkil ediyordu. Kuvvetli bir din eğitimi resmi kurumlar tarafından verilirdi. Laikliği farklı yorumlayan sonraki hükümetler din eğitiminin aileye ait bir iş olduğunu düşündüler. Ne yazık ki aileler buna hazır değildi. O zamanlarda yetişen Türk genci Din eğitimi açısından noksan yetişmiştir. Din eğitimi alamayan, din ile ilgisi olmayan bazıları ise toplumda sahip oldukları idari ve siyasi mevkileri dolayısıyla din ile ilgili zaman zaman karar vermek, fikir beyan etmek zorunda kalmışlardır (Güngör, 2007: 78).

C. Dinin Sosyal Hayattaki Yeri ve Önemi

Dinin ilk ne zaman nerede ortaya çıktığını bilmiyoruz. Ancak en eski kültür örnekleri gösteriyor ki dinin tarihi toplumların tarihi kadar eskidir. Yakın zamanlara kadar dinlerin de medeniyetle veya toplumun sosyal organizasyonlarıyla birlikte gelişip değiştiği düşünülürdü. Din bulunduğu cemiyete göre değişebilmekte, şekil alabilmektedir. Ancak bu sanıldığı gibi medeniyette olduğu gibi tek düze bir gelişim çizgisi göstermemektedir. Bazı medeni anlamda ileri toplumlarda çok tanrılı din görülürken bazı ilkel toplumlarda tek tanrılı din görülebilmektedir (Güngör, 1993: 75).

Dinin sosyal hayatta başlangıçcı insanlık tarihi kadar eskidir. Yine insanoğlu var oldukça varlığını sürdüreceği benziyor. İnsanların dinden vazgeçmeleri için hiçbir sebep görünmüyor. İnsanların ne dinden vazgeçeceğini ne de dine daha

düşkün olacaklarını söyleyebiliriz. Sosyoloğun görevi dinin yok olacağı ya da kuvvetli şekilde varlığını sürdüreceğini söylemekten ziyade dinin, hangi koşullarda etkisini artırdığını hangi koşullarda azaldığını belirleyebilmektir. İnsan var oldukça dinlerde var olacaktır. İnsanların dinden uzak kalmaları ne kadar mümkünse, daha dindar olmaları da o kadar mümkündür (Güngör, 1993: 175).

Dinler bazen barışı kardeşliği destekleyip, insanları bir araya getirip huzur ve mutluluk kaynağı olmalarına karşılık bazen de zulüm ve savaşın kaynağı da olabilmektedirler. Putperest Roma ilk Hıristiyanlara karşı çok zalim davrandı. Roma yıkılınca bu durum sona erdi ancak daha sonra Hıristiyanlar dünyevi kudreti ele geçirdiler ve çok sıkı bir rejim uygulamaya başladılar. Protestanlar da Katolik kilisesine karşı çıkınca aynı zulümü gördüler. Bazen yaşanan olumsuz durumlar insanları başka arayışlara sürükler. İki dünya savaşı arasında yaşanan Avrupa'daki buhran yeni arayış içerisinde olan insanlara Hıristiyanlığın karşısına yeni bir din olarak Nazizmi ve Komünizmi çıkardı. Son yıllarda ise Kuzey Avrupa memleketlerinde ve Amerika'da Hıristiyanlığın tatmin edemediği ve bu boşluğu hisseden gençler hippilik adı verilen değerler sistemini ortaya çıkarmıştır (Güngör, 1993: 176).

Din sosyal hayat içinde insanların vazgeçemediği, yerini dolduramadığı bir kurumdur. Zaman zaman toplumda huzursuzluğun kaynağı olan dinlerin bile yerine yeni arayışlara girilmiştir. Dinler ortadan kalkmamaktadır. Ortadan kalktığı düşünüldüğünde bile sadece yerini başka bir dine terk etmektedir. Materyalist bir anlayışla, ölünce her şeyin bittiğine inanmak ya da evren içinde değersiz sıradan bir varlık olmak düşüncesi insanı tatmin etmemektedir. İnsanlar değerli bir varlık olduklarını bu dünyada manalı bir yer işgal ettiklerini düşündüklerinde tatmin oluyorlar. Sonradan uydurulan dinler de bile ancak, Güngör'ün deyimiyle, bir dinin cenneti diğer dinin cennetiyle yer değiştiriyor. Hatta ebedi saadete kavuşma arzusu o kadar yaygındır ki bazı insanlar dinlerin bu ihtiyaçtan doğduğunu düşünürler. Tanrı, ebedi hayat, insanın diğer yaratılmışlardan üstün olması ispat edilemeyen şeylerdir. Materyalist düşünenler ve ateistler bu elle tutulup gözle görülemeyen şeylere insanların inanmasına ve hatta bu uğurda kan ve can vermelerine anlam veremezler (Güngör, 1993: 176-178).

Dinin sosyal hayattaki en önemli fonksiyonlarından biri materyalistlerin anlam veremeyeceği manevi değerlerdir. Dinin gücü de buradan gelir. İnsanları bir araya toplayan kuvvetler bu inançlardır. Bu inançlar manevi normları ve ahlak standartlarını içerir. Manevi normlar cemiyet hayatının temelini oluşturur. Bu normlar olmadan cemiyet hayatı düşünülemez. Ahlaki normlar maddeci anlamda elle tutulup gözle görülemeyen şeylerdir. Birçok ahlak ölçütünün kaynağı dindir. Cemiyette ki kuralların kaynağı din değil de devrimcilerin dediği gibi tabiat kanunları olsaydı tabiatta olduğu gibi güçlü olan güçsüz olanı ezerdi. Dindarlar kendilerinin üstünde tanrıdan başka bir varlık görmezler. Diktatörlerin dinden ve dindardan hoşlanmama nedenlerinden biridir bu. Kendilerini tanrılaştırmaya çalışanların karşısına da ilk dindarlar çıkacaktır. Erol Güngör buna örnek olarak Nazi Almanya'sını verir. Hak ve hürriyetlerin savunması konusunda üniversite ve basın ağzını açmadığı halde bunların müdafaasını tek başına kilisenin yaptığını söyler. Toplama kamplarında üniversite profesörü ya da gazeteci çok görülmediğini ama Katolik ve Protestan din adamlarının çok olduğunu aktarır (Güngör, 1993: 178).

D. Modern Dinler

Erol Güngör, geçen yüzyılda geleneksel dinlerin yerini ideoloji adı verilen yeni dinlerin aldığını söyler. Bunlara din adı verilmese de din gibi inanılmakta, dinin yerini alması beklenmektedir. Geleneksel dinler arası mücadeleler dinleri kötülemek için anlatılsa da hiçbir ideolojilerin getirdikleri yıkım kadar büyük yıkıma yol açmamıştır. Bir de modernleşme çabası içerisinde olan memleketlerde medeniyete engel teşkil ettiği düşünüldüğü için geleneksel dinler sürekli hücum altındadır. Bu memleketlerde din konusunda hala geçen yüzyıl ki pozitivist anlayış hâkimdir. II. Meşrutiyet devrinin aydınları Batı'daki üstünlüğün bilim ve teknolojiye bağlı olduğunu kavramışlar ve orada hâkim olan felsefi ve sosyolojik inanışları benimsemeye başlamışlardır. Bu yüzyıllarda Batı'da dinin baskısından kurtulmuş yeni bir toplum meydana gelmiş ve pozitivist anlayışın hâkim olduğu yeni bir anlayış geliştirilmiştir. Bu anlayışta tanrının yeri yoktur. O dönemin sosyologlarından Auguste Comte cemiyetin teolojik metafizik aşamadan geçip pozitivist aşamaya geleceğini söyler. Bu değişim ona göre tarihi bir kaddedir. İnsanların zihnine pozitivist anlayışı aşılacak gereklidir. Ardından gelen Durkheim'da cemiyetin

rasyonalist düşünce safhasına geldiğini söylüyordu. Bu iki sosyolog yüzünden Batılı ve Batıcı aydınların gözünde din artık devrini tamamlamış sosyal bir kurumdur. Modern medeniyet dinlerin tesirinden çıkmalıdır ve rasyonel düşünce hâkim olmalıdır. Modern toplumun ahlakı da dine değil bilime dayanmalıdır. Aslında Comte'un ve Durkheim'in gayesi geleneksel dinin artık dayanak olamadığı sosyal ahlaka dayanak bulmaktır. Medeni anlamda ilerlemiş olan Batıyı örnek alacak diğer medeniyetler öncelikle orada gelişmiş felsefi ve sosyolojik inançları incelediler. Ve gelişmenin temel vasıflarından saydılar. Bu yüzden Türk aydınları da bilimi ve teknolojik gelişmeyi pozitivistliğe ve bu ahlak görüşüne bağladılar (Güngör, 1993: 170).

Güngör'e göre bu düşünceler bize din konusunda şu önemli gerçekleri göstermektedir:

1- Din sosyal kurumların en köklü ve evrensel olanıdır.

2- Dinde cevabı aranan sorular veya tatmini istenilen ihtiyaçlar o kadar evrenseldir ki, biz bu ihtiyaçları değil, belki onların tatmin şeklini değiştirebiliriz. Nitekim geleneksel dinlerle tatmin olmayan ve bunların modern insanı doyurmayacağını düşünen Comte, eski dinlerin yerine rasyonalist bir din koymaya çalışmış, Durkheim ise ahlaki çöküntüden kurtulmak için sosyal değerler üzerinde ittifak edilmesini teklif etmiş, büyük çoğunluğu dini olan değerlerin zorunlu olduğuna kanaat getirerek muhafazakâr bir tavır takınmıştır (Güngör, 1993: 171).

Güngör, Comte'un ve Durkheim'in getirdikleri sisteme din demeseler de din gibi inandıklarını, öyle önem verdiklerini söylemektedir. Comte, bilimin dünyayı sefaletten kurtaracağına inanıyordu ayrıca geleneksel dinler yüzünden tatminsiz kalan insanları tatmin edeceğine de inanıyordu. Onun rasyonalist dediği ülkeler barbarlığın en büyüğünü gösterdiler. Yapılan iki dünya savaşı da dünyayı daha da sefalete sürükledi. Oluşan manevi boşluk doldurulamadı ve Durkheim'in sosyal çözülme adını verdiği durum meydana geldi. Dağılan manevi birliği toparlamak üzere iki din doğdu: Faşizm ve Komünizm (Güngör, 1993: 170-171).

Faşizm ve Komünizm ile dinin birbirine rakip olduğu kolayca görülebilir. Ancak dine sadece bilgi ve ahlak açısından bakıldığında bu materyalist doktrinlerle bir farkının olmadığı kolayca görülemiyor. Her ikisinin varlığı da bilimsel olarak

açıklanamayan mutlak hakikat olarak inandıkları şeylere bağlıdır. Din açısından nasıl ki insanların bir gün ilahi mahkemede hesap vereceğine inanılıyorsa tüm toplumun komünist bir toplum haline dönüşeceğine inanmak bilimsel açıdan aynıdır. Çünkü ikisi de ispatlanamaz. İkisi de doğru ya da yanlış denemeyecek inançlardır. Sosyal hadiselerin ilahi irade tarafından yapıldığına inanmakla bu hadiselerin iktisadi münasebetlere ya da fiziki kuvvetler arasındaki münasebetlere dayandığı inancı aynı şeydir. Hristiyan anlayışına göre insanlar cennette işledikleri bir günah yüzünden sıkıntı çekmektedir ve sonra yine cennete gidecektir, komünizm anlayışına göre ise insan cemiyetinin başlangıcında komünizm vardı sonunda yine ebediyete kadar sürecek komünizme kavuşacaklardır. Faşizm de kader inancı açısından hem dine hem komünizme benzer (Güngör, 1993: 170-171).

Din kurumunda otoritenin kaynağı tanrıdır. Tanrı hem sevilen hem çekinilen bir varlıktır. Komünizm ve Faşizmde tanrının yerine geçecek bir şeye ihtiyaç duymuşlardır. Almanya'da Hitler, Rusya'da da Stalin tanrı mertebesine çıkarılmıştır. Rusya yeni yeni insanları putlaştırmaktan vazgeçiyor. Stalin eğer mutlak iyi ya da kötü diye görülüyorsa bu Rusya'da komünizmin eski etkisini kaybetmesindedir. Komünist olan Çin'de Mao hala bir puttur (Güngör, 1993: 172-173).

Erol Güngör dini, toplumun en önemli sosyal kurumlarından görür. Modern medeniyet geleneksel dinleri kötileyip onu yok etmeye çalışsa da materyalist anlayışla oluşturulan her sistem dinin boşluklarını doldurmaya çalışmıştır. Adını din koymadan dini bir sistem geliştirmişlerdir. Materyalist olduğu düşünülse de çoğu zaman önermelerinin bilimsel açıdan dinden farkı olmamıştır. İnsanlar dinden vazgeçip yeni bir sisteme değil yeni bir dine katılmış oluyorlar. Müspet ilim, rasyonel düşünce maskesiyle ortaya çıkan son yüzyılın siyasi ve sosyal doktrinlerinin bir din reformundan ibaret olduğu anlaşılıysaydı pek çok kişi bunlara destek vermezdi. Dinin yerine irrasyonel yeni bir din getirmeye çalışanlar bu dinin peygamberi konumundadır. Gerçek bilim objektif ve evrenseldir. İrrasyonel değil rasyoneldir. Kanıtlanabilir. Bilim doğruluğu veya yanlışlığı araştırılabilen, ispat edilebilen hipotezlerle uğraşır. Bilim adamları içinde dine inananların da inanmayanlarında bulunması gösteriyor ki bilim insana belli bir inanç sistemi vermez. Din ile bilimi bir tutan inananla, bilime engel olmadığı halde tanrı yerine maddi şeyleri koymaya çalışan devrimci, binlerce insanın hürriyet ve saadetine zorla engel olmaktadır (Güngör, 1993: 174).

III. MODERNLEŞME VE DİN

A. Dinde Reform ve Laiklik

Reformculuk geri kalmış ülkelerin aydınlarının bir hastalığı olduğu için bizde de mevcuttur. Reformcular genelde dini hayat dışında yaşayan, din hayatına katılmaksızın dini kendi düşüncelerine göre şekillendirmek isteyen kimselerden oluşmaktadır. Bilmedikleri bir iş ile uğraşmaları onları toplumda huzursuzluk kaynağı haline getirmektedir. Bu yüzden sürekli başarısız olmaktadır. Nasıl ki din, laiklik adına, toplumun tüm kurumlarından ayrılmıştır, o halde kurumların birine uygulanan gelişme formülü dine uygulanamaz. Dinin kendi sistemi, kendi kuralları vardır. Bunlar siyasi otoriteden farklıdır. Dindar olanlar din büyüklerinin sözlerini önemserler. Dine reformcu yaklaşanlar din büyüğü değildir dindar oldukları bile şüphelidir. İbadet dilinin değiştirilmesini, camilere iskemle konmasını, cami içinde musiki icra edilmesini istedikleri halde hiç biri bu ibadetleri yapmamışlardır. Bu kimselerin iyi niyetli olduklarını kabul edip Müslümanlara iyilik yaptıklarını düşünsek bile bu çabaları sonuçsuz kalacaktır. Din görevlileri bile laik hükümetin memuru oldukları için halk nazarında nüfuz kazanamamışlardır (Güngör, 1993: 186).

Laik bir devlette din kuralları ile umumi hayatı düzenleyen kurallar ayrılmıştır. Dinin devlete, devletin de dine karışmaması olarak özetlenmiştir. Ancak bazı konularda sınır çizilememekte objektif bir çözüm bulunamamaktadır. Modernizm ile maddi münasebetlerin ön plana geçtiği bir devirde dinin devlete müdahalesi imkânsızdır. Özellikle az gelişmiş memleketlerde dinin etkisi zayıflamıştır. Türkiye gibi ruhban sınıfı, cemaat teşkilatı ve varlıklı kilise teşkilatı bulunmayan memleketlerde dinin devlete müdahale etmesi beklenemez. Buna karşılık modernizm, ilerencilik, devrim gibi sloganlarla ortaya çıkan devlet dine karışmaya hem istekli hem de imkân bakımından çok müsaittir. İbadetin hangi dille yapılacağına bile hükümet karar verirdi. Demokrasinin tam gelişmediği zamanlarda politikacılar dine karışma eğilimi gösterebilirler de demokrasi geliştiğinde halka hoş görünmek amacı ile dini propaganda aleti yapmışlardır. Din istismarı yapmışlardır. Her hükümet değiştiğinde de Diyanet İşleri Başkanı değişmiştir (Güngör, 1993: 188). Bu müdahalelerin laikliğe aykırı olduğu söylendiğinde politikacılar Türkiye'nin

rejim değişikliği yaptığı için böyle olduğunu bahane ediyorlardı. Onlara göre Türkiye'nin lideri İslam dünyasının da lideridir ve Türkiye şeyhülislamın da kabine üyesi olduğu bir rejimden gelmiştir. Eski rejimin dayanak noktalarını kontrol altında tutmak gerekir. Bu yüzden vakıflar devletleştirmek, cemaat teşkilatı kurulmasına müsaade etmemek, dini müesseseleri ve din adamlarını devletin kontrolü altına almak gerekir. Yanlış uygulanan bir laikliğin haklı gerekçelerini göstermeye çalışanlar aslında Cumhuriyet ile laikliğin veya vicdan hürriyetinin bir arada gitmeyeceğini söylemiş oluyorlar. Onlara göre rejim cumhuriyet olunca devlet din işlerine karışmalıdır (Güngör, 1993: 189).

Cumhuriyet rejiminin laik olamayacağı söylenemez. Osmanlı imparatorluğunun resmi bir dini olmasına karşılık memleket içerisinde yaşayan azınlıklar din hürriyeti ile yaşamışlar hiçbir baskıdan şikâyet etmemişlerdir. Laikliği anayasasına eklemiş bir cumhuriyet rejimi ile yönetilen ülkede din konusunda aynı vicdan hürriyeti olmaması için teorik hiçbir sebep yoktur. Buradan problemlerin rejimde değil, onu uygulayanlarda olduğunu anlıyoruz. Ne devlet dine karışmalıdır ne de din devlete müdahale etmelidir (Güngör, 1993: 189).

Türkiye'de laikliğin uygulanmasında tek taraflı olduğunu görüyoruz. Yani din devlete karışmıyor ancak devlet dine karışıyor. Bunun en önemli sebeplerinden biri politikacı aydınlarımızın halk konusundaki yanlış yargıya sahip olmalarındandır. Türk milletinin tahsilsiz olduğunu düşünmekle birlikte onların açık zihinli ve uyanık olduklarını da düşünmektedirler. Dolayısıyla din hürriyeti verildiğinde meclise hep mahalle imamlarının ve tarikat şeyhlerinin gireceğini düşünüyorlar. Bizim politikacılarımız neden din adamlarına karşı yenileceğini düşünmektedir? Bunun iki sebebi olabilir. Ya kendi şahsiyetlerine güvenmiyorlar ya da halka din adamlarını daha yakın, kendilerini daha uzak görüyorlar (Güngör, 1993: 190).

Din istismarı, politikacıların dini kullanabilmesi ancak din hürriyetinin sınırlandırıldığı yerlerde yapılabilir. Türkiye'de tek partili dönemlerde dinin bir vicdan işi olduğu ve vicdanlarda kalması gerektiği düşünülmüştür. Yanlış değerlendirilen bu laiklik anlayışı din hürriyetini kısıtlamıştır. Daha sonra çok partili dönemde oy alabilmek için halka hoş görünmek isteyen politikacılar dini kullanmaya başlamışlardır. Halkın dini ihtiyaçlarını karşılamasına imkân vermeyi vadedenler büyük ilgi görmüştür. Bir zamanlar siyasi haklar sosyal haklar çok kısıtlandığı için

hürriyet vadedenler otoriter iktidarı yenmişlerdir. Demokrasi ile artık bir tarafta polis devleti öbür tarafta hürriyet isteyen mazlumlar olmadığı için hürriyet sloganları siyasi bir rant sağlamıyor. Din konusunda da böyle olmuştur. Şimdi solcu partiler bile dine ve din hayatına saygılı olmak zorunda oldukları için din istismar edilemez olmuştur. Din kurumlarına yapılan hücumlar ve dini hayata yöneltilen kısıtlamalar tamamen sona erdiğinde din istismarı da tamamen son bulacaktır (Güngör, 1993: 191).

Din alanında ihtiyaçlara cevap verecek bir politika solcu politikacılar tarafından sürekli tenkit edilmiştir. Din adamı yetiştiren okulların açılması, din görevlilerine denk ücret verilmesi dikkat çekmiştir. Bu anlayışa göre bunların amacı halkı sömürmektir. İktidar mensuplarının da çocuklarını bu kurumlara göndermemesi onların samimiyetsizliğin ifadesi olarak anlaşılıyor. Ama şunu unutmamak gerekir. Demokrasilerde halkın ilgi istek ve ihtiyaçları ön plandadır. Bu bir diktatör rejim değil ki lider sadece kendi ihtiyaçlarına göre yönetime şekil versin. Bizim politikacılarımız kendi şahsen inanmadığı bir şeyi başkalarının yapmasına müsaade etmeyi ikiyüzlülük olarak anlamaktadırlar. Eğer bu bir devrimcilik olsaydı dine inanan bir devrimcinin din okulları açtırması oy avcılığı olurdu. Devrimcilikle demokrasinin bir arada gidemeyişinin sebeplerinden biri de budur (Güngör, 1993: 192).

Güngör dini kurumlara halkın sahip çıktığını söyler. Mesela din okulu adı ile anılan imam hatip okulları halk tarafından, halkın parası ile yapılmaktadır. Hükümet buralara sadece öğretmen göndermektedir. Kur'an kursları da halk yardımıyla kurulmakta ve ayakta durmaktadır. Vakıfların devlete intikal ettikten sonra halkın yeni baştan toplanıp dini müesseseleri yaşatabilmesi laiklik adına olumlu bir işarettir. Müslümanlara tıpkı Ermeni, Rum, Yahudi vatandaşlar gibi cemaat kurma hakkı verilecek olsa din işleri devlet işi olmaktan çıkar dolayısıyla siyasi rant kapısı da olmaz (Güngör, 1993: 193-194).

Dinin devlet işi olması resmi kurumlara karşı itimatsızlık oluşturmaktadır. Diyanet işleri günümüzde din anlamında en yüksek makam olmakla birlikte siyasi partinin başkanlık ettiği bir bakanlığa bağlıdır. Dolayısıyla siyasi iktidarın görüşüne göre fetva vermeye mecbur olan bir memura insanlar itimat etmemektedir. Din ile ilgili şeyler daha çok sivil otoritelere danışılmaktadır. Hastalanan kimse nasıl doktora

gidiyorsa dinin emrini öğrenmek isteyen kişi de din âlimine gitmelidir. Din bir vicdan işidir ancak insan bilmediği bir şeyi vicdanına danışarak öğrenemez bu cehalettir. Kendi kendimize hastalığımıza teşhis koysaydık hepimiz ölürdük (Güngör, 1993: 194).

Güngör'e göre Türkiye'de din konusunda yaygın cehalet bulunmaktadır. Bu durum dine karşı tutumlarımızda çok defa zararlı, tehlikeli bir hal almaktadır. Bir zamanlar sık sık gazetelerde bir grubun ayin yaparken yakalandığına dair haberler yer almaktaydı. Suç aleti olarak tesbih ve seccadeler gösterilmekteydi. Ayin yapılıyor diye yakalananların çok defa birlikte namaz kıldıkları anlaşılmıştır. Güvenlik görevlilerine tesbihin seccadenin namazın ne manaya geldiğini açıklamak gereklidir. Eğer cami dışında cemaatle namaz kılmak yasak ise bu husus vatandaşlara bildirilmelidir. Bu arada diğer azınlıkların gazetelere "ruhani ayin" başlığı altında ilanlar vermeleri de Müslümanların gözünde azınlıkları imtiyazlı sınıf gibi göstermektedir. Bazıları da bu durumun azınlıkları himaye eden devletler tarafından Türkiye'ye empoze edildiğini düşünmektedir ki bu durum bağımsızlığımıza şüphe uyandırmaktadır (Güngör, 1993: 195-196).

B. Modernleşme, Hıristiyanlık ve İslam

Batı'nın her anlamda tüm baskılarına rağmen Uzakdoğu'dan Fas'a kadar uzanan geniş bir coğrafya içinde birçoğu bağımsız olan İslam Devletleri Batı dışında hayat yaşamaktadır. Bu ülkeler Batı medeniyetine girmek için zamanında çok çaba sarf etseler de artık Batılılaşma'nın o kadar da iyi bir şey olmadığını düşünmektedirler. Bu direnişin kaynaklarını İslam'da aramak gerekir (Güngör, 1997: 47).

İslam denilince ilk akla gelen onun yaşama gücüdür. İslam dünyası Avrupa'daki Rönesans'ın getirdiği değişimler ve sanayi devrimi gibi etkenlerin getirdiği hızlı gelişme ve değişimler Osmanlı Türkleri hariç diğer İslam ülkelerinin gerilemesine yol açmış, medeni ve kültürel güçlerinin yanında siyasi bağımsızlıklarını da kaybetmişlerdir. İslam ülkeleri ya bağımsızlıklarını kaybetmişler ya da bağımsız yaşamalarının koşulu olarak Batılı gibi yaşamaya mecbur olmuşlardır. İslam ülkeleri farklı coğrafyalarda aynı baskılara maruz kalmışlardır. Ya

Avrupalıların Batılı yönde bir değişme için yaptıkları baskı ya da Batılılaşma yönünde iç baskı. Bağımsızlığını kaybeden ülkelerde Batı kendi kültürünü empoze ederken bağımsızlığını koruyan ülkelerde Batılılaşma amacıyla üst tabaka Batılı şekilde yaşamının ülkeyi kurtaracağına inanıp o hayat tarzını halka benimsetmeye çalışmıştır. Bütün bu yaşananlara rağmen İslam gücünü kaybetmemiştir. Hatta son zamanlarda Batılı yaşam tarzına alternatif olmaktadır. Bunun örneklerini Mısır'da, Libya'da, Pakistan'da, İran'da görmekteyiz (Güngör, 1997: 48).

Toplumda dinin etkisinin azalması insanlarda manevi bir boşluk oluşturmaktadır. Bu da toplumu buhrana sürüklemektedir. Toplumun içinde dinin yeri doldurulamaz. Bu yüzden ortadan kalması düşünülemez. En fazla bir dinin yerine başka bir din geçiyor. İnsanların manevi ihtiyaçlarını karşılayan dine olan ihtiyaç hiçbir dönemde yok olmamıştır. Dinin yerine geçecek olan bir sistem de ancak dine ait bazı özellikler taşıdığında tutuluyor. Ancak her ne olursa olsun materyalist anlayışla oluşturulan hiçbir sistem insanları tatmin etmiyor. Zaman zaman din müessesinde zayıflama meydana geliyorsa bu insanların inanma ihtiyacının azalmasından değil, mevcut dinin insanları tatmin etmeyişinden geliyor (Güngör, 1997: 50).

Batı'da Hıristiyan kilisesi içeriden ve dışarıdan çok tahribata uğramıştır. Belki sağlam bir dini sistem olsaydı Batı' da manevi boşluk dolayısıyla yaşanan buhran yaşanmazdı. Dinin bıraktığı boşluğu doldurmaya çalışan insanlar komünizm ve faşizm gibi dini taklit eden, din gibi sistem oturtmaya çalışan düşünelere kapılmışlardır. Bugün medeniyet anlamında hızla geliştiğini düşündüğümüz Batı dünyası bilim ve teknolojiye hızlı değişimi yakalamış olsa da, manevi boşluklarını doldurmada başarısız olmaktadır. Batı dışı ülkelerde artık bu durumun farkındadır. Batı'dan bir şeyler alırken daha seçici davranılmaktadır. Modernleşen her ülke artık "insani değerlerin teknolojiye feda edilmemesi" gerektiğinin farkındadır (Güngör, 1997: 51).

İslam insanı maddi ve manevi alanlarına ayırmaz. Hıristiyanlıktaki laiklik Müslümanlıkta uygulanamaz. İslam'daki laiklik daha çok vicdan hürriyeti şeklindedir. Hıristiyanlık kısmen günlük hayata dair bazı hükümler bulunsa da bunlar zaman içinde geri plana itilmiştir. Oysa Müslümanlıkta hem inanç ve ibadete hem de günlük hayata dair hükümler getirmiştir. Bu yüzden hem maddi hem manevi

bütünlük içerisinde. Hıristiyanlıkta din ile dünya işleri ayrılmıştır. Bu böyle kabul edilse de meseleyi yakından incelediğimizde din ile dünya hayatı hiçbir zaman ayrılmamış sadece siyasi ve idari sistem üzerindeki etkisi zaman zaman azaltılmıştır. (Güngör, 1997: 50-51) Berkes'de Hıristiyanlık ile Müslümanlıktaki laikliğin aynı olamayacağına işaret eder. Ona göre laiklik terimi İslam'a, Osmanlı ve Türk geleneğine yabancı bir terimdir. Bizde din- devlet ikiliği anlayışının olmadığına dikkat çeken Berkes din ve devlet ilişkisinin birbirinden ayrılması ya da kendine buyruk bir alana dönüşmesi fikrinin bulunmadığını söyler (Berkes,2015:17).

“Tarih kesinlikle gösterir ki Batı gelişiminde gelenek ve din engellerinin aşılması baş rolü oynamıştır” (Berkes, 1997: 71). Ancak Batı dini ile bizim dinimiz arasında farklar bulunmaktadır. Hıristiyanlıkla İslamı, dünya ilişkiler açısından karşılaştırırsak, Hıristiyanlıkta din örgütlenişi daha çok dünyasallaşmış olmakla beraber bu devlet kurallarına ya paralellikle ya da ona üstün olarak yürümüştür. Türk Müslümanlığındaysa devlet içindeki dinsel örgütlenme devlete oranla atıl kalmıştır. İslamiyet geleneğinde din, Hıristiyanlıktakinden farklı olarak kendine özgü ve devletten ayrı onun yanında ya da onun karşısında, hatta onun üstünde bir örgütlenme olarak gelişmemiştir. Onun yerine, devletin gücü altında özel kişi hukukuyla kişilerin dinsel inanç eylemlerinin kuralları olarak kalmıştır (Berkes, 2015: 16).

Batı medeniyetinin temel değerlerinden biri eşitliktir. Hatta bu Batı'da gelişen demokrasinin temeli olduğu söylenir. Hıristiyan dünyası kendi cemiyetine eşitlik kazandırabilmek için çok mücadele vermiş, bu mücadele de zaman zaman çok kanlar dökülmüştür. Başlangıçta kast sistemine karşı ezilen tabakalar için ümit vadeden bir din ortaya çıkmıştır. Roma'nın otoritesi ile başa çıkamayacak Hıristiyanlık şehirler dışında yaşadı. Bu zamanlarda Roma'nın dikkatini çekmemek için dinin devlet işlerine karışmaması öğütleniyordu. Zamanla şehirlere de yayılan Hıristiyanlık güçlendikçe Roma Hıristiyanlığı meşru bir din olarak tanımaya başladı. Konstantin'le başlayan Doğu Hıristiyanlığı kendisinden sonra gelen Hıristiyan imparatorluklar zamanında bir devlet dini haline geldi. Bu tarihten sonra Hıristiyanların başka insanlara yaptıkları zulüm Roma'nın Hıristiyanlara yaptıklarıyla kıyaslanamayacak kadar fazladır. Batı'da Romanın zayıflaması Hıristiyanlığın her alana hâkim olmasına olanak sağladı. İmparatorluğun yerine kilise geçti. Hıristiyanlık uzun yıllar insanların din hayatları kadar dünya hayatlarını da idare etmiştir. İktisadi işlerde bile kilisenin haberi olmadan bir şey yapılamazdı.

Kilise bu gün hala Avrupa'nın en büyük kapitalistlerinden biridir. Roma teşkilatını aynen devam ettiren Hıristiyanlık İsa'nın söyledikleriyle bağdaşmayan işler yapmaktaydı. Bunlardan biri köle ticaretiydi. Kilise sadece başka dinden insanlara köle satılmasını yasaklamıştı (Güngör, 1997: 55-56).

Batı medeniyetin temeli sayılan eşitlik ilkesi görüldüğü gibi Batı medeniyetinde ancak bir dönemde ve Hristiyanlığa rağmen ortaya çıkmıştır. Hıristiyanlık laik olduğunu, İslam'ın ise hem manevi alana hem de dünya işlerine karıştığını söylemek doğru olmaz. Hıristiyanlık zamanında insanların hem ruhi ihtiyaçlarını hem dünyevi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Roma kilisesinin başarısızlığı Hıristiyan dünyasında manevi parçalanmalara yol açmıştır. Bu başarısızlık dolayısıyla Protestan mezhepleri ve milli kiliseler gelişme imkânı bulmuştur. Bu da manevi buhrana yol açmıştır (Güngör, 1997: 57).

C. Güç Dengesini Bozacak İslam Birliği ve Önündeki Engeller

Dinin inananlar için birleştirici veya ayırıcı gücü çok fazladır. Din, aynı dine mensup insanları yakınlaştırdığı gibi, hem farklı dine mensup olanları hem de aynı din içerisinde farklı kolları birbirine düşman edebilir. İslam birliğinin kurulmasıyla Güngör, Amerika ya da o zamanın deyimiyle, Sosyalist blok gibi bir kuvvet merkezi kurulabileceğini düşünmektedir. Birlikten kuvvet doğar düsturu ile dünyaya bakıldığında İslam birliğinin kurulması tüm İslam ülkelerinde gelişimin dinamiği olabilirdi ancak bu birliğin sağlanamamasının ilerde bahsedeceğim bazı sebepleri bulunmaktadır. Dinin birleştirici gücünün farkında olan Güngör, Anadolu'da Türk birliği kurulmasını tarikatlara bağlar. Anadolu'daki Türkler arasında dil ve din birliği vardı. Fakat bu birlik kuvvetli, değildi. Bu birlik kuvvetlenirse hem aralarındaki çatışmalar önlenecek hem de etraftaki kültürlerin etkisinden kurtulunabilecekti. Kabile bağlarını aşan bir birlik şuuru gerekiyordu. Türklerin gelenekleri ve dilleri onları diğer Müslüman topluluklardan ayırıyordu. Buna ek olarak kuvvetli bir din terbiyesi hem inanç birliği verecek hem de milli kimliklerini korumalarını sağlayacaktı (Güngör, 1993: 201).

“...Türkler Müslüman olmasaydı değişik isimlerde kavimler olarak dağılıp gidebilirlerdi, nitekim daha önce çeşitli dinlere girerek birbirlerine

düşman olmuşlardı. İlk defa Müslümanlık bütün Türkleri-bazı istisnalar hariç- topyekün içine alacak kuvveti gösterdi ve Türkler Müslüman olduktan sonra kuvvetli birlikler teşkil ettiler. Bu gün dahi din birliği dil birliğinden daha kuvvetli bir rol oynamaktadır. Bu yüzden Türkiye için de milli birliği parçalamak isteyenlerin en çok istismar edeceği hususlardan biri mezhep farklılıklarıdır” (Güngör, 1992: 134).

İslam birliği fikri XIX. yüzyılın son yarısı ve XX. yüzyılın başlarına, milliyetçilik akımı ile aynı zamana rastlar. İslam dünyasında milliyetçilik fikri hem Batılılar sayesinde hem de onlara rağmen ortaya çıkmıştır. Batı'nın emperyalist baskılarının şiddetlendiği zamanlarda İslam birliği düşüncesi ile milliyetçilik birbiri ile çatışmadan bir arada bulunmuşlardır. Osmanlı'nın dağılmadan önceki zamana kadar İslam birliği fikrinin, daha sonra milliyetçilik fikrinin daha güçlü olduğunu görüyoruz. İslam ülkelerinde bu iki fikri de anlamının yolu Osmanlı'daki durumlarını bilmektir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu hem İslam ülkelerinin tek devletidir hem de İslam ülkelerini kültürel ve siyasal bakımdan temsil eder durumdadır (Güngör, 1997: 131).

Osmanlılar 1517'de Mısır'ı fethettiklerinde Halife ile birlikte Halifeliğin Peygamberden geçtiğine sembolik birer delil sayılan mukaddes emanetleri de İstanbul'a getirmişlerdi. Son Abbasi halifesi Yavuz Selim'i kendisine halef tayin ettiğinde Osmanlı sultanları resmen İslam Halifesi unvanını almış oldular. İslam'da Halife dini meselelerde bile hiçbir zaman Papa otoritesine benzer bir otoriteye sahip olmamıştır. Osmanlılar halifeliği aldıkları zaman İslam dünyasını büyük kısmına siyasi bakımdan hâkimdiler. Osmanlı siyasi üstünlüğü devam ettiği müddetçe Halifeliğe dayanan bir nüfuz elde etmeye çalışmadı. Ne zaman ki Batı dünyası Osmanlı dünyası aleyhine tahrik ve teşvike başladı o zaman buna karşı koyma gücü olmayan Osmanlı, Hilafet politikasına başlamıştır. Osmanlı XVIII. yüzyıl sonlarına kadar tüm düşmanları ile baş edebilmişse de “geri kalınmışlık” artık onun modern güçlerle baş edememesine neden olmuştu. III. Selim döneminden itibaren bir taraftan modernleşmeye çalışılırken öbür yandan devleti barış içerisinde ayakta tutmaya çalışılıyordu. Ancak bu kolay bir iş değildi. Osmanlı toprakları yavaş yavaş paylaşılırken devletin sınırları dışında kalan Müslüman toprakları da sömürgeleştirildi. Adeta Osmanlı'nın kaderi ile İslam dünyasının kaderi bir oldu. Bu durumdan kurtulabilmek ümidi ile Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit sahip olduğu halifeliğin gücünü kullanmak istedi ve hala günümüzde etkileri görülen Pan-İslamizm yada İttihad-ı İslam adıyla bilinen dalgalanmayı başlattı. Abdülaziz'in ve

Abdülhamit'in devirleri Avrupa emperyalizminin Müslüman devletler üzerindeki baskısının arttığı dönemlerdir ve buna karşılık uyanış hareketlerinin de arttığı dönemdir. 1924'te Cumhuriyet hükümeti tarafından hilafetin kaldırılmasıyla Türkiye'de halifelik meselesi kalmamıştır (Güngör, 1997: 131-142).

Halifelik Peygamber'in vekâlet makamı, vazifesini devam ettirme işi değildir. Peygamberlik Hz. Muhammed ile sona ermiştir. Halifelik, sünni İslam doktrinlerine göre sadece manevi otoritesi bulunan ve din işlerini idare eden bir makam da değildir. Aslında İslam dinine uygun şekilde devletini yöneten her devlet reisi halifedir. Güngör' ün ifadesiyle “ peygamberin devlet reisi olarak bulunduğu fonksiyona halef durumundadır.” Bu anlamda halife devleti idare eden olduğuna göre maddi otoriteye de sahiptir. Tüm İslam âlemi için bir halifenin olması da şart değildir. Milli devletlerin varlığı İslam'ın siyaset anlayışına aykırı değildir. Kuran' insanların “birbirlerini tanımaları için şubeler ve kabileler halinde” yaratıldıkları bildiriliyor. Halifenin vazifesi İslam toplumunun işlerini yürütmek olduğu için, onun İslam doktrinini kendi başına yorumlamaktan ziyade uygulaması esastır. Bir kimsenin devlet başkanı olması ona din konularında yorum yapma yetkisi vermez (Güngör, 1997: 145-149).

İslam birliği fikri II. Abdülhamit ile başlamış sonra II. Meşrutiyet zamanında devam etmiş ve sonunda 1924 yılında Türkiye için sona ermiştir. Osmanlı imparatorluğu teokratik değildi ancak resmen Müslümandı. Halka millet bilinci kazandıracak en kuvvetli duygu İslam diniydi (Güngör, 1997: 146).

Bugün İslam birliği oluşturma konusundaki en büyük engel İslam ülkelerinin hem Batı karşısında hem de komünist dünya karşısında zayıf ve dağınık olmasındandır. Müslümanların birçoğu esir olarak yaşıyor, geri kalanlar ise siyasi ve iktisadi olarak kendine yetemiyor. Benzer şekilde askeri güçleri de bulunmamaktadır. Askeri olarak zayıf olmaları ve yenilgi yaşamaları bu birlik fikrini kamçılansa da bu devletlerin birkaçının petrol geliri dışında bir iktisadi geliri bulunmaması, zayıflıkları bu birliğe engel olmaktadır (Güngör, 1997: 156).

Güngör'e göre, İslam ülkeleri arasındaki yakınlaşma ve birlikte hareket etme fikri ise çok geniş bir kamuoyunun desteğine sahiptir. Ancak bu fikrin gerçekleşmesini engelleyen çok ciddi durumlar mevcuttur. Pratikteki en büyük engel, bu günkü Müslüman ülkelerden hiçbirinin öbürlerini bir dayanışma içine sokacak

güçte olmayışıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük avantajı buradan doğuyordu; Osmanlı'nın elde ettiği kudret sayesinde öbür İslam devletleri ya ona katılıyor, yahut onun manevi nüfuzu altına giriyordu. Bu gün hiçbir İslam ülkesi, karşısında kendisi için ideal edineceği, hayranlık duyduğu bir devlet göremiyor. Böyle bir devlet mevcut olsaydı, tıpkı Batı dünyasındaki Amerika ve sosyalist bloktaki Rusya gibi İslam dünyasında da bir kuvvet merkezi teşekkül eder, birlik ve dayanışma meselesi büyük ölçüde halledilmiş olurdu. İslam devletlerinin zayıflığı onları kendi dışlarında teşekkül eden politikalarından birini veya öbürünü kabul etmeye zorlamaktadır ki, çok defa birbirine zıt dünya görüşlerini temsil eden bu politikalar İslam ülkelerini yaklaştırmak şöyle dursun, onlar arasında husumetler doğmasına yol açmaktadır (Güngör,1997: 156-157).

İslam doğduğunda karşısında iki kuvvet vardı: İran'daki Sasani İmparatorluğu ve Bizans. Sasani İmparatorluğu kısa zamanda yıkıldı ve onlardan kalan yere İslam yerleşti. Hıristiyan dünyasını temsil eden Bizans' la mücadele ise iki iman mücadelesini anlamına geliyordu. O zamandan itibaren Hıristiyanlar Müslümanları yegâne rakip görmüşler, Müslümanların gerilemesini kendilerinin ilerlemesi olarak görmüşlerdir. Birinci dünya savaşı sonrasında tüm İslam ülkelerinin Hıristiyan işgali altına girdiğinde bunun son haçlı seferi olduğuna inananlar vardı. İslam ülkelerinin toparlanması Batı ülkelerinde endişe yaratmaktadır. Avrupa hâkimiyetine son verecek bir İslam dünyası toparlanması adeta korkulu rüyaları olmaktadır. Aradan geçen onca zamana rağmen Müslümanlar, İslam dini ve İslam devletleri hakkındaki husumet ve peşin hükümler devam etmektedir. Avrupa ve Amerika için bir Sovyet tehdidi ve komünizmin yayılışı söz konusu olmasaydı, İslam Dünyasına daha olumsuz bakabilirdi (Güngör, 1997: 28).

D. İslam'ın Modern Dünyaya Uyanışı

XX. yüzyılın ikinci yarısında İslam dünyasında Batı medeniyetine karşı İslam'ın reaksiyonları görülmektedir. Önceden Müslüman toplumlar gelenekçi toplumlar olarak görülüyor ve modernleşebilmek için Batı'yı aynen taklit etmelerinin doğru olacağı düşünülüyordu. Artık İslam dünyasında bu anlayış değişmiştir. Artık modernleşmek için Batı ile karşılıklı kültür alışverişinde bulunmak görüşü ön plana geçmiştir. Şimdiye kadar Batı modellerine itiraz edemeyen bunların sadece İslam'a

uygunluğunu tartışan Müslümanlar bu gün kendi modellerinin Batı'dan daha üstün olduğunu tartışabilmektedirler. Şimdiye kadar İslam dünyası Batı karşısında hiçbir anlam ifade etmiyordu. Nüfus, coğrafi durum ve servet potansiyeli tek başlarına bir işe yaramamaktadır. Ancak bunlara yön verebilecek kudretli bir ideoloji ile birleşince anlam ifade etmektedir. İslam dünyası kendi kaderlerini kendi medeniyetleri üzerinde kurmaya kararlıdır (Güngör, 1997: 17).

İslam dünyasında bu uyanma dediğimiz hareketin nedenleri noktasında farklı yorumlar bulunmaktadır. Bunlardan birincisi İslam ülkelerinin petrol zengini olması ve dünyanın bir enerji krizine girmiş olması. Bu iddiayı şu olgulara bağlamaktadırlar: Organization of Petroleum Exporting Countries'e (OPEC) on üç üye ülkeden on biri Müslümandır, bunların pek çoğu Arapça konuşmaktadır, İslam'a en yakın görünen Suudi Arabistan İslam ülkelerine İslamcı bir politika gütmeleri için yardım etmektedir, aynı şekilde petrol zengini ülke olan Libya'da İslamcı politika için yardım yapmaktadır. Müslümanlar nüfus, ülke ve servet dağılımı düşünüldüğünde dünyayı etkileyebilecek güçtedir. İslami hareket bugün içerisinde çok sayıda Müslüman işçi çalıştıranlar dâhil doksan ülkenin hayatına etki edebilir. Bunlar dünya nüfusunun dörtte üçünü oluşturur. İslamcı politikalar karşısında dünyayı hassaslaştıran hadise budur. Bu uyanmanın nedenleri konusunda ikinci görüş ise İslam'a alternatif gösterilen ideolojilerin çökmesidir. Üçüncü ve en göze çarpıcı özelliği ise bu İslam hareketinin devamlı olmasıdır. İslamcılık laik görüşle gidiş gelişler yaşasa da genel olarak sarsılmadan süregelmiştir (Güngör, 1997: 18-19).

İslam'ın uzun bir geçmişi olmasına rağmen bu uyanışın XX. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmış olmasının nedenleri vardır. Bunlardan biri çeşitli ideolojiler benimsetilmeye çalışılmasına karşılık hiç biri ömürlü olmamıştır. İslam dışı bir ideolojide meşruiyet bunalımı yaşanırken aynı zamanda iktisadi bunalım da yaşanmıştır. Basra Körfezi'nin petrol zengini ülkeleri dışında kalan diğer İslam ülkelerinde vaadedilen iktisadi kalkınma ve sosyal adalet gerçekleştirilememiştir. Bu bunalım ortamında İslam'ın Batı düşünceleri karşısındaki üstünlükleri dikkat çekti. İslam'da sosyal adalet vardır. Ayrıca Batılı anlayışların hiçbiri etnik ayrılıkları ortadan kaldıramazken İslam tüm Müslümanları birleştirebilme gücüne sahiptir. Başka bir yorum ise bu uyanışın sebebini laik çevrelerin yanlış teşhisleri yüzünden olduğunu savunur. Bu düşünceye göre İslam dünyası gitgide gelenekçi yapısından

kopup modernleşmektedir. Ve bu İslam'ın etkisini azaltmaktadır. Ancak gerçek böyle olmamıştır. İslam dünyası hiçbir zaman gelenekçi İslamcılar ve modernist Batıcılar olarak ikiye bölünmemiştir. Batılı eğitim anlayışı yaygınlaşmış olsa da İslamcı görüşlerin etkisi azalmamıştır. Gelenekçi din anlayışında değişiklikler meydana gelmiştir ancak bu değişiklik Batılı laik anlayışın öngördüğü şekilde olmamıştır. Eğitimin yaygınlaşması ile eski esnaf, zanaatkâr ve fakir köylü çocukları okuma fırsatı bulup seslerini daha iyi duyurabilmişlerdir. Bu eğitimin yaygınlaşması ile İslam ideolojisini bir siyasi ve sosyal hareket olarak organize edebilecek insan yetişmektedir. İslam'a uygun hayat tarzının modernliğe ters olduğu doğru değildir. Bu İslam uyanışı modern bir İslam'ı oluşturmuştur (Güngör, 1997: 20-22).

İslam'ın uyanışı basit ve tek faktörlü açıklanacak bir hadise değildir. Çok sebepli ve karmaşık olan bu uyanışın bu kadar dikkat çekmesinde ki en önemli faktörlerden biri İslam dünyasının petrol zengini olmasıdır. Bu zenginlik olmasa İslam dünyasında olup bitenler büyük sanayi ülkelerinin umrunda olmazdı (Güngör, 1997: 22).

XVI. yüzyıldan itibaren gitgide kuvvetlenen Batı, Hristiyan dünyasının baskıları karşısında uzun zaman direnen Müslümanlar, bu baskı karşı konulamaz hale geldiğinde idareciler ve aydınlar iktisadi, idari, askeri, sosyal ve siyasi organizasyonlarını yeniden düzenleme kararları aldılar. Çoğu ülkede Batı modellerinin benimsenmesi önce kaçınılmaz kötü olarak benimsenmiş daha sonra vazgeçilmez iyiye dönüşmüştür. İslam ülkelerinin son üç yüz yıllık tarihi içerisinde bu düşüncede olan aydınlar hızla artmıştır. Bazı ülkelerde Batı modelleri yerleşmiş bazılarında bu hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Osmanlı imparatorluğu İslam dünyası direnişinin sonunu temsil etti. Daha sonra ki altmış yıl da ise Batı dünyasının hâkimiyeti ele geçirdiğini görüyoruz. İslam uyanışı bu altmış yıllık zamanda olan hâkimiyeti tersine çevirmeye çalışmaktadır. Batılılaşma ile modernleşme ayrımı yapamayıp Batı modelini benimseyenlerin sonu başarısızlık ile sonuçlanmış, bunu görenler ise yeni arayışlara girmiştir (Güngör, 1997: 23-24).

İslam ülkelerinde modernleşme, gelişme, kalkınma amacıyla yapılan hareketlerin hiçbiri beklenileni karşılayamamıştır. Bir kuvvetlenme görülmediği gibi bu ülkeler Batılı sanayi ülkelerine dünden daha bağımsız değildir. Bu modelleri benimseyen ülkelerde rejimin nimetlerinden faydalanan bir kozmopolit üst tabaka

ortaya çıkmış, yapılan çalışmalar halka saadet getirmemiş sadece bu tabakaya refah ve saadet getirmiştir (Güngör, 1997: 24-25).

Batı'ya karşı XIX. yüzyılda duyulan güven artık kalmamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan nükleer savaş tehdidine kadar pek çok gerçek bilimin ve teknolojinin gelişmesiyle oluşan iyimser düşünceye ket vurmuştur. Bugün Batı medeniyeti övülürken onun dört dörtlük olmadığı biliniyor daha objektif bir tavır takınıyor (Güngör, 1997: 26).

İslam'ın uyanışından bahsetmek onun yakın zamana kadar uykuda olduğunu kabul etmek demektir. İslam'ın uyanışı hakkında olduğu kadar uykuda olduğu döneme dair de değişik görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden birincisi İslamiyet peygamber ve ilk halifeler döneminde bir manevi kıymet olarak büyük bir yayılma gösterdi. Daha sonra Emeviler ve Abbasiler döneminde dünyevi ve siyasi kudrete önem verildi. Bu arada bilim ve sanatta büyük ilerleme gösterdiler. Haçlı seferleri ve Moğol istilası İslam dünyasını sarssa da siyasi varlıklarını korudular. Daha sonra XVI. yüzyıldan itibaren İslam dünyası bir duraklama ve gerileme yaşadı. Osmanlı imparatorluğunun çöküşüyle tam bir esaret yaşanmaya başlandı. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri yaşanan bu gelişmeler bu esaretten kurtulma hareketidir. İslam dünyası müstakil bir kimlikle diğer dünya güçlerinin karşısına çıkma çabasındadır (Güngör, 1997: 30).

Güngör'e göre bu sadece bir tasvirdir. Tahlil değildir. Eğer İslam dünyası İslam'ın emirlerine uysalardı kötü sonuçlarla karşılaşmamış olurlardı. İslamiyet, birliği emreder, ilmi teşvik eder, adaleti temsil eder, sadelik ve kanaatkârlığı emreder... Oysa Müslümanlar bu konularda dinin emirlerine pek uymamışlardır (Güngör, 1997: 30).

E. İslam'ın Modern Hayata Uyumu

İslam dünyasının önemli meselelerinden biri de hukuk sisteminin hem İslam'a hem de modern hayata uygun olacak şekilde kurulmasıdır. İslam insanın tanrı ile münasebetlerini düzenlerken insanlar arası münasebetlerini de düzenlemektedir. Bu yüzden Müslümanlar insanlar arası ilişkilerinde İslam hukuku olsun isterler. Birçok İslam ülkesinde modern hukuk sisteminin huzursuzluk

çıkarması modern hukuk sistemine uyum zorluğundan değil yabancı bir kültürün hukuk sisteminin alınmış olmasındandır (Güngör, 1997: 79).

İslam hukuku din hukukuna, dolayısıyla Kur'an'a dayanır. Hukukun temelini ayetler oluşturur. Daha sonra ayetlerde çözümü bulunmayan problemler için peygamberin yaptıklarına, söylediklerine tasdik ettiklerine yani hadislere bakarlar. Peygamberin ölümünden sonra hadisler konusunda ayrılıklar yaşandı. Bu da üçüncü bir bilgi kaynağını doğurdu: kıyas. Hukuk ilminde otorite sayılan âlimlerin hadis ve ayetlere dayanarak yorumlarını içerir. Birde meselenin İslam cemaatine ortak hükme bağlanmış olması da hukuk kaynağını teşkil eder. Buna icma veya icma-ı ümmet denir. Bunlar İslam cemaatinin örflerinden çıkar (Güngör, 1997: 81).

İslam hukuku İslam'ın kutsal kitabına dayanır. Kur'an da 6666 ayetten sadece 195 tanesi hukuki hükümler içerir. Bunlarında çoğu aile ve miras hukukuna dayanır. Güngör, bu yüzden İslam hukukuna din hukuku diyemeyeceğimizi ifade ediyor. Bununla birlikte İslam hukukçuları ayetlerde ve hadisler insanların tüm ihtiyaçlarına cevap bulacağı hükümlerin olduğuna işaret ediyorlar. Bir mesele Kur'an ve hadiste açıkça yer almıyorsa bu onun bulunmadığı anlamına gelmez. Açık bir şekilde belirtilmediği için o meseleyi oradan çözmek hukukçulara düşen bir iştir. Hukukçunun hukuk kaynaklarından hüküm çıkarmasına içtihat denilmektedir. İchtihat yapan kişilere ise müçtehit denilir. Müçtehitler bizim açıkça göremediğimiz hükümleri çıkarırlar. Batı'da olduğu gibi kanunlar sıra sıra yazılmamıştır. Bir konunun izahı eğer ayet ve hadislerde yoksa büyük müçtehitlerin yazdıklarına bakılır. Bu sistem hukuk teorisi bakımından bazı sonuçlar doğurur.

1- İchtihat bir meselede Allah'ın iradesini bulabilmek için gösterilen beşeri gayretlerdir. Tam manasıyla doğruluğundan ve değişmezliğinden söz edilemez.

2- İslam hukuku, Batı'nın yaptığı gibi maddeler halinde kanunlar koymak yerine, ilim adamlarının yorumları halinde bir hukuk geliştirdiği için, İslam hukuku bir devlet hukuku sayılamaz.

3- Hukuk sahasında devletten çok ilim adamlarının söz sahibi olması, hukukun siyasi iktidara göre şekillenmesini engellemiştir.

4- Müçtehitler devletin adamı olmadığı, ilim adamı olduğu için onun yorumu kabul edilirken hangi otorite makamına bağlı olduğuna değil ilminin derecesine bakılmıştır (Güngör, 1997: 83).

Hicretin ilk üç yüz yılında müçtehitler hukuk doktrinleri kursalar da sonradan gelenler sadece onların geleneğini takip etmiştir. Bazı âlimler artık içtihat kapısının kapandığını söylemektedirler. İcma konusuna gelince önceleri daha küçük toplumla haberleşme kolaydı ve icmanın geçerliliği vardı oysa şimdi İslam toplumu büyüdükçe ortak örf ve adete göre hüküm vermek ve bunu herkese duyurmak zorlaşmaktadır (Güngör, 1997: 83).

İslam hukukunun meselelere göre hüküm vermesine kanun şeklinde olmamasına rağmen bazı İslam devletleri bunları kanunlaştırmıştır. En bilineni Osmanlı kanunnameleridir. İslam'da devlet kanun koymak yerine müçtehitlerin koyduğu kanunlara uymak ve herkesi uydurmakla görevlidir. Ayrıca Osmanlı'da devlet görevleriyle hukuk sahasını İslam'a aykırı olmayacak şekilde birleştirmiştir. İslam âlimlerinden Ebusuud Efendi, Kanuni tarafından çıkarılan kanunlara şeriatın mührünü vurmuştur (Güngör, 1997: 84).

İslam devletlerinde fikhın bıraktığı boşluklar genellikle başka hukuki kaynaklarla dolduruluyordu. Özellikle de toplumun örf ve adetleriyle doldurulmuştur (Güngör, 1997: 84).

Müslümanlar üzerinde ilk Batı kanunlarının uygulanması İngiliz sömürgesi Hindistan'da görülmüştür. Bağımsız İslam devletlerine Batı hukukunun girişi ise ilk Osmanlı İmparatorluğunda 1850 ticaret ve 1858 ceza kanunları ile başlar. Türkiye'de Cumhuriyetin ilan edilip İslam Hukukunun resmen yürürlükten kalkmasına kadar hukuka Batılı hukuk artarak yerleşmiştir. Sonrasında ise Batılı hukuk İslam ülkelerinin büyük çoğunluğuna hâkim olmuştur (Güngör, 1997: 85).

Güngör'e göre İslam hukukunun ihtiyaçlara cevap veremediği çağlar Batı karşısında geri kaldığımız çağlardır. Değişimin hem hızlı olması hem de bu değişimlerin dışarıdan gelmesi yüzünden İslam toplumunun bu değişimin hızını yakalayamadığı dönemlerde ihtiyaç duyulan alanlarda dışarıdan hukuk sistemi alınmıştır. İslam hukukunun yeni ihtiyaçlara cevap verecek bir gelişme gösteremediği çağlar, İslam cemiyetinin bir bütün olarak Batı'da ki gelişmelere ayak

uydurmakta büyük güçlük çektiği çağlardır. İslam hukukunun geri kaldığı dönem, değişmelerin dışarıdan geldiği ve eskiden hiç görülme­yen bir sürat kazandığı dönemdir. Aile, miras, vakıf gibi konularda eski hâkimiyetini koruyan İslam hukukunun ticaret, borçlar, ceza hukuku sa­halarında, aynı zamanda usul hukuku konusunda yerini Batılı hukuk sistemlerine terk etmesi, bütün bu sa­haların İslam toplumunun takip edemediği, kontrol edemediği, ancak peşinden yetişmeye çalıştığı bir takım süratli değişmelere uğraması yüzündendir. Nitekim hukuki değişmenin sürati ise siyasi, idari, teknolojik ve iktisadi değişmenin hızı birbirine paralel olarak gitgide artmış, son elli yılda en yüksek seviyesine varmış bulunuyor (Güngör, 1997: 87-88).

Tanzimat'tan sonra yenileşme kararı alınmış ve hem modern hayatı içine alan hem de İslam ile çelişmeyen yazılı bir kanun yapmaya karar vermişlerdir. 1876 tarihli Mecelle mükemmel bir kanun mecmuasıdır ancak Osmanlı devleti bütün hukuk sistemini modernleştirmeyi başaramadığı için başarılı olamadı. İslam dünyasındaki hukuk hareketleri modernleşmenin hızına yetişemedi. Bu açık kapanamayacak boyutlara geldiğinde İslam ülkeleri birer ikişer Batı hukukunu benimseyerek bu eksikliği kapatmaya çalışmışlardır. Bazı ülkeler sadece İslam hukukunun yetişemediği noktalarda Batı hukukunu benimserken bazıları İslam hukukunu tamamen kaldırmakla yetinmeyip onu pek çok kötülüklerin başı olarak gördüler (Güngör, 1997: 89).

İslam hukukunun benimsenmesi nasıl ki yaşamı İslam'a göre düzenleme isteğinden geliyorsa aynı şekilde Batı kanunları alındığında da Batı tarzı yaşam gayesi güdülmüştür. Bu kanun değişikliği Batılılaşmak isteyen elitlerin işine gelmiştir. Kanunlar yolu ile Batılılaşmaya, inkılaplara daha açık toplum meydana getirilmiştir. Güngör'e göre, hukuk sistemini düzeltmek yerine değiştirmek, medeniyet ve kültür değiştirmek anlamına geliyordu (Güngör, 1997: 90).

Batı'da devlet otoritesini temsil edenler bizzat kanun koyuculardır. İslam hukuku ile temel ayrımı da budur. İslam'da devlet otoritesini temsil edenler de İslam hukukuna uymak ve insanları buna uydurmakla görevliy­diler. Güngör'e göre: "Laik hukukun en çok yadırganan tarafı ise onun beşeri değerlerden daha çok siyasi mücadeleyi veya menfaat mücadelesini aksettiren bir sistem olmaya müsait bulunuşudur" (Güngör, 1997: 92).

Müslümanlarda hukuk ile ahlak birbirinden ayrı şeyler değildir. Ancak Batı hukuk sisteminde bunun arasında ilişki olabileceği kabul edilmekle birlikte kesin bir birliktelik yoktur. Ahlaki davrananların kanunlara uygun da davranmış olduğu söylenebilir ancak her zaman kanunlara uygun davrananların ahlaki davrandığı söylenemez. Düzenleyici kurallarda çok aranmasa da medeni kanun ya da ceza kanunu gibi konularda İslam hukukunun uygulanmayışı yüzünden kanunlarla sosyal vicdan arasında sürtüşmelere yol açmaktadır (Güngör, 1997: 93).

Batı medeniyetinin Hıristiyan medeniyeti olduğunu söyleyenler haklıdır çünkü belli bir inanç sistemine inanan kişilerin bu sistemden tamamen bağımsız bir medeniyet kurmaları imkânsızdır. İnsan ürünü her şey, onu oluşturan insanların düşünce sistemine göre şekillenir (Güngör, 1997: 96).

F. Modern Bilim İlerledikçe, Dinin Etkisi Azalır Varsayımı Üzerine...

Dinin yerini tutmak üzere ortaya atılmış düşünceler içinden en çok dinin etkisini zayıflatan bilim olmuştur. Bilim, dinlerin söylediği bazı bilgilerin bilimsel hakikat olmadığını ispatlamıştır. Özellikle evrenin ve canlıların yaratılışıyla ilgili şeylerin. Zaten o kadar çok din var ki ve birçoğu da birbirinden bu kadar farklıyken hepsinin de doğru olması beklenemezdi. Bilimin dinin etkisini zayıflatmasına karşılık dinin yok olması beklenemez. İnsanlar dinden vazgeçemez. Geçmiş zamanlara bakıldığında insanlar bilimsiz yaşamışlar ancak dinsiz yaşamamışlardır (Güngör, 1993: 178).

Sovyetler Birliği'nde toplumdan tecrit edilerek dinsiz bir toplum yetiştirilmeye çalışılmış ancak yetişen bu insanlar putlara tapmaya başlamıştır. Son yıllarda da Avrupa'daki cereyanlara da baktığımızda insanların dinden uzaklaştığını değil mevcut dinden tatmin olmayarak başka dinler aradığını görüyoruz. Bu gün hippilik dediğimiz hareket materyalist anlayışa ve bu anlayışı benimsemiş olan kiliseye karşı bir protesto hareketi olarak doğmuştu. Bilim sahibi oldukça dinden uzaklaşıldığı görüşünün aksine bu hareketi başlatanlar Amerika'nın tanınmış üniversitelerinden öğrenci ve hocalardan oluşuyordu. Bunlar ilk Hıristiyanların hayatlarına ilgi duymakla beraber Hıristiyanlık, Müslümanlık, Budizm, Konfüçyanizm gibi inançlardan kendilerini tatmin edecek şeyler arayıp farklı bir

takım unsurları birleştirip, Kaliforniya’da yeni bir din ve mabet kurdular. (Güngör, 1993: 179)

Güngör insanların dinden vazgeçememe nedenlerini insanların değişmeyen esaslar aramasına bağlar. Ona göre, insanlar dünyanın değişen kuvvetlerine karşı değişmeyen esaslar arıyorlar, bir bitki gibi doğum ile ölüm arasında sıkışıp kalmaktan kurtularak ebedi olmak istiyorlar. Tabiatın kör kuvvetlerine karşı hak ve adalet getiren bir nizam istiyorlar. Bunlar ise dinden başka bir yerde bulunamıyor (Güngör, 1993: 179).

Bazı kimseler bilim ilerledikçe dinin eski gücü kalmadığını eskisi gibi her konuda söz sahibi olmadığını görünce bilim ilerledikçe dinin daha da gerileyeceğini düşünüyorlar. Onlara göre azalmış olsa bile dinin şimdi ki kuvveti bilimin yeterince gelişmemiş olmasındandır. Her şey bilimsel olarak açıklandığı zaman dinin yerinin olmayacağını düşünüyorlar. Dikkat edilirse bu iddiaların hepsi bilimle uğraşanlar dışında kalanlardan gelmektedir. Hiçbir bilim adamı bir gün dinin aydınlattığı konuları bilimsel olarak açıklayacağını iddia etmiyor. Bilim duyu organlarımız yolu ile kavranılan şeylerin bilgisidir. Somuttur, metafizik konuları açıklama gibi bir gayreti yoktur buna karşılık din sezgi veya vahiy yoluyla edinilen bilgilerin kaynağıdır. Yani bilim dinin konularını konu edirse o zaman bilim olmaktan çıkar. Aynı şeyler din içinde geçerlidir. Aslında din yerine başka bir sistem konulamayışının sebebi de budur. Dinin yerine konulan şey yeni bir din olmaktadır. Güngör, Russell’in bir cümlesini aktarıyor: “Tanrı ölümsüzlük ve hür irade doktrinlerini ilimle ispat etmek de, çürütmek de imkânsızdır” (Güngör, 1993: 180).

Güngör’ün bilim ilerledikçe dinin etkisinin azalacağına karşı çıkışına paralel şekilde Turhan’da bilim ile dinin karşıtmış gibi gösterilmesine karşı çıkar. Ona göre, Bilim yapısı gereği kendini gözlenebilen olgular ile sınırlar. Bilimin ortaya koyduğu bilgiler yeni gözlemlere ve düzeltmelere açıktır. Bilimin tarihi de bunu ispatlamaktadır ki bilimin ortaya koyduğu bilgiler büyük ihtimalle doğru kabul edilen, yani değişmez ve kesin olmayan bilgilerdir. Oysa iman konusu olan bilgiler kesin ve mutlak doğrudur, değişmez. Aslında bilimsel bilgiler ile iman konusu olan bilgiler farklı türden bilgilerdir. Bilimsel bilgi her zaman olasılık içerir ancak dini bilgi bu şekilde test edilemez. Onun hakikati, dil ile ikrar ve kalp ile tasdik edilir. Bu

farklı türden iki bilgi bir birinin alternatifi ya da rakibi olamaz (Özakpınar, 1995: 63-64).

Dinlerin zamanla ortadan kalkacağını düşünen başka bir düşünce şekli ise sosyolojik tarih doktrinleridir. Cemiyetin hep ileri seviyeye ulaşacağını ve tüm toplumların aynı evrelerden geçeceği düşünülmüştür. Özellikle Comte'un fikirleri etkili olmuş, teolojik ve metafizik aşamaların geçildiği düşünülmüş ve sıra nihayet pozitif aşamaya gelmiştir. Din hayata uyum sağladığı müddetçe var olabilir ancak önünde sonunda silinecektir. Avrupa'da bilim ve gelişmenin hızla ilerlemesi karşısında diğer memleketler Avrupa'da ki felsefi ve sosyolojik anlayışlardan etkilenmişlerdir. Gelişimin sırrını bunlarda görenler Comte'un dediği gibi bu evrelerin evrensel olduğuna inanmışlardır. Avrupa medeniyetinin belirli bir dönemini evrensel kabul edip aynısının kendilerinde de olmasını beklemişlerdir (Güngör, 1993: 180).

Dinin gelecekte tamamen ortadan kalkacağına inanmak bilimle bağdaşmayacak bir şeydir. Çünkü bilimin işi geçmişe dayanarak gelecek hakkında fikir belirtmek değildir. Gelecek her zaman olasılık içerir. Bilimin olasılıklarla işi yoktur. İnsanlık tarihi başlangıcından itibaren düşünülürse tek bir hadisedir. Eşi benzeri yoktur. Böyle tek örnekli hadiselerden hiçbir kanun çıkarılamaz (Güngör, 1993: 180).

İlerleme ve gelişme maddi konforu, ahlaki münasebetlerde herkesi tatmin eden gelişmeyi veya her ikisini birden içerebilir. Bu konuların, zamanın ve bilimin ilerlemesiyle bir ilgisi yoktur. Bilimin en yüksek olduğu memleketler ne manevi huzur anlamında ne de maddi anlamda rahatlık içerisindedir. Teknolojinin gelişmesi yaşamsal konularda birçok sıkıntıya da yol açmaktadır. Bilimin hayatı tehdit etmesi, huzuru yok etmesi onun kötü olduğu anlamına gelmez. Bilime borçlu olduğumuz şeylerde çoktur. Benzer şekilde dinin, insanları ayırdığı ve çatışmaya yol açtığı da onların zararlı olduğunu göstermez nitekim çok kere de barış ve huzuru sağlamıştır (Güngör, 1993: 182).

Kuşkusuz bilim ve onun getirdiği teknoloji ülkelerin gelişmesinde başrolü oynamıştır. Batı ülkelerini ilerleten ve güç dengesini bozarak Osmanlı'yı geri kalmış durumuna düşüren ve onu sonunda çökerten bilimin nasıl bir faaliyet olduğu anlaşılacağı için hep yüzeyselliğe mahkûm olunmuştur. Turhan'a göre, Meşrutiyet

devri Batıcı aydınları, bilimi kendi içinde bir değer olmaktan çok dine ve geleneğe karşı çıkan bir kuvvet olarak görmüşlerdir. Onlar bilimi, dini inançların ve geleneklerin alternatifi olarak topluma sunmuşlardır. Onlara göre, dünya tarihinde yeni bir olgu olarak Batı'da gelişen bilim, hem ilerleme, zenginlik ve güç kaynağıdır hem de dogmalara ve hurafelere karşı aklı temsil eder. Bu aydınlara göre, eskiden kalma dini inançları ve gelenekleri bir kenara bırakıp bilimi anlamalıyız (Özakpınar, 1995: 45-46). Bilimin ne olduğuna yabancı olan aydınların bu tutumu bilimi insanlara yabancılaştırmıştır. Benzer şekilde Cumhuriyet devri aydınları da bilimi anlamak ve topluma benimsetmeye çalışmak yerine eskiyi yıkmaya ve kötülemeye odaklandılar. Amaçları dinin ve geleneğin bizi geri bıraktığı fikrini aşlamak olmuştur. Türkiye'de dini inançlarla ve gelenekle çatışma ile işe başlayan bilim hareketi daha başından yüzeyselliğe mahkûm edilmiş oldu (Özakpınar, 1995: 46).

XIX. yüzyılda bilimi din yerine koymak ya da bilim kaynaklı bir din kurma gayretleri boşa çıkmıştır. Bilim veya modernizm ile dini çürütmeye çalışanlar ve nizama sokmaya çalışanlar olmaktadır. Erol Güngör, bunların gayretleri bilgi kıtlığından ileri gelmiyorsa o zaman şahsiyet kusurlarından gelmektedir, der (Güngör, 1993: 185).

Dine bilimsel teorilerle yaklaşım onu çürütmeye çalışanlar beyhude bir uğraş içindedirler. Bazı dini doğmaların objektif görülen gerçeklerle zıt düştüğünü görüyoruz ancak din bilimsel bir teori değildir. Din bir ahlak sistemidir. "Tabiatın kör kuvvetlerine değil de, sosyal kıymetlere öncelik verir" (Güngör, 1993: 185). Bu yüzden dinde biyolojik gelişim değil Adem-Havva istiaresi vardır. Bunun amacı insanın dünyaya nasıl geldiğini açıklamak değil insanın yeri ve önemini bildirmektir. Bu sayede insanlar Tanrı tarafından yaratılmış olan, aynı ana babadan gelen çocuklar olduklarına inanır ve evrensel eşitlik ve kardeşlik perçinlenmiş olur. Bu yüzden biyolojik gelişime inanan bir bilim adamının dindar olması çok normaldir. Dini bilimle karıştıranlar dini bilim gibi görmek istemektedirler. Bu bir bilgi eksikliğidir (Güngör, 1993: 186).

Din bir bilimsel bilgi değildir. Din ile bilimin köküne bakıldığında ikisinin farklı kulvarlarda olduğu görülür. Pozitivist anlayışa uymadığı gerekçesiyle din saf dışı edilmeye çalışılsa da dinin aslı zaten materyalist değildir. Din bir inanç sistemidir. Bilim ile din nasıl bir arada düşünüleliyorsa birbirine zıt ya da karşı

olduklarını söylemek de anlamsızdır. Çünkü bilim dini dogmalarla uğraşmaz. Bilim eğer dini konu edinirse bilim olmaktan çıkar. Bilim olgusaldır. Olgularla, ispat edilebilen nesnel olan şeylerle ilgilenir. Hiçbir bilim adamı dinin aydınlattığı konuları bilimsel olarak açıklayacağını iddia etmez. Bilim duyu organlarımız yolu ile kavranılan şeylerin bilgisidir. Somuttur, metafizik konuları açıklama gibi bir gayreti yoktur buna karşılık din sezgi veya vahiy yoluyla edinilen bilgilerin kaynağıdır. Bilim dini konu edinemediği gibi din de bilimin sınırları içerisine girmemelidir (Güngör, 1993: 180).

G. Din Modern Topluma Uyum Sağladığı Müddetçe Yaşar Varsayımı Üzerine...

Toplum sürekli değişim içerisindedir. Değişen toplum karşısında değişmeyen bir din anlayışına karşılık, din topluma uyum sağladığı sürece yaşayacağı görüşü öne sürülmüştür. Ancak bu görüş Güngör'e göre anlamsızdır. Toplum nedir ki din ona uyum sağlasın. Din insanların hayatlarından çıktığında yerlerini dolduramadıkları, yaşamın ve hayatın anlamsızlaştığı bir kurumdur. İnsanlar var olmalarının bir anlamı olduğunda huzur bulurlar. İnanma ihtiyacı evrenseldir ve yeri hiçbir şeyle doldurulamayacak kadar önemlidir. Ayrıca toplum dinden, milletten, maddi kültürden, sosyal değerlerimizden ayrı bir oluşum değildir. Toplumu diğerlerinden farklı kılan, toplumu toplum yapan kültürüdür, değerleridir. Böyle düşünüldüğünde toplumu oluşturan şey sadece insanın biyolojik varlığı değil, o toplumu oluşturan insanların kültürel değerleridir de. Toplum dine uyduğu müddetçe yaşar demek ne kadar anlamsızsa din topluma uyduğu müddetçe yaşar demek de o kadar anlamsızdır (Güngör,1993: 183).

Dinin topluma uyduğu müddetçe yaşaması yanılması bilim ve teknolojinin hızlı ilerlemesi tüm kurumlarda bunalımlara yol açacağı fikrinden geliyor olabilir. Toplum birbiri ile ilişkili kurumlardan oluşur. Din de bunlardan biridir. Toplum hayatı medeni ilerleme sayesinde hızla değişmektedir ancak din değişmez kuralları içerir. Bu düşünceye göre toplum hayatında söz sahibi olan din, toplumun bilimsel ve teknolojik ilerlemesi karşısında geri kalır. Bu gelişmelerin getirdikleri, toplumun tüm kurumlarında olduğu gibi dinle de uyumsuzluk içine girebilir. Ancak böyle bir durumda din değişimi sadece karşıdan beklemez, kendisi

uymak zorunda kalabilir. Ya da bir uyuşma söz konusu olur. Güngör buna şu örnekleri veriyor: iftar vakti paydos yapılması, Hıristiyanların Pazar günü çalışmamaları, dini bayramların resmi tatil sayılması... Bazen de dinin farklı bir yorum getirmesi gerekebilir. Buna örnek olarak da askerlerin kış günü ayaklarını yıkayıp abdest alıp hasta olmalarını önlemek için Şeyhülislam Ebussuud Efendi tarafından mest giyme usulünün getirilmesi ya da son zamanlarda iktisadi kalkınma için faize eskiye oranla daha yumuşak bakılması, dinin de uyum sağladığının örnekleridir (Güngör, 1993: 184).

H. Pozitif Yöntemin Tatminsizlikleri ve Dine Yöneliş

Pozitivizmin öncüsü Comte İnsanlık tarihini tek bir halkın tarihi olarak düşünmüştür (Aron, 2005: 108). Bundan dolayı tüm toplumların aynı gelişim çizgisinde ilerleyeceğini düşünmüş ve bu ilerleme aşamalarını teolojik, metafizik ve pozitif aşama olarak sıralamıştır. Bilimin yönteminin ve sonuçlarının farkında olan toplumsal reformcu Comte'un amacı, kendisini yeni bir dinin, insanlık dininin büyük papazı yapmaktı (Aron, 2005: 108). Toplumsal reformcu Auguste Comte, insanların düşünce biçimini değiştirmek, pozitivist düşünceyi yaymak ve onu topluma açmak, feodal ve teolojik düşünce biçiminin kalıntılarını ortadan kaldırmak istiyordu (Aron, 2005: 109). Dolayısıyla pozitivism köken itibari ile dine karşıdır. Onun oluşturmak istediği insanlık dinidir.

Güngör'e göre XIX. yüzyılda bilim ve teknolojinin hızlı gelişmesi fikir hayatında da yeniliklerin kapısını açmıştır. Bu dönemde ortaya atılan ilerleme fikri bir müddet kabul görmüştür. Herkesin aynı aşamalardan geçip sonunda pozitivist döneme ulaşacağını savunan bu düşünce, materyalist anlayış içerisinde yoğuruluyordu. Bilim ve teknolojideki hızlı ilerlemenin insan hayatını kolaylaştırması sonucunda herkes bu bilim ve teknolojinin insanı mutlu edeceğine, tüm problemlerimizi çözeceğine inanıyorlardı. Bilim sanayiye getiriyordu, bu da insanların en azından maddi refaha ulaşacağı anlamına geliyordu. Bu düşünceler materyalizmin ve pozitivism yaygınlaşmasına yol açtı. Öyle ki Hıristiyanlığın kutsal kitabı pozitivist bilim metotlarıyla yeniden inceleniyor ve tefsir ediliyordu. Comte pozitif ilme dayanan bir insanlık dininin herkesi ahlaki ve manevi açıdan tatmin edeceğine inanıyordu (Güngör, 1997: 61-63).

XIX. yüzyılın pek çok teorilerde ve felsefe sistemlerinde tek çizgili ilerleme teorisiyle oluşturulduğunu görüyoruz. Comte, Marx, Spencer, Darwin, Kant, Hender, Fichte, Hegel ilerlemeci teorinin etkileriyle teorilerini oluşturmuşlardır. Bilim ve tekniğe duyulan sarsılmaz güveni sarsan yine bilim ve teknik oldu. On dokuzuncu yüzyıl sonunda ve yirminci yüzyıl başında yeni fizik anlayışı ortaya çıktı ve eski fizik anlayışı sarstı. Pozitivist anlayışın temel bilimlerinden olan fizikte bu değişim pozitivist anlayışı da sarstı. Bilimin insandan bağımsız olmadığı anlaşıldı. Objektif sanılan bazı bilgilerin sübjektif olduğu gün yüzüne çıktı. Sonunda hakikati anlamada bilim dışında yollar da olduğu kabul edildi. Bunlar: sanat, din, ahlak tecrübesi gibi olgusal olmayan alanlardı (Güngör, 1997: 64).

Pozitif bilimin sarsılmasıyla zihnin maddeden daha önemli olduğu kanısına varıldı. Realityi kavramada aklın önemine vurgu yapıldı. Filozoflar realitenin objektif olarak kavranması değil, aklın içine girdiği her kavramada sübjektif yanlara dikkat çektiler. Zaten dünyayı algılamamız doğrudan değil dolaylı olmaktaydı. Hume, Kant, Bergson, Schopenhauer, Nietzsche, Sorel, Pareto, Spengler, Freud Kirkegaard akla mutlak kıymet verilmesine karşı çıkmışlardır. Bunlar aklın tek başına yetersiz olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre bilgi ancak teorik yanı ile sezgici veya estetik yanı ile birleştiğinde anlam kazanır (Güngör, 1997: 69).

Tarih şahit olmuştur ki medeniyet ile değerler sistemi aynı paralellikte ilerleyememektedir. Maddi anlamda gelişim manevi gelişimi beraberinde getirmemekte ve hatta manevi alanda çöküntülere yol açmaktadır. Güngör'ün ifadesiyle:

“Medeniyetin beşiği, insanlığın istikbali, nurlu ufukların müjdecisi sayılan Batı dünyası otuz yıllık bir fasıla ile iki defa yıllarca süren kanlı boğazlaşmalara, ızdırıp ve sefalet sahnelerine şahit oldu. İlmin ve teknolojinin bütün gücü daha fazla adam öldürmek üzere seferber edildi” (Güngör, 1997: 69).

Batı dünyasının sosyal ve iktisadi düzeni ve değerler sistemi insanlarda tatminsizliğe neden olmuştur. Bu tatminsizlikler ve hayal kırıklıkları toplumda rahatlıkla görülebilmektedir. Batı'nın tüm kurumlarına hâkim olan düzen, insan ilişkilerinde materyalist çıkarları ön plana getirmiştir. İnsanların insani özelliklerine değil daha çok renk, coğrafi bölge, tarihi kader gibi etkenlere göre muamele gösterilmiştir. Sosyal düzende sınıf çatışmaları başlamış ve zümre hâkimiyeti meşrulaştırılmış, bilim ve teknoloji put haline getirilmiş ve en önemlisi, bütün bunlar

arasında insanın kendi varlığındaki potansiyeli geliştirmesine imkân verecek bir “hakiki kültür” hayatı kurulamamıştır. Böyle bir dünya, insanı yani dünya hayatının başı ve sonu olan esas varlığı, düşünülebilecek en ilkel seviyeye indirme yönünde işlemektedir. İnsan gün geçtikçe yiyip içen, çiftleşen ve fırsat buldukça başka insanları boğazlayan, niçin yaşadığını düşünmeye fırsat bulamayacak şekilde sürüklenip giden bir varlık haline gelmektedir. Asıl felaket budur (Güngör, 1997: 70).

İslam dünyası XV. yüzyıla girerken dünyada bugünkünden çok farklı sistem arayışlarına rastlıyoruz. Aranılan sistemin özelliklerinden biri, bütüncü bir hakikat ihtiyacını karşılaması, diğeri, insan haysiyetini korumasıdır. Bazı düşünürler Hıristiyanlığın bir reformdan geçtikten sonra bu ihtiyacı karşılayabileceğini düşünse de, şikâyetlerin temeli olan Hıristiyan medeniyetine tekrar dönme fikri insanlara cazip gelmemektedir. Hıristiyanlık dışında bütün dünyaya hitap edebilecek Budizm ve Konfüçyanizm gibi Uzak Doğu dinleri ve İslamiyet kalmaktadır. İslamiyet’i bir sistem ve sosyal organizasyon olarak değerlendirebiliriz. Bütüncü hakikat anlayışı açısından ele aldığımızda İslam dini akla önem verir. İslamiyet’e göre insan zihninden bağımsız bir dünya vardır. Bu realiteyi bilmek Allah tarafından emredilmiştir. İslam’da bilgi ise üç türdür: teorik bilgi, duyu organları vasıtası ile elde edilen bilgi, sezgi ile bilmedir. İslam dini bilim hareketlerine önem vermiştir. Batı düşüncesi dayanaksız bilgiyi ihmal etmiş, Uzak Doğu sistemleri ise sezgiye büyük önem verip mistik bir dünya yaratmışlardır. İslamiyet her iki düşünce sistemini de olması gerektiği oranda temsil eder bu sayede bu kusurlardan arınmıştır. Örneğin Gazali aklın önemini ve bu sayede yanlışlardan nasıl kurtulduğunu anlatır daha sonra akli her bilgiyi elde edemediğini bunun yanında sezgiye de ihtiyaç duyulduğunu anlatır (Güngör, 1997: 73-74).

Bugünkü Batı dünyasında bir değerler buhranı yaşanmaktadır. Bunun nedeni insanın psikolojisine hiç önem vermeyip tüm ilişkileri iktisadi etmenlere göre düzenlenmesi yatmaktadır. Teknolojinin hâkim kıldığı değerler insanı vasıtasız tatmin eden din, ahlak, sanat gibi değerleri zayıflatmaktadır. Batı dünyası insanı makineleştiren bir teknoloji putuna esir olmasını Hıristiyanlık önleyememiştir. İslam dünya hayatını ahiretin mezarı kabul eder. Bu yüzden dünya işlerinin işleyişi noktasında kaideleri vardır. İslam’ın hâkim olduğu yerlerde sınıf mücadelesi, ırk kavgası, kölelik ve emperyalizm görülmemiştir. İslam dünyası asla teknolojiyi

reddetmez. İslam'ın makineleşmeyi önleyeceği yol, onu daha yüksek bir değer sisteminin emrine vermek olacaktır (Güngör, 1997: 75).

Dinin belki de inanmanın ilk şartı, tabiatüstü bir varlığı kabul etmek ve bu varlığın bizim davranışlarımızı kontrol ettiğine inanmaktır. Dinde metafizik diye adlandırdığımız kavramlara koşulsuz iman vardır. Bu da temel de rasyonalist ve pozitivist anlayışa terstir. Bilimin gelişmesinde büyük rol oynayan pozitif anlayışa göre “elle tutulup gözle görülebilen şeylerin” bilgisi elde edilebilir. Bilim geliştikçe de pozitif ve rasyonalist tavrın yayıldığı görülmüştür. Ne yazık ki bu Türkiye'ye de yanlış bir anlayışla yayılmıştır. Türk genci ispat edilemeyen her şeyi şüpheli görmüş inkâr etmiştir. Bilimsel bakış açısının, insan ilişkileri ve aile içlerine kadar girmediği yer kalmadı. Ve girdiği her yerden aşkı ve imanı çıkarmıştır. Bilime yön veren ülkelerde bile bilim ile değer alanı ayrı ayrı kaldığı halde Türkiye'de bilimin topluma yeni bir değer yaratması beklendi. Bilimin bir değer yaratması beklenemezdi. Değerler, inançlarla kültürle alakalı bir kavramken; gözü, gözle görünenden başkasını görmeyen bilimin bir değer sistemi oluşturmasını beklemek yanlış olurdu. Bilimin bir değer çıkarması söz konusu olamazken insanın bilimden çıkaracağı değer ilkel bir materyalizm olmuştur. Türkiye artık bilim adına kaybettiği değerlerin yerine hiçbir şeyin gelmediğini, gelenlerin de bir işe yaramadığını fark etmiştir. İnsanlar arası ilişkilere rasyonalist tavırla yaklaşmak menfaatçiliği getirdi. Ahlak alanında ya da insanlar arası ilişkilerde aslında tüm değerler alanında rasyonalist tavırla hareket etmek tüm değerleri yıktığı gibi yeni bir değer de oluşturamamıştır (Güngör, 1996: 172-176).

Güngör dinden uzaklaşma çabalarına karşılık bunun başarılmasının ve tüm dünyanın tekrar dini değerlere yönelmesinin nedenini şu şekilde açıklamaktadır:

“ ... Aşk ve imanın bulunmadığı bir cemiyette, bu ikisinin ihtiyacı şiddetle duyulacak ve dolayısıyla rasyonalist zihniyetin boş bıraktığı yeri en iyi doldurabilecek bir sistem gelecekti. Hakikatte Türkiye bu ihtiyacı dinden başka şeylerle gidermeyi denedi, fakat hiçbir dünyevi inanç veya merasim, ne kadar zorlanırsa zorlansın, kendi özünde bulunmayan bir maneviyat ihtiyacına cevap veremezdi. Nitekim aynı tip denemeler Türkiye'den başka ülkelerde de bir netice vermemiş, din, kendi yerine bütün haşmetiyle oturmuştur” (Güngör, 1996: 176).

İ. Türkiye’de Din Modernleşmeye Engel Değildir

Güngör’e göre Türkiye’de din adına modernleşmeye engel olacak girişimler yapılmamıştır. Din adamları çağa göre daha geri bir eğitimle yetişmiş olmalarına karşılık modernleşmek için yapılan pek çok reformun da dine aykırı olmadığını ilan etmişlerdir. Halkın din adına bazı yeniliklere karşı çıktığı sanılsa da aslında halkın karşı çıktığı şey kültürel değerlerimizin ve bizi diğerlerinden ayıran kimliğimizin tahribata uğradığı düşünülen yenilikler olmuştur. Niyazi Berkes’de değişime direncin din sorunu olmadığını düşünür. Ona göre ise halkın geleneklerinden vazgeçemeyişi ve geleneklerini din ile temellendirmeleridir. O bu durumu “kutsallaşmış gelenek boyunduruğundan kurtulma” olarak ifade eder (Berkes,2013: 19). Berkes değişime direnenin din olmadığını kabul etmekle birlikte geleneğin gelişime engel olduğunu aktarır. Ona göre bazı değerler zamanla yaşlı bir adamın damarları gibi kireçleşmiş katılaşmıştır. Gelişebilmek için onlardan kurtulmak gerekir. Güngör’de bozulan şeylerin din ile temellendirildiğini düşünür ancak ona göre geleneklerimiz ve kültürümüz gelişime engel değildir, kimliksizleşmeye engeldir.

Güngör’e göre Türkiye’de modernleşmeye karşı dini taassubu harekete geçirecek irtica hareketi yaratacak bir din adamı zümresi II. Mahmut zamanında bile mevcut değildi. Türkiye’de din modernleşmeye hiç zaman engel olmamıştır. Osmanlı tarihinin en önemli irtica hareketleri sayılan Patrona ve Kabakçı Mustafa isyanları bile din adamlarının modernleşmeye karşı din adına yürüttükleri birer isyan değildir. Hakikatte II. Mahmud’a kadar girilen Batılılaşma teşebbüslerinde din ve din adamları meselesi devleti çok kaygılandırmamış, Osmanlılar devlet kurumlarındaki reformlar ile din arasında da herhangi bir ilgi görememişlerdi. İlk defa II. Mahmud zamanında padişahın getirdiği bazı yenilikleri din açısından doğru bulmayanların çıkması, hatta padişaha “gavur padişah” denmesinin asıl sebebi, din adamlarının modernleşmeye karşı çıkmaları değildir. Burada modernleşme ile herhangi bir ciddi ilgisi bulunmayan, sadece sembolik mahiyetteki bazı yenilikler reaksiyon uyandırmıştır. Padişahın devlet dairelerine resimlerini astırması, resepsiyonlar tertipleyerek buralarda devlet memurlarının içki içmesine müsaade etmesi, herhangi bir zaruret yokken kıyafet değişimleri getirmesi hoş görülmemiştir. Kültür değişimlerinin psikolojisi üzerinde biraz bilgi sahibi olanlar, sembolik mahiyetteki

bir takım unsurların neden dolayı kültürün sert noktalarını teşkil ettiğini ve bu noktalardaki değişmelerin niçin istenmediğini bilirler. Mesela resmi toplantılar tertiplenerek buralarda içki içilmesi, o tarihte Müslüman unsuru ile Batı veya Hıristiyanları birbirinden ayıran bir sembol kıymeti taşıyordu. Aradaki bu fark Müslüman kimliğinin bir parçasını teşkil ediyordu. Herhangi bir fonksiyonel kıymeti bulunmayan, üstelik insanların “benlik” duygusunu sarsan değişmeler daima böyle mukavemetle karşılanagelmıştır. Yine de din adamlarının devlet işlerindeki reformlara karşı yaygın ve teşkilatlı bir hareket başlattıkları görülmüş değildir. Osmanlı Türkiye’sinde din adamları daima devletin bir parçası olmuştur. Devletle birlikte hareket etmişlerdi. İkincisi Osmanlı ulema tabakası büyük ölçüde çağın gerisinde bir eğitim içinde yetişmiş olmakla birlikte, modernleşmeye hiçbir zaman karşı çıkmadıkları gibi, pek çok reformların İslam’ a hiç de aykırı düşmediğini ilan etmekle modernistlerle adeta yarışa girmişlerdi (Güngör,1997: 178-179).

İslam ülkelerinde İslam’ı geliştirmeye engel olarak gören küçük bir gruba rastlanmaktadır. Ancak bu küçük grubu bir tarafa ayıracak olursak genel olarak İslam ülkelerinde aydınlar iki kutba ayrılmıştır: Radikal muhafazakâr ve modernist veya uzlaşmacılar. Bunlar Batı karşısında reaksiyon olarak ortaya çıkmış savunuculardır. Radikal muhafazakâr denilen grup, mazide kalmış bir takım uygulamaları diriltmek amacındadır. Uzlaşmacı grubun amacı ise Batı medeniyetinin gözüyle İslam’ı değerlendirmek, yeniden yorumlamak ve Batı medeniyeti arasında uzlaşma sağlamaktır. Bu iki görüş de Batı ile temas yüzünden İslam düşüncesinde meydana gelen kesiklere reaksiyon olarak doğmuştur. Bugünkü İslamcı düşünürler bile Batı medeniyetine ne kadar yabancıysa İslam’a da o kadar yabancıdır. İslam düşünürleri İslam’ı anlamak ve yorumlamak için orijinal kaynaklarından ziyade Batılı yorumcuları takip etmektedirler (Güngör,1997: 180).

Radikal muhafazakâr görüş, tüm hoşnutsuzlukların sebebinin İslam’ın özünden ayrılmaya bağlamaktadır. Peygamberin yaşadığı zamanlardaki İslam’ın aslının zamanla bozulduğunu ve dine yabancı unsurların girdiğini iddia ederler. Onların amacı Asr-ı Saadet’i bir hareket noktası olarak alıp modern hayatın alanlarını İslam’ a göre yorumlamak değil, her şeyi Asr-ı Saadete uydurmak, o zamanki gibi bir hayat yaşamaktır. Eski insanlar kendi rahatları uğruna dinden tavizler vermişlerdir ve dini zamanla değiştirmişlerdir. Bunlara göre Müslümanların en önemli vazifesi dini bütün yabancı unsurlardan temizleyip onu saf haline geri döndürebilmektir. İkinci

aydın zümresinin temsil ettiği düşünce bunlar kadar teşkilatlı değildir ancak daha fazla insan tarafından benimsenmiştir. Modernist İslamcılarının amacı İslam ile modern medeniyeti bağdaştırma gayreti içindedirler. Modernistler bazen dinin esaslarından taviz vererek yenilikçi tavır takınırlar. Batı medeniyetin getirdiği eskiye nispeten üstün olan şeylere kıymet yüklemek ve İslam'ın onlarla mutabakatını ispat etmektedirler. Bu aydınlar İslam'ın gözüyle Batı medeniyetini yorumlamaktan ziyade Batı medeniyetinin gözüyle İslam'ı yorumladıkları için yetersiz ve geçersiz bir İslam inancının doğmasına yol açmışlardır. Evrensel olduğuna inanılan bir dini beşeri sistemlerle bir tutmak, dini yüceltmek ispat etmek değil, dünyevi sistemleri din mahiyeti vermektir. Müslüman aydınlar bir takım değişiklikler yapacağı zaman bağımsız bir zihniyetle değil Batı'nın bakış açısından reform yaptıkları için çoğu zaman Müslümanlar tarafından hoş karşılanmamıştır. Bunlar İslam'a yeni bir yorum getirmekten ziyade İslam cemaatinin dış görünüşünü Batı toplumuna uydurmaya çalışmaktadırlar. Bu bakış açısı onları reformcu Müslüman olmaktan çıkarıp Müslümanlığı bozmaya uğraşan ajan gibi göstermektedir. Reform tabiri dinin esaslarını değiştirmek olarak algılandığı için büyük kitleler tarafından karşı çıkmaktadır. Dinde reform demenin Müslümanların hayatını İslam'ın özüne aykırı olmayacak şekilde değiştirmek anlamına geldiğini anlatmalıdırlar. Modernist İslamcılarının başarısızlıklarının en önemli nedenlerinden biri de laik müesseselerde yetişmiş olmaları ve dini yeterince bilmiyor olmalarıdır. Caminin dışındaki kimselerin içindekiler hakkında tavsiyelerde bulunması garip görünmüştür. Halk bu adamların kendilerini katılmak isteyen Müslüman kimseler mi yoksa İslami yaşantıyı kendi medeniyet modeline uydurmaya çalışan hayırsever inkılapçılar mı olduğunu kestirememiştir (Güngör,1997: 182-185).

Günümüzde artık dinin modern hayat için engel olmadığı fikri benimsenmiş bulunmaktadır. Bunda kendini yetiştirmiş İslamcı aydınların payı büyüktür.

“Türkiye’de artık dinin eskiyi ve yeniyi temsil ettiği düşüncesi yıkılmış bulunuyor; bu yüzden dindarlar veya İslamcılar eski- yeni konusunda kendilerini müdafaa etmek veya herkese dinin modern hayat için engel olmadığını anlatmak durumundan çoktan kurtulmuşlardır. Bu değişimin temelinde İslamcı bir aydın kitlesinin yetişerek memleketin her faaliyet sahasında çalışkanlığı, fazileti, bilgi ve görgüsüyle kendini kabul ettirmiş olması vakası yatıyor. Artık ona tepeden bakmaya alışkın bulunan ve belki o eski alışkanlığını bir ölçüde devam ettiren “ilerici” aydın tipinin bilançosu koca bir sıfırla kapanmak üzeredir” (Güngör,1997: 186).

İslam'a modern yorumlar getirilmesi gerektiği günümüzde su götürmez bir gerçek olmuştur. Bu konuda aşırı muhafazakârlar bile böyle düşünmektedir. İslam ülkeleri modern ülkelerde bulunan siyasi, idari ve sosyal organizasyonların uzağında kalmıştır. İslam ülkeleri eğer modernleşmek istiyorsa sahip olduğu inanç sistemi ile yaşadığı hayat arasında uygunluk sağlayacak içtihatlar ihtiyacı duymaktadır. Ve bu içtihatların sürekliliğini sağlamalıdır. Modernite dur durak bilmeyen dizginlenemeyen bir akış içerisinde sürüp gittiğine göre değişim ve bunun getirdiği uyumsuzluklara çözüm ihtiyacı hep devam edecektir. Ancak bu sayede İslam toplumu inancı ile hayatı arasında bocalamaktan kurtulabilir. Modern yorumlara karşı çıkan ona engel olmaya çalışanlar klasik din eğitimi görmüş "ulema" zümresinin geleneğini takip edenlerdir. Adeta dinin muhafızı olan bu insanların aslında dine en büyük zararı verdiklerini fark etmemektedirler. Dini gün yüzüne çıkarmayıp, aşırı ve manasız titizlik göstermeleri yüzünden dini öldürmek üzeredirler. İslam hayatı düzene sokan bir dindir, onu hayattan çeken insanlar İslam'a hizmet etmiş onu korumuş sayılmazlar. Din adamlarının bu koruyucu tavrı karşısında eli kalem tutan ya da iktidarda etkisi bulunan kimseler dinin reformunu yapma konusunda hiç çekinmediler. Eğer demokratik rejim kurulmasaydı bu çok tehlikeli boyutlara varabilirdi. Bu durum Türkiye'ye özgü değildir. Diğer İslam ülkelerinde de politikacılar İslam'a yerli yersiz müdahale etmişlerdir (Güngör,1997: 201-202). İslam'a yerli yersiz müdahaleler içtihat boşluğundan kaynaklanmaktadır. İslam toplumuna rehberlik yapmayan ulemanın boşluğu doldurulmaya çalışılmıştır. Ulema taklit batağına saplanmış ve oradan kurtulamamıştır. Modern hayatın getirdiği uyumsuzluklarda içtihat aranan yerlerde âlimler bu konuya eğilmeli ve İslam toplumunu aydınlatmalı, doktrinin canlılığını temin etmelidir. Bizim ulemalarımız bunu yapmak yerine her şeyin olduğu gibi kalmasını istediler, her şeyin bozulduğunu düşündükleri için en önemli şey bu bozulmayı durdurmaktır. Şu anda hayat ile inanç arasındaki uyumsuzluğu bu boşluğu, din adamları değil hayat doldurmaktadır. Din adamları dışından gelen içtihatlar itibar etmeyen Müslümanlar, din adamlarından da açıklama gelmeyince herkes kendi yorumunu kendi yapmıştır. Mesela bir içtihat bulunulmamasına karşılık Müslümanlar banka kullanmaktadır. Ancak her uyumsuzluk benzer şekilde çözülememektedir. İctihat yapılmadıkça bireysel düşünceler artıp farklılaşma çoğalacak ve çözüme başlayacaktır. Her fert kendi başına bir yol tutacaktır (Güngör,1997: 203).

Din ezeli ve ebedidir. Dinin konusunu teşkil eden şeylerin tatminini başka sahalarda aramak boşuna bir gayrettir ve hiç biri insanı tatmin etmemiştir. Dinin getirdikleri dışında bütün değerler değişmektedir. Objektif görünen ve değişmez sanılan tüm teoriler yerine daha mükemmeli gelse bile değişme içerisinde. Bugün doğru sayılanın yarın yanlış olduğu, bugün güzel olanın yarın çirkin olduğu, bugün moda olanın yarın demode olduğu bu dünyada değişmeyen ezeli ve ebedi değerler sistemi dindir (Güngör,1997: 205).

İnsanlar din duygusundan değil din kurumlarından yavaş yavaş uzaklaşmaktadırlar. Bunun sebebini sosyal hayattaki değişmelerde aramak gereklidir. Din zaten sosyal bir kurumdur. Ancak din adamları bu gerçeği görmezden gelerek dini hep ideolojik planda tutma gayreti içerisinde olmuşlardır. Bu yüzden dindeki gerilemeyi dine rakip diğer ideolojilere bağlayarak onları çürütmeye çalışıyorlar. Bizim modern hayattan yaptığımız şikâyetlerin aynısının kat kat fazlası Batı'da da bulunmaktadır. Kilisenin gücü çok fazla olmasına karşılık, orada da meydana gelen sosyal değişimler kilisenin gücünü çok zayıflatmıştır. Aslında dinin etkisinin azalması dinin etki ettiği alanların azalması ile ilgili bir durumdur. Bu da sanayi toplumu olmanın bir gereğidir. İş bölümü, uzmanlaşma gibi değerlerin olmadığı zamanlarda her şey din ile iç içeydi ve din her alana nüfuz edebiliyordu. Bilgi, görgü ve dünya anlayışımız din etrafında şekillendiği gibi günlük hayat da din ile şekilleniyordu. Modern hayatta din tüm kurumlardan ayrılmış ve sosyal hayatta sadece manevi ihtiyaçları karşılayan bir kurum haline dönüşmüştür. Bu sadece Müslümanlarda değil tüm dünyada böyle olmuştur. İnsanlar her bir ihtiyacını artık farklı müesseseler yoluyla karşılamaktadır. Kolları bir tarafta, bacakları bir tarafta, kafaları bir tarafta, ruhları bir taraftadır... Bu değişim tüm sanayi ülkelerinde görülmekte, sanayileşen ülkelerde ise görülmeye başlanmaktadır (Güngör,1997: 206). Ulema dünyanın yeniden kurulmasına katkıda bulunacaksa dinin ezeli ve ebedi değerlerini modern insana nasıl vereceğini düşünmelidir. Din değerleri soyuttur ve sadece şu ya da bu zamanın ihtiyaçlarını karşılamaya dönük değildir. Sadece eskiyi müdafaa etmek dinin gücünü kaybettirir. Modern medeniyet ilim ve teknolojinin hakim olduğu bir medeniyettir. Buna uyum sağlamak için İslam'ın kendinden taviz vermesi gerekmez. İslam bilime karşı çıkmaz tam tersine onu teşvik eder. Bilimsel gerçekler hiçbir zaman İslam'la çatışmaz. Hiçbir bilim teorisinin gücü dinin yerine geçmeye onu kaldırmaya yetmez, böyle bir amaç da gütmeyiz (Güngör, 1997: 208).

SONUÇ

Modernleşmek Türkiye için Batı'yı model alma, ona benzeme demektir. Bu yolda bir şeyler öğrenmeden, bilgisizlikle yola çıkan aydınlar, modernleşmek adına taklitçiliği yaymaya çalışmışlardır. Modernleşme yolunda bize en büyük kötülüğü yapan aydınlarımız olmuştur. Geleneği, dini, dili, kültürü, tarihi, geçmişe gömerek yükseleceğimiz hayaline inanmışlar, bu hayale inanmayan halk ile çatışmalara girmişlerdir. Onlara göre gelişime engel olan kültürümüzdü ve acilen değiştirilmeliydi. Modernleşmenin kültürde değişiklikler açacağı muhakkaktı ancak aydınlarımız olaya tersten bakıp kültürde değişiklik yaptıklarında modernleşebileceklerine inandılar. Modernleşebilmek için manevi kültür alanını hazır hale getirmeye çalıştılar. Normalde bilim ve teknolojinin gelmesiyle değişimin yaşanması beklenirken, bilim ve teknolojik anlamda gelişemediğimiz halde kültürümüzden çok şey kaybedildi. Toplumsal reform yapılmaya çalışılmış kültürel değerlerin bazıları akla ve mantığa uygun olmadığı gerekçesiyle yok edilmiş ancak kaybolan değerlerin yerine yenisi konulamamıştır. Modern olmak demek makine olmak demek değildir. İnsan duyguları olan, değerleri, kültürü, dini olmadan yaşayamayan bir varlıktır. Batı'da bu yanlış anlayış buhrana sebep olmuşsa da Batı bilimin değerler alanında işe yaramayacağını farkına varmıştır. Ancak Batı'yı model alan ülkeler bunun farkına varamamıştır.

Modernleşme, artık Comte'un tasvir ettiği tek çizgili gelişim anlayışı gibi tek modelli bir modernleşme anlayışından sıyrılmış bulunmaktadır. Tek modele göre modernleşme anlayışı tüm milletleri birbirinin aynısı kabul etmektir. Tüm milletler aynı kültüre, aynı geleneğe, aynı dine, aynı tarihe göre yaşamamaktadır.

Artık İslam ülkeleri dört dörtlük bir Batı tasvirinden vazgeçmiş bulunmaktadır. Batı modelinde modernleşmenin insani değerleri bozduğu, milletlerin kimliğine kişiliğine zarar verdiği anlaşılmış ve buna karşılık bir zamanlar geri kalınmışlığın nedeni olarak görülen milli kültürlerin önemi ve onu korumanın bir zaruret olduğu anlaşılmıştır. Kültür milletleri ayıran en önemli unsurdur. Bir gün Batı kültürü her yere yayılırsa yeni ve daha ileri bir medeniyet gelişecek ortam bulamaz. Milli kültür bir ülkenin kimliğidir. Kültürümüz bizi biz yapan değerlerimizdir. Önceden Müslüman toplumlar gelenekçi toplumlar olarak görülüyor ancak Batıyı

taklit ettiklerinde modernleşebileceği düşünülüyordu. İslam dünyasında bu anlayış değişmiştir. Artık kabul edilen görüş, modernleşebilmek için karşılıklı kültür alışverişinde bulunmaktır. Önceden sadece Batı modelinin İslam'a uygunluğunu tartışan Müslümanlar artık kendi modellerinin Batı'dan daha üstün olduğunu tartışabilmektedirler. Güngör'e göre İslam dünyası kendi kaderlerini kendi medeniyetleri üzerinde kurmaya karardır.

Modernliğin kendine rakip edindiği geleneksel toplum, normlarını din ile temellendirir. Bundan ötürü modernleşmek isteyen toplumların ilk değiştirmeye çalıştıkları dini anlayış olmuştur. Dini baskı altına almak hatta onu yok etmek amacıyla olmuşlardır. Güngör bizim aydınlarımızın modernleşmeden anladıklarının pozitivizm ve laiklik olduğunu söylüyor. İslam'ın Hıristiyanlıktaki gibi baskıcı din anlayışı olamamasına, siyasi idareye karışmamasına rağmen Türkiye'de de laiklik uygulanmıştır. Din ve devlet işlerinin ayrılması olarak tanımlanan laiklik din işlerinin devletin buyruğuna girmesi ile sonuçlanmıştır.

Türkiye'de dini hürriyet ve dini eğitim demokrasinin gereği olmuştur. Siyasi erkler halkın arzusu doğrultusunda dini hürriyet sağlamak zorunda kalmıştır. Birçok ahlaki kuralın dine dayandığı ve dinin insanların var olmalarını anlamlandırıp onlara huzur verdiği düşünülürse, dinin toplumda manevi anlamda boşluğu doldurulamaz bir yer işgal ettiği daha iyi anlaşılır.

Türkiye'de din hiçbir zaman Batı'da ki gibi baskıcı olmadığı için gelişmeye de engel olmamıştır. Güngör'e göre bazı geleneklerin din ile temellendirilmesi değişime direnen şeyi din gibi gösterse de, din hiçbir zaman gelişim önünde durmamıştır. Müslümanların karşı çıktığı şey, gereksiz yere yapılan değişiklikler olmuştur. Modernleşmek için Hıristiyanlara benzemeye karşı çıkmışlardır. Dinin değişmez olduğu, katı bir kurum olduğu, modernleşen hayata yabancı kalacağı fikri doğru değildir. Değişmez gibi görünen din, zaman zaman bulunduğu cemiyete göre değişebilmekte ve şekil alabilmektedir. Türkiye'de de gelenekçi din anlayışında değişiklikler meydana gelmiştir. Ancak bunlar Batılı laik anlayışın öngördüğü şekilde olmamıştır. İslam'a uygun hayat tarzının modernliğe ters olduğu doğru değildir. Ancak İslam'ı asr-ı saadet devrindeki gibi yaşamak da doğru değildir. Değişen ihtiyaçlara dinin cevap verebilmesi din âlimlerinin yapacağı kıyasa ve içtihadı bağlıdır. İslam'ın özünden taviz verilmeden modern hayatın getirdiği değişikliklere

uyum sağlanmalıdır. İnsanları modern bir hayat ile dini bir hayat arasında çelişkide bırakmak gereksizdir, modernlik ve din birbirine karşıt şeyler değildir.

Din bilimsel olarak açıklanamaz. Pozitivizm ve rasyonalist bakış açısı ile din açıklanamaz. Din ile bilim farklı türden bilgilerdir. Bilim'in din hakkında yorum yapması ya da dinin bilimsel açıklamalar yapması, ikisinin de yolundan şaşığını gösterir. Din ile bilim alanları ayrı birer bilgi türüdür.

Türkiye'de modern olmak için eski rejim yıkılırken onun dayanağı din de baskı altına alınmaya çalışıldı. Modern olmak hülyası ile kültür unsuru olan dini yok etmeye çalışmak toplumsal anomalilere sebep olmaktadır. Birçok ahlak görüşünün kaynağı dindir. İslam hukuku ile ahlak arasında bir paralellik vardır. Din yok edilmesi imkânsız bir kurumdur. İnsanlar tarihin hiçbir döneminde dinsiz yaşayamamışlardır. Dinin yok edilmeye çalışıldığı zaman oluşan yeni ideolojilere din gözü ile bakılmış ve bu boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. Faşizm ve komünizm gibi kısa ömürlü ideolojiler din yerine konulmuştur. Dinin yok edildiği zannedildiğinde bile bir dinin cenneti diğer dinin cenneti ile yer değiştirmiştir. Her şeyin çok hızlı değiştiği, bu gün moda olanın yarın demode olduğu bir dünyada insanlar değişmez değerler aramaktadırlar. Varolmalarına anlam katan din olmadığında insanlar buhrana sürüklenmektedir. İnsan bir makine olmadığına göre, Türkiye'de modernleşebilmek için dinden vazgeçmek onu yok etmek ya da dar alanlara hapis etmek doğru değildir. İslam hiçbir zaman Hristiyanlıkta ki gibi siyasete karışmamıştır. Ancak din hürriyeti verildiğinde dinin siyasi olarak kullanılmasının önüne geçilmiş olur. Modernleşmek için dini yok etmek gerekmez. Zira modernleşmiş bir İslam Birliği fikri Batı'nın korkulu rüyası olmaktadır.

İnsanların modernleştikçe din duygusundan uzaklaştıkları doğru değildir. Aslında insanlar modernleştikçe din kurumlarından uzaklaşmaktadırlar. Dinin etkisinin azalması, dinin etki ettiği alanların azalması ile ilgili bir durumdur. Önceden her işi din kuralları düzenlerken modern sanayi toplumlarında din sadece manevi ihtiyaçları karşılayan bir kurum haline dönüşmüştür. Dinin etki ettiği alanlar azalmıştır ancak insanların din duygusunda ve ihtiyacından uzaklaştıkları doğru değildir.

İnsanlar dinsiz yaşamaya çalışmıştır ancak hiçbir ideoloji dinin yerini tutamamıştır. Değişen dünyada ve değişen koşullarda insanlar değişmeyen değerlere

ihtiyaç duymaktadırlar. Hiçbir ideoloji dinin bıraktığı manevi boşluğu dolduramamıştır. Güngör'e göre din tekrar kendi yerine bütün haşmetiyle oturmuştur.

KAYNAKÇA

Akçura, Yusuf, **Üç Tarz-ı Siyaset**, uyarlayan Erol Kılınç, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015.

Akgül, Mehmet, **Türkiye’ de Din ve Değişim, Bir Erol Güngör Çözümlemesi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002.

Aksakal, Hasan, “Türk Modernleşmesinin Ambivalent Doğası: Modernleşme, Milliyetçilik, Medeniyet İlişkisi Üzerinden Türkiye’yi Okumak”, **Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks**, 2010, (Erişim) <http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/view/81/aksakal>, 2 Ekim 2016.

Aron, Raymond, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, çev. Korkmaz Alemdar, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2006.

Atasoy, Fahri, “Sosyal Değişme ve Modernleşme Bağlamında Erol Güngör’ün Milliyetçiliğe Bakışı”, **Türkiye’de Değişim Sempozyumu**, 6-9 Aralık 2010, Gazi Üniversitesi s.157-169.

Aydın, Mustafa, **Kurumlar Sosyolojisi**, Vadi Yayınları, Ankara, 2000.

Başak, Suna, “Erol Güngör’ün Modernleşmeye Bakışı ve Modernleşme Bağlamında Oluşturduğu Aydın Tipolojisi”, **Türkiye’de Değişim Sempozyumu**, 6-9 Aralık 2010, Gazi Üniversitesi s.111-146.

Berger, Peter L., **Dinin Sosyal Gerçekliği**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1993.

Berkes, Niyazi, **Teokrasi ve Laiklik**, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Berkes, Niyazi, **Türkiye’ de Çağdaşlaşma**, haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.

Berman, Marshall, **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Cevizci, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Cipriani, Roberto, **Din Sosyolojisi**, haz. Ali Coşkun, Rağbet yayıncılık, İstanbul, 2014.

Comte, August, **İslamiyet ve Pozitivizm**, haz. Christian Cherfils, çev. Özkan Gözel, Dergah Yayınları, İstanbul, 2012.

Çapcıoğlu, İhsan, **Modernleşen Türkiye’ de Din ve Toplum**, Otto Yayınları, Ankara, 2011.

Duman, M.Zeki, “Türkiye’ de Laiklik Sorununun Siyasal Temelleri”, **Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi**, sayı 2, 2010 s. 284-304.

Erdumlu, Güngör, **Modernlik ve Modernleşme Sürecinde Türkiye**, Babil Yayıncılık, Ankara, 2004.

Giddens, Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.

Gökalp, Ziya, **Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak**, haz.Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013.

Göle, Nilüfer, **İslam ve Modernlik Üzerine**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011.

Göle, Nilüfer, **Modern Mahrem**, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.

Güngör, Erol, **Dünden Bugünden Tarih- Kültür ve Milliyetçilik**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.

Güngör, Erol, **İslam Tasavvufunun Meseleleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996.

Güngör, Erol, **İslamın Bu Günkü Meseleleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997.

Güngör, Erol, **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1992.

Güngör, Erol, **Sosyal Meseleler ve Aydınlar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1993b.

Güngör, Erol, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1993.

Gürel, Halil İbrahim, “Erol Güngör’ün Modernleşme Tahayyülünde İslam Tasavvurunu Anlamayı Denemek”, **V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı IV**, s. 173-184, (Erişim) <http://www.tlck.org.tr/wp-content/uploads/2016/10/TLCK.5.4.B010.pdf> , 2 Ekim 2016.

Harman, Ömer Faruk, “Sosyal Değişme ve Dinler”, **Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam 2002 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu**, haz. Mehmet Bulut, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007 s.102-124.

Kahraman, Mehmet, “Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye ‘de Laiklik”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı 9, 2008 s. 57-78.

Kaya, Mahmut, “Batı dışı Modernleşme Örneği Olarak Türkiye Modernleşmesi: Süreklilikler, Kopuşlar ve Çatallanmalar”, **Turkish Studies**, sayı 10-2, 2015, s. 545-564 (Erişim) http://www.turkishstudies.net/Makaleler/984793231_28 KayaMahmut-sos-545-564.pdf, 2 Ekim2016.

Kaya, Mahmut, “Klasik Sosyolojik Perspektifte Modernleşme Tartışmaları”, **Birey ve Toplum Dergisi**, sayı 4, Güz, 2012 s.111-132.

Kılıç, Ahmet Faruk, Ağçoban, Sıddık, “Gelenek ve Modernizm Bağlamında İslam”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 28, 2013, (Erişim) <http://www.ifdergisi.sakarya.edu.tr/article/view/1052000381/1052000323>, 2 Ekim 2016.

Kuhn, Thomas S., **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, çev. Nilüfer Kuyaş, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008.

Kurt, Abdurrahman,” Sosyolojik Din tanımları ve Dine Teolojik Bakış”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: 2 2008 s.73-93.

Kutlu, Sönmez, “ Türkiye’de Dinsel Değişimin Aktörleri: Katı Laikçiler mi Katı “Radikal” Muhafazakarlar mı Yoksa yenilikçi “Modernist” İslamcılar mı?”, **Türkiye’de Değişim Sempozyumu**, 6-9 Aralık 2010,Gazi Üniversitesi s. 541-560.

Mardin, Şerif, **Din ve İdeoloji**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Mardin, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Marshall, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay Erya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2009.

Marx, Karl, Engels, Friedrich, **Din Üzerine**, çev. Kaya Güvenç, Sol Yayınları, Ankara, 2013.

Northbourne, Lord, **Modern Dünyada Din**, çev. Şahabeddin Yalçın, İnsan Yayınları, 2003.

Okumuş, Ejder, “Modern Dünyada Dindarlığın Direnişi”, **Modernizm ve Gelenekselcilik Arasında Din**, edi. Şamil Öcal Cevat Özyurt, Hece Yayınları, Ankara, 2013.

Özakpınar, Yılmaz, “İslam Dünyasında Kültür Değişmesi”, **Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam** 2002 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu, haz. Mehmet Bulut, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007 s.547-568.

Özakpınar, Yılmaz, **Mümtaz Turhan ve Batılılaşma Meselesi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

Subaşı, Necdet, **Din Sosyolojisi**, Dem Yayınları, İstanbul, 2014.

Tazegül, Murat, **Modernleşme Sürecinde Türkiye**, Babil Yayınları, İstanbul, 2005.

Turhan, Mümtaz, **Kültür Değişmeleri**, Altınordu Yayınları, Ankara, 2015.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Türkdoğan, Orhan, **Milli Kültür Modernleşme ve İslam**, Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Yıldırım, Ergün, **Hayali Modernlik, Türk Modernliğinin İcadı**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012.

